

СЫХЪТАШЬУЕИТ

*Ашәкәу атыжьра иацхрааз, хажәлар рҗеи лаша
Омар Маршан гәык-җсык ала иҗабуп хәа иаххәоит...*

ББК 63.3 (SA6x) 64

A 94

Беқыр Ашәба

СЫХЪТАШЬУЕИТ

(Агәалашәарақәеи агәаанагарақәеи)

Ұырқәшәала итыжьуп Стампыл 2010 ш.

Ақсшәахь еиҕеигеит

Оқтаи Чкотуа

Стампыл – 2014

*Алсынра зхы ақөызцаз хашьцә,
хаҳәшьцәә ипшьоу ргәалашәара иазкуп.*

Аңсышәала атыжымтазы

Аңхәажәә

2010 шықәса зынза идәәакхеит сара сзы.. Жәибжъ шықәса сгәы итацәахны исымаз сгәәлашәарақәә шәкәны аңхәаю инапафәы иоуит. Адапазар, Стампыл, Анкара, Диузцәе ақалаққәә рәы имоапысуаз ашәкәы азыргара хәжәлар хәычла-дула реаладырхәит. Амала сара зегы рацкыс сзыргәы-рғаз, Аңснынтәи анацәә реидгыла ахатарнакцәә Фи-руза Чамагәуа-Қапбеи Аза Агәумааи абри азыргаразы иахәахтааз ауп. Урт ханацәә рәаңхәа хәтырла схырхоит.

2010 шықәса зынза идәәакхеит сара сзы.. жәааа шықәса раамышьтахь еиҭах с-аңсынра аҭаара разкыс исоуит. Жәааа шықәса раахыс харантәи бзиа избоз сыпсадгыл, жәамш дузза сызхара агәыдылаха сеахысызгеит. Ақәатәи аңшахәә сацәажәеит, лассы-лассы сылапш рхызгеит хәшьхәқәә, мазала сылағы-рзқәә налатәо сынхыпшылеит амшын Еиқәә... Амала схәақәеи сгәырғарақәеи иеилазоаны икан уажәы. Избанзар, Аңсны Ахәынтқарра ашьәәа гәгәақәә рыла ңхәака ацара ишаәу лабәаба избон.

2010 шықәса зынза идәәакхеит сара сзы.. Аибашьра еилгеижьти раңхәаза акәны сыпсадгыл аҭны Аиаaira амш азгәатарә сеаласырхәит. Санхәычыз, аныхәамшқәә анааилаак хәгәқәә хыт-хытүа шаанза хғыланы хәибаныхәон. Уажәы акәзар, зынза сызмыцәакәә сазыпшын Аиаaira амшныхәә. Хәруаа аныхәә ахәтыр азы амәаду аҭны рныкәара раңхәаза акәны салапшуан. Азәгы аилкаашьа има-мызт уи аамтазы сгәы итыпраауаз агәырғарақәә, исыдгылазгы ирзгәамтеит сгәырғә лағырзқәә...

2010 шықаса зынза идаәакхьеит сара сзы...
 Сашьеихабы Оқтаи Чкотуа ила сышәкәы аиҥагара
 аныҳазбаз ашықәс акәхеит уи... Сара сзы шаҕа ҕакы
 дузза амоузеи, Оқтаи сашьаду, Аиааира амш әе-
 ныҕәкәа ашәкәы аиҥагара дахьалагаз. Иаамҕа
 ақәырзны, аҕьабаа адбаланы, ашәкәы аиҥагара ихы
 иахьадиҕаз азы уи иаҕьа иҕабуп хәа иасхәарҕы иш-
 маҕхо, ишазымхо здыруеит. Уара, сара схатәы бы-
 зшәа уакәхеит наунаҕза сашьаду!

Аоымҕа знапы иҕызхыз аредактор Владимир
 Қапбеи, аҕыжьра иацхрааз зегьы, гәык-ҕсык ала
 иҕабуп хәа расхәарц сҕахуп.

Хазшаз сиҳәоит, мышкы зны схатәы бызшәала,
 аораҕы сылиршарц азы...

Беҕыр Ашәба

Айтагаы скынтө

Ашөба Беқыр, иахьа уажөраанза афызцөа азөгы иахымгөагыз аус иөзкны, шөнапөфы ишөку абри ашөкөы ала иагынаигзеит. Беқыр, айбашьра аамтазтөи игөалашөарақөа иахьынза алшо ала ускантөи аатагылазаашьа асахьа тнахуеит. Хажөлар ирхыргаз агөакрақөеи, изтагылаз ахьаакөеи, рөапхьа иқөгылаз азцаарақөеи, имаçымкөа ахтыскөеи, ахафсахьақөеи ашөкөы ацөахөақөа иргөылапсоуп. Ашөкөы уанапхьо иутахы-иутахым мчрак уаашьтнапааны айбашьра аамтахь уаманы ицоит. Аха ускантөи ахынтафынтарөа хөаназхөыцлап, азөы игөалашөарақөа мацара абартқөа зегьы иагьа иаа-нарпшыргьы, иагхо ишырацөахо, иагьа ухөаргьы ишазымхо иеилкаау усуп. Уи амшала, ускантөи аамта иалапшыз агьырт хөызцөагьы, ргөалашөарақөа ионы атоурых иазынрыжып хөа сгөыгуеит. Схатагьы ашөкөы анеитазгөз исгөалашөақөаз санрызхөыц, абартқөа зегьы цөырымгазакөа, ахөа иацахөаөыз акөиц еипш рааныжьра хажөлар рөапхьагьы гөнаха дуззоуп хөа агөаанагара соуит. Убри азоуп, Беқыр игөалашөарақөа рөы дзыхцөажөаз хтыскөак, апхьажөа акны акөзаргьы, чыдала сырзаатгыларц зыстаххазгьы. Избан акөзар, зызбахө ххөаша ахтыскөа ирылахөыз ауаа рөапхьагьы, абри афызөа аус, иуалпшыаны ихадуп хөа сазхөыцуеит.

«Апсны айбашьра иалагеит» хөа Тьркетөыла ианхаха, зегьы афымца хөсызшөа хақан. Мышкы аамышьтахь ауп аарлахөа ххы атып афь иаины икахцаша хөзхөыцуа хөаналага. Ауаа зегьы аууы хөа ианеилыхөз аамтазы хөрт гөыпцөык, Апсныка амөа хшыкөлаша хөа избаны хөлгахьан. Абарт амшкөа рзыхөан ауп уажөы ишөзеитасхөа ахтысгьы аныкала.

Аңснътәи ауниверситет аеазықатаратә факультет аҕны шықәсык аахыс ацара зцоз Гиурбуз Атарба иан Суна Хьециа-ҕҳа днасыдгылан: *«Оқтай аиаша саҳәә, шәцома Аңсныка?»* хәә днасазцааит. Нас, атак ик-асцараны икоугы лдыруазшәә ажәәкгы аасмырхәазакәә инацылтцеит: *«Сычкәын иматәәкәә еидыскылахъеит, дааныжъны шәымцааит!..»* Сара, *«иыбхәә закәузеи? Макъана хашцаша, хәхьцаша, иахцәиҕшу, цқьа ихәздырам. Нас бара бычкәын макъана абцар ахатәцәкьа имбацзар калоит, иарбан еибашьроу дахьыбышьтуа?»* хәә ажәәкәәк аасөыцкьеит. Ачкәынцәә ртакҕхәықәра схы иадысцар стахымзар каларын, избанзар хәзқәылоз амәә аибашьра аастагы ишәартан, раҕхьа Нхыцқа хңеины, уаантәи шьхала Аңсныка ххыцырц хгәы итан, аха уи ишқакалоз? Хзызцаауаз, ихәцхраауаз хәә макъаназы акагы хәздыруамызт. Иахдыруаз акы зацәык хашцаша мацара акәын... сара абартқәә срызхөыцуанаты лара лажәә аццара дағын. *«Сара уаха схәом! Аамта аныбзиаз аццаразы ауниверситет ахь дцазар, уажәгы даанымгылароуп. Аибашьра атәы изымдыруазаргы ижәлар дрылагылаз, иҕсыр дылсып, иаанхар даанхап!.. Абыржәы данзымца, нас дылхамшьазакәә дышҕацо уахь! Ауафы ахъи-ахьымзҕи рзын ауп иҕсы зтоу!..»* Гиурбуз иан сара ибзианы дыздыруан. Афырҕхәыс ззыухәаша лакәын, аха ари аөыза агәәҕра анык иаалырҕшуеит хәә сык-амызт. Сара исаҳаз цьашьо сшыказ, дук мыртыкәә Аҳмаҕ Барчан иани-иаби иаасыдгыланы: *«Хәчкәын дааныжъны шәәнца ахьымзҕ ишәыргоит!»* хәә сархәон, урт раамышьтахь Шамил Иашбеи, Сонер Гәөгәуеи рабацәә ааины, ханцаша рхөыцкәә шаанәхмыжъша ала адца сыртон. Иара Акабарда цкәын Уардым Уфук иаб Мустафа ихымәәҕашьа хашьтра ақәума... Ажәәк ала, Аңснътәи ауниверситет ахь

ицараны иказ афар ртаацәа, уажәы акыртуа Ацсынра дақәлеит хәа анраха, рыхшара аибашьрахы ирышьтуан. Абас ала 33-ык афар рыла раґхьазатәи агәыґ еиґкаахеит. Наґ-наґ амәақәа анааты аибашьра ашґа иааз кырза ирацәаәхеит, аха раґхьаза акәны аибашьра хәа амәа иқәлаз абри агәыґ иалаз афар, адиаспора акны икоу хауаажәлар наунагза ахьымзґ рхызхыз роуп хәа исыґхьазоит. Иахьа, аиааира амшқәа рзы Тьырқәтәылантәи иааны рбираққәа рышәшәо ахґны-қалақь иало хауаажәлар, урґ иргәыґыыз ала, абри аәыза аґагылазаашьа Schrooz ахаан ирхамыштроуп. Сара, абракаґы убарт рыхьзи рыжәләқәеи реиқәыґхьазара иахәтоуп хәа исыґхьазоит: *Абаґба Бахадыр, Агрба Рыдван, Агрба Хиґьаби, Ақаәба Ахмет, Аргәын Арда, Аргәын Нежьаґ, Аргәын Зафер, Агәмаа Синан, Ацәлахәа Ерхан, Ацәызба Зулфу, Цьергения Цьошкән, Лазариа Ерцьумеит, Сижьажье Мәхмет, Каитука Мухаррем, Цьокуа Озцьан, Цьокуа Музаффер, Цыба Ефкан, Куцьба Окан, Куцьба Нецьми, Кәазба Ведат, Тхастыікәа Аслан, Кьылба Бурхан, Аидын Туран, Габлиа Мухаммед, Аәзба Тунцьер, Атарба Гиурбуз, Гәогәуа Сонер, Иашба Шамил, Инаґшьба Мустафа, Ашәба Али, Барчан Ахмет, Уардым Уфук, Чкотуа Окґаи...* Ари агәыґ, ускантәи аамґа аконцертқәа рыкаґаразы Тьырқәтәыла иказ Ходик Аґьынцьали, Мизан Даґузиеи, Анатоли Алґеибей, Аґснынтәи ґыц иаґцахаз абираққәа ддыркаґаразы иааны иказ Баґу Арзынбей, уаанза Тьырқәтәылака аґаразы иаахьаз, 17 шықәса ирґагылаз Цьґгардатәи ачкәын Цьенгиз Кучук-оглыґы инаґланы Аґсныґа хдәықәлеит. Беґырґы наґ-наґ ишазгәеиґо ала раґхьаза Трабзон иказ акамета бґьарла хнапәґы иааґаны уи ала Гәдауґака азхьцра хґы иґан. Избанзар, Урыстәылантәи хәшиашоу Аґсныґа хәзлацаша амәа ыкам

хәә агәәанагара хаман. Иаразнак, уи аламталазы
 Трабзон иказ Абыцъба Заур телла дыңшааны, хгәы
 итәз иныкәырпшны инаиахәаны, каметак ахсаала
 уаџас итхны иахзааишьтырц хихәеит. Аталарта,
 атыцырта, атәарта, агыларта ахыкоу дырны, уаџас
 хәазыкаҳдар акәын. Ессымша агба мцаҳарсуазма?
 Заур, хаззыпшыз ахсаалакәа иахъааишьтшаз, афакс
 ахыкәгылаз аусурта Ерқәут Ашәба иахытөыз азы,
 аус зуаз зегъы рхы иакөитәхтөит. Амилицияхь хартир
 калоит хәа азәгы хәзиыкәгәыгуамызт. Ацыхәтәан,
 Заур икынтә хгәкәа тып-тыпуа хаззыпшыз афаксгы
 аара иналагеит. Аха иаауа-иаауа хара хаззыпшыз
 асахъкәа ракәымкәа, акамета адәахъала итхыу
 асахъа мацара ауп иахзааз. Аамта иагъа иуадаџар-
 гы Ерқәүти сареи хазхара хәрччеит ари ахтыс. Агба
 азбахә ирацәаоны ауаа ианраҳа, насгъы кәәиарала
 хзалымцыр калоит хәа ханазхәыц, аҳаирплан ашқа
 хәиасит. Аҳаирплан хнапәы иааганы Грозни
 иртәаны, уа апресса ахь иатахыз аапхъаракәа
 аныкаҳдалаак ашьтахь, Ақсныка хцара из-
 лапырхагамхо ала ажәа хартар, агырт ауаа аушьтны
 ачеченцәа хәерахтон. Нас Ақсныка амәа хәкәрымцар
 икарцарыз? Абарткәа зегъы хәихабцәагы хәерыма-
 даны, еибыхәаны икаҳдар акәын азы, сәызцәа усқан
 хәжәлар рапхъа игылакәаз ируазәкыз Атай Ацәышба
 сияцәажәарц исыдырцеит. Атай, иказ аниасхәа
 исицәз атак сыпсы танацы исхаштуам.
*«Сақәшахатхар шәтахызар, саргы сшәыцзароуп!
 Сара абри аџыза аус здыруаны, шәхала шәцара
 сзақәшахатхом, ак хәхъуазар иеицхәхып!»* ихәан сы-
 лахь днагәызит. Игәы тыгыгъаа дшыказ ихы-иҫы иа-
 нубаалон. Аха аҳаирплан ахь абцар тәзгалараны
 иказ, амилицияҫы аус зуаз хәауа изыхъазаалаак
 данхъатц, уигъы иалымцит. Аамышьтахь Рауф
 Ебжьноуи, Заур Амқәаби, Бату Арзынбеи арахь телла

рыерымаданы Шөача ишахдылаша анеилахкаа уахь амюа хнанылеит. Абри акара ззеитасхөо, аамтацкгы имхөыцкөа зыхшаара айбашьрахыи идөыкөызтцаз анацөеи-абацөеи, ргөи мытрыскөа, ртыңи, рыкөреи иамыхөапшкөа «ишөыхьша сыхьааит» хөа ихадгылаз хаихабацөеи шмацмыз хажөлар ирдырырц ахьыстаху азын ауп. Зынза хазкөымгөыгуаз ауаатцөкьа, Аңсынреи Аңсуа жөлари рышка агөбылпра дузза шрымаз ускантөи аамта лабөаба иахнарбеит. Айбашьра ашьтахь саб иашьа иңшөмапхөыс а-Баз-пха санлацөажеоз; *«-нан шөара айбашьра бььарла мацара шөаиааиз цьышөшьома! Сара схатацөкьа айбашьра цонацы, сыжөлар еикөиырхарц азы сылагырзкөа катөо анцөа симыхөакөа уахыкгыи схыныкөсымцеит!»* хөа ансалхөа ашыз сыхьызшөа хьташьрак аасылалан, схөажьы өагылеит. Сара уи атакөажө ахаан абас дхөыцуеит хөа сыкамызт. Иахьа, абарткөа зегьы ргөалашөара мацара изыпсозуеи...

Ааи, абарткөа зегьы, хажөлар айбашьра анцоз аламталазы ирымаз агөбылпреи, арыцхаибашьареи, абзиабареи, аидгылареи, афырхацареи аанарцшуеит. Иахьагыи, Аңсынра икоу мацара хакөымкөа, Адунеи икөынхо аңсуаа зегьы, айбашьра анцоз аамтазы еиңш хаихызаауа хкалар ишцабзиахарыз!... Зыңсаңа шкөакөахаша хаихабы Чыкөниа Цьамал ишихөахьаз еиңш: *«Австралиа икоу цсыуак ишьапы магык алакьакьар, убри аамтазы абра ико хгөи хнархьуа акара хаибабашьа ыказар ауп, абзиабара хабжьазар ауп!»* Убаскан ауп хажөлар уаха арыцхара ианакөымшөо, аға ихөмоугьы хакөмақарра анизымгөыгыуа, ханацөа ракөзар, уаха алагырз камтөакөа ражөмтакынза касышкөакөала ианнеиуа...

Оқтай Чкотуа - Абцарамза 27, 2010 ш.

Абнараёы икоу атыг маза

Саб, иаб, иабду, игёы иҗеикыз акы каларц аниҗаххалак, абнараёы иказ итыг маза акны днеины, иоаны иказ фархькөөк аайдкыланы мца хёычык ааикөцаны Анцёа данихёалак игөҗакы назоаарын.

Саб иабдугы акы каларц аниҗаххалаак абнараёы иказ уи атыг маза акны днеины мцак еикөйтцоаарын, аха иахызымдыруаз амшала аума, иахыгёаламшөауаз азыхёан аума сыздыруам, дымныхёозаарын. Еикөйтцаз амца мацара ала игөҗакы калозаарын.

Саб иаб, икаларц ииҗахыз аус азы абнараёы иказ атыг мазахы даннеи, амцагы еикөйимцеит, дагымныхёеит, аха уахь инеира мацара ала игёыхөтөы дакөшөазаап.

Саб иакөзар, цьаракыр дымцазакөа абнараёы иказ атыг маза даназхёыц, ииҗахыз калеит.

(Helas! Pour moi – Jean-Luc Godard)

«Аңсны азыққа өйзәһаит»

Зегыи уи аеноуп ианалага – Ессымчыбжа Стампыл ауниверситет аңытә ақытарахь даа-цыпхыаза, ҳаоны шыыжыхыа ҳәа имоахыпцуаз саб иашыа иҗа Муаммер данахтаа аены... Сара, милаҗла сызтәышьтроу аилкаара сашьталара Муаммер иоуп изыбзоуру. Избанзар Муаммер, уи ашыыжь ҳахь-еицәжәоз, *«Ҳара ҳаҗырқәцәазам»* аниҳәа адунеи сызныз еилабгазшәа избеит. Абри амшала, абҗар иткыаз ахы ахаҳә ианҗаны ахырхарта ишапсахуа еипш, сыпстазаара ахырхартағы аешапсахуаз иабантәи здыруаз... Сашыа ду Муаммер, аханатә иага сизгәамтцаргы наҗ-наҗ, уи ишҗа, ихаҗағы машәыр-ла дҗахаанза, изымдыруаз гәбылрак аасызцәырцит. Муаммер дантаха аамышьтаҳь, иеиҳабы Еркут Американтәи даианза дахыкәаз игәы снапы нықәшыуа сихатәан, сара стәала убри аҗара оеидысхәалеит. Уаанза ҳамтас иситахыаз ацәашәцатәы, Аңсни-Қырттәылеи реибашыра аҗыхәтәантәи амш аҗынза сҗәәкәа иқәын. Уи сзыхьчоз аҗәылзтәы маҗәак иааы-зан сара сзы. Уи ашыыжь, сашыа ду Муаммер иҗынтә иаалырҗаны, *«Аңсуаа ҳашҗырқәцәам»* ҳәа исаҳаз, сара сеипш аҗырқәцәа рмиф *«Деде Коркәут»* илакәкәа ирфәйсаауаз, аҗырқәа фырхаҗа *«Богач Хан»* исаҳыақәа җызхуаз азә изы, ахаҗара кырза иуа-дааын. Амала Асовет ҳәынтқарра ахада Михаил Гарбачов имоаҗигоз иполитика иабзоураны

Аңснынтөи Түркөтөылақа, ҳабацөа реиңш қсышөала ицөажөоз, 19-қа шықөса зхыцуаз азө данааи нахыс азцаарақөа ирацөазаны исызцөырцуа иалагеит. Аңсуаа хаз бызшөак шҳамаз, ҳкультура, ҳлеишөа, ҳқабз, зегғы шхазыз, иаартны убасқан ауп аилкаара саналага. Ус анакөха ҳазустцөадаз ҳара? Изустцөадаз Аңсуаа? Ҳтүркөцөамзар ҳазмилатдаз?

Санду санлацөажөоз, атыркөшөагы сыцырхы-рааны схы иасырхөоз Аңсшөа, изакөйтө бызшөаз?

Абарт азцаарақөа схы иштагөежьюаз итагөежьюан. Иаарласны, санду азы анылзызгалак сыздылныхөалоз Аңсынра ахыказ, ҳарт аңсуаагы атыркөцөеи, аиталианцөеи, аурысқөеи реиңш ҳашхазмилатыз еилыскааит. Ауауы шықөсыла ибызшөа, икультура, дақөитымкөа дыканы абартқөа зегғы иаразнак инапөаы ианиоулаак, ианахаиркөогы камло? Саргы убасцөкөа инахыркөаны аңсуара снашөталеит. Иаразнак аңсшөа ацара салагеит. Ацөажөара иагөа исцөыуадаузаргы аңсуа нбанла аюра акырза сазказаны скалахьан, уашьта түркөшөала изыюуазгы аңсуа нбанла акөын ишызыюуаз.

Ари аламталазы, Кавказтөи акультуратө хөидкылахыгы аныкөара салагахьан. Уашьта уахынла адөахы адөылтцразы сцацөа азин рымхра реиҳа исзымариан, избанзар саб изы акахуажөыртақөа рахь аныкөара ҳашьцылар ааста «Адернеқь» ҳөа ҳзышьтаз Кавказтөи акультуратө хөидкыла ахь ҳныкөалар иөиғын. Ус ҳашцоз адернеқь өөы баша ҳамтөакөа ак ҳақдаларц ҳөазаҳкит. Ҳатқкыс ағышөа змаз ҳаиҳабацөагы ҳацырхырааны өөар ргөыц өөөаҳкааит. Сара акыпхь аганахьала аусура сыдын. Иаразнак журнал хөычык атыжьра ҳөазаҳшөөит. Аамта кьөқөак рыла сыцстазаара ахырхарта зынза өөөафсахьан. Аөар, ҳазлагаз аусқөа аклуб анапхга-

рагы ргөы шытнахын ахыбра ғыц ахь ҳаиаргеит. Иапырцеит акөашаратө ансамбыл.

1990 шықөсазы, Ақснынтөи ансамбылк ҳақалақь ағы иқөғылараны ишыказ ансаҳа аламталазы сыммазаоны аоны сышытан. Ансамбль акны ҳажелантөқөа шрылазғы саҳахьан. Уи ауа зегғы азал ахь ицеит, сан мацара дахычмазаабыз азы аоны дыкан. Сан, сарғы ансамбль ахықөғыло сцарц шыстахыз анласҳөа, сгөабзиара иапырхагахар ҳөа дшөаны рақьа иаалгөампөеит, аха *«усғы ушьта стөартө, сгылартө сыкоуп, азал ахь санцалаакғы уақағы цара сымтөа»* ҳөа днасыргөыбзығын, таксик снақөтөаны ансамбль ахықөғылоз азал ахь снакыл-сит.

Ақөғылара аамышытахь *«стынхацөа ғыцкөеи»* сарөи ҳаибадырит. Санду леипшцөкьа ақсшөа рхөон. Зны-зынла рыкацашьақөағы еипшын. Урт даөа дунеик акнытө иаазшөа срыхөапшуан, аха шақа ҳаипшызғы гөатаны ицьасшьон. Насғы *«ҳара хшьа акоуп, ҳаишыцөоуп»* ҳөа ирхөа ажөақөағы сдыр-лақоакуан. Иара схаҗа ашышьыхөа тынч иказ, ауаа рзааигөахара зцөыуадаабыз азө шсакөызғы, арт ауаа сҗахцөа ирылахөызшөа, игөакьацөазшөа, исза-аигөаны избон.

Ускан исызцөырцыз ацөаныррақөа иахьағы аиҗахөара сылшом. Шықөсы рацөала иумбаңыз угөа-кьак данубалаак ушҗакало? Аракағы ус акөын ишыказ, акы зацөык 160 шықөса цуан ҳзеибам-боижьтеи. Ари еиҗахөашьа амоума? Сара исзы-мыпшааит. Зынза ишөзымдыруа азөы даашөйдгыла-ны, ҳаиҗынхацөоуп ҳөа шөангөыдикилалак, стынха гөакьак сгөыдикилазшөа скөаеит шөхөар, азөыр шөыгөра игома? Сара убасцөкьоуп сшыкалаз!

Ақснынтөи иахзааз ҳашьцөеи ҳарөи аамҗа кьаөк мацара ҳаицынхазарғы, урт рыказаара

Аңсыңрей аңсуарей рышқа исымаз абзиабара зынза амца аңранатейт.

Ғырықтәйла иқанаты аиҳабцәеи дарей рцәажәарақәа сазызыроуан, ажәақәа зегы сзеилым-каауазаргы, исзааигәаз акы-юба ажәақәа ансаҳалаак сыюны сашьцәа сразцаауан. Убас икалейт: ҳасасцәа, «ирхәази ирхәази?» хәа сара сцаашьала срыцхашьаны, абжа цсышәала абжа аңглыз бызшәала рцәажәарақәа исзейтархәо иалагейт.

Шықәсык аамышьтахь, сабдуцәа ахьалцыз Цығарда – Ғәада ақытағы санней, сыжәлантә Славик Ашәбагы, дангәамцлак сабду иеицшцәкыа «*Ҳаит, гәауыр иманцыз*» хәа дышмақаруаз иабантәиздыруаз ари аамтазы. Ҳабдуцәа ирзаамгаз ирцәынхаз мачхәума? Ғырықтәйла исаҳахьаз, сабду иабду, иахәа аникыалак ашьамақа ахы шамихуаз иазкыз ажәабжь, ахатацсатә аракагы сашьцәа ркынтә иансаҳа сшанханы саанхейт. Ишырхәаз еицш, сабду дфырхатцәкыазаарын. Уимоу, Данакаи афырхатцә ихьзала ашәагы апырцахьазаарын. Амала уи иңа Гузиа, иаб иахәа ала кызк ахәда анизхымцәа, иаб иахәшьа лылағырзқәа лзаанымкылазаап. Аңси Қыртәйлеи реибашьра иалагаанза, хабду Гузиа Ғырықтәйлака иагаз иңа сабду Махты иахь, иара Гузиа иаб иахәшьа лңа исаҳа сзынаишьтхьан, сабду рыцҳа уи асаҳа игәы иадкыланы дшыказ иңстазаара далцит. Избанзар, аоыңагы акырза рхыцуан, аитәнеиаирагы рылшомызт азы лабәаба изеибамбейт. Ажәакала хабду афырхатцә Данакаи Ашәба, иахьа (ибжы ауаа ирахар хәа дшәошәа, дтынчза икоу имотә) сара, сибар икайтцарыз?..

Аишьцәа хаз-хазы иңсақьаны адунеи иалазыңсаз абри аоыза арыцҳара ду, хажәлар дара иртахны икаларызма? Уи амшала мхәцырра ажәа зынза сгәы иақәшәомызт. Ари хыртәаран, мчыла

ақөцаран. Иахьағы хажелар ргөы хьаауа изыргөалашөогы уи азы акөхап. Сеихабацөа ркынтө исахахьаз, Ақснынтөи ағбақөа иртацаланы мчыла икөырцаз хажелар ркынтө анык, лыцшқа даныцсы дымцсызшөа лыкөа дтацаны длырцөошөа шыкалцоз, аха ацсыбаю афөы анга ағбауаа дналымхны амшын даналарыж, ларгыы аамтацкгы дымхөыцкөа амшын лыешалалыжыыз иазкыз ажөабж гөытшьяага шиашацөкьаз, ахатацсаца Ақснынтөи иааз ркынтөгы иансаха, насгы иара «Шьышь нани» саназызырөы, агөра згацөкьейт. Абарткөа зегы Ақсныка сгөбылра ицегы еиздырхауан.

Ари аламталазы сашьейцбы, сабгы днакөыршахатны хасасцөа раамышьтахь ицара иа-цицарц азы Ақсныка амөа дыкөларц избейт. Харт шытахька иаанхазгы аклуб акны ансамбль еифахкааз ахь аныкөара хөфын. Ақснынтөигы рцаөык данахзаа, хусурагы кырза иеицханы икан. Сара Стампыл ацара сахьтаз акнынтө амчыбж анцөамтазы мацара сыөрыласырхөуан. Арахь иага истахызаргы акөаша-разы абаохатөра сыламызт азы исыкөөиомызт, аха сзымкөашозаргы оөагмырхакөа аөазыкацарақөа рахь снейуан. Уи адагы итхажьраны иказ ажурнал архиара, аус адулара сафын. Х-номерк мацара итхажьыз ари ажурнал акнытө иахьа исгөалашөо, саныхөыцыз аахыс исоызаз Ефкан Цыба ииөыз ажөейнраала ацөахөақөа роуп.

Уара Амшын Еикөа!
 Санацырцуаз сыцсадгыл
 Сызхысыз амшын.
 Изакөыз уи уцөкөырпа хагақөа,
 Ашьа зхьыкөкөоз ушөахқөа
 Урт ашөах махагьақөа.
 Иахьағы ацыкхыш алоуп сшьа.

Сухәәшщыңхәза сылағырз аауеит.
 Сара жөйтө-натә аахыс суаҕоуп.

Хара Аңсны ашка иҳамаз аңәаныррақәа абас
 акөын ишыказ, ахәаа зхыләиаауаз ҳдәаныррақәа...

Ансамбль иеиңкаахаз иалнаршаз раңәахеит.
 Урт Аңсадгьыл ахь ицаны ианыхынхәы ауп ҕажәаҕык
 инарзынапшуа аҕар ргәып Аңснйтәи ауниверситет
 ахь аңаразы ианымҕахың.

1991 шықәса аңхынразы хынҕажәаҕык ина-
 реиҳаз ансамбль аҕып саңны Аңсныка сҕеит. Ари
 аныкәара сыпсы таңаңы исхаштуам. Арра матурахь
 хнаскьаргозшәа ауаа раңәа иҳадәизаланы ақалақь
 ағәтакынтә амҕа ҳақәырҕеит. 127 шықәса ра-
 амышьтахь Аңсныка амҕа иқәлоз раңхьазатәи аҕып
 ду ҳакөын. Саргы убри аҕып салагылан. Ғымш ра-
 ара автобуста ханныкәа ашьтахь Акәа ашта ду акны
 иахыңшыз ҳауаажәлар хнарыдгылеит. Хажәлар
 ашәтқәа кны иахыңшын, уаанза зынза иеибазымды-
 руаз ауаа рылағырзқәа рәйкәкәа игәыдибакылон.
 Ишпакалоз абри аҕыза аус? Иахыркаңоз абри?...
 Иахыркаңоз шөышықәса зхыңуаз ҳагәхьаагара
 акөын. Шөышықәса раахыс аизҳара иағыз ҳабзиаба-
 ра акөын. Гәыкала хгәыдибакылон азыхәан ауп ҳа-
 лағырзқәагы азыхь еипш иңқашәқьа изкаҕөоз.

Аңсны ханыказ, Тьркәтәыла избаз стынхаңәа
 рыдагы ҳаңсаанза хымеипырцуа сыззаигәахаз ау-
 аңәа, атынхаңәа ғыңқәа сырҳаит. Ғажәамш ра-
 амышьтахь, еиҕах ҳалағырзқәа хзаанымкыло
 шытахька амҕа ҳақәлон. Уажөы Тьркәтәылака
 ҳтааңәа рахь хшыхынхәуагы, ҳашьтахь иаанҳажьыз
 Хаңсадгьыл ҳазхьаауа ҳлағырзышон. Аңсны хгәы
 иаҕакәаны Тьркәтәылака ххынхәит.

Ажәакала, Аңсны агәхьаагаразы Тьркәтәылака
 ххынхәызшәа ҳакан. Ушьта аҕагылазашьагы

аеапсахуа иалагахъан. Ыркъетэыла инхоз, Кавказаа
рыюнуцка уаанза иказ, ацсадгылахъ ахынхэра иа-
зыкэдоз ауаа, Асовет хэынтқарра агэашэкэа анааты
аамышьтахъ, рхыпхызара еизханы, реиҳа рыбжьы
тыцуа иалагеит. Саргы гыкала ацсадгылахъ
ахынхэра садгылафын, аха иара агөпц макъана
иеиџкааны иказамызт, ус ахъз мацара ыкан, уи ам-
шала ауаа зегы хаз-хазы аус руан. Ацсадгыл ахъ
ахынхэра еиҳарак ацэажэарафы мацара иаанхон. Са-
ра ушьтарнахыс, сыпсэазаара исзынхаз сыпсадгыл
акны, сабдуцэа аеы ахъдырхэмаруаз адгылкэа реы
исхызгар стахын. Аха уи азы макъана икастхъаз
акагы ыкамызт. Сара сеипш өажэа шыкэса зхыцуа
чкэынак изы ари аоыза ахэыцра ишца хааз. Сара
ихааза сыззеипхызуаз абри ахэыцра, акыртқэа Ацсны
ианақэла инасхабгалеит. Зыхэмарга змырхыз хэычык
иеипш сгэамтцны сыкан... Изакеытэ еибашьраз уажэы
абри?

Ацсныжэлар рхатарнакцэа ахакеитрэзы рнапы
имөахазази апарламент акны? Иара Апыза министр-
гы дшақыртуазгы ацсуаа дырмыдгылазози? Аха
нас, зегы ус ишмариамыз еилыскааит. Ажэабжъ
гөйтшьаага анхэхаз Ацсны атцара зцоз агөпц ркнытэ
пытфок срыцны кафек акны хтэан. Урт уи аамтэзы
псшьаразы Ыркъетэыла иааны икан. Иаразнак аклу-
бахъ хнеит, уа хэхънеиз ахаан зыпсадгыл зымбацыз
ауаа, акыртуа Ацсны дақелеит хэа анраҳа,
адгылтысра иакэшэаны иаразнак аоны идөылкыаз
реипш, уащас аеилахэашыагы иазымхэыцыкэа
ишеизаз аабейт. Ауаапсыра, рабдуцэа мчыла
иахыкыэрицаз, лабэабагы ирымбацыз рыпсадгыл
ашэартара итагылеит хэа анрархэа, абас иаразнак
иезызгоз амчра закэыз? Изакеытэ бзиабараз абри?
Ауаапысы, имбазацкэа дызөпыцауа пссадгыл хэа

иҫоу, Аҫсны мацара ауп сара издыруа. Ҳаҫсадгьыл
пшза, ҫыанат-дгьыл Аҫсынра...

Атагылазаашья ҫыда хтагылан азы, ххы-
хахшыю атыҫ ағы аагара маҫк аамта хцеагеит.
Ацыхәтәан хазегы аусура нап ахаркит. Аиҳабацәа
аизарақәа моапыргон, харгы мазала аибашья ица-
раны иҫоу рсиа архиара халагахьан. Адацазар
ақалақь, Ҫырқәтәыла аҫсуаа зегь рааста ирацәаны
иахьынхо тыҫны излаказ ала, арака зегы рзы ицен-
трны икалахьан. Аха ари аоыза аиҫкааразы
Адацазартәи аклуб апышәа амазамызт. Уи аоыза
аиҫкаарақәа рғы реиҳа апышәа змаз Стампылтәи
аҫсуа клуб акөын. Ажәабжь захаз зегы автобусқәа
рыла Адацазарка ара иағын. Урт раҫхья игыланы
иааз Ерол Кәталиа иажәақәа ахаан исхаштуам. Абас
иҳәон уи:

*«Зтыҫи зтагылазаашьей иацәшәаны илақоакуа
азәыр дхалазар, уажәнатә днаскъааит. Сара абанк
сеиҳабуп, аха хьаасгы исымазам, хыхьынзеизо
хәаидкыланы иаразнак Стампыли Анкарей
ирыбжьоу амәаду аанаҳкылап, хабжьы адунеи ағы
ирахарц хтахызар, уаҳа ҫсыхәа хамазам».*
Ҫырқәтәыла Аҫсны абжьы рахарц азы ари аоыза ак-
циақәа моапталатәын, аха ауаа реиҳараоыки аклуб
анапхгарей ари аоыза агәаанagara иадымгылт. Изла-
рхәо ала ус кәхцар аиҳабыра хаклуб ашә адыркыр
алшон. Ерол Кәталиагы ииҳәаз ала даанхеит. Арахь
Ҫырқәтәыла иказ аклубқәа зегы, адырәаены
Адацазар ақалақь ағы амитинг ду аиҫкара еибыҳәаны
иқан. Ҫырқәтәыла иеиуеипшым ақалақьқәа ркнйтә,
Адана, Реиҳанлы, Самсун, Сивас, Инегиол,
Есқишеҳир, Бурса, Каисери уҳәа абыржәы ис-
гәаламшәо ақалақьқәагы налацаны, иахьабалак
аклубқәа ирылахәыз зегы иаразнак автобусқәа рыла
амәа ақәларазы имазеин. Хаклуб анапхгара, ас ха-

рантәи иаауазшәагы анырба, «уртгы ахьзаит» хәа амитинг мацк инахарц ирызбеит. Харт афар азәгы дагыһазтаазомызт, лассы аамта дәаакы рызбон, атыхәтәан аклуб аихабы «ақалақ ахада макьана азин злакаимтцаз ала амитинг амәышагы акәымкәа, иааиуа ахаша аены ахь иеиахгароуп» анихәа, Ефкан рыцха дғагыланы ахәхәара далагеит «дазустада, азин хазымто иаҭаххар сара уи сиеихсуеит!» Харгы Ефкан хидгыланы ари аҭсахра хәаагылон. Иара хашьеихабы Оқтаи Чкотуагы «амитинг азинда икахцап, Аҭсны хашьцәа аҭахара ианаәу аамтазы харгы лабак хаахар ихәхри?» хәа дрыцхәхәон, аха иажәақәа наигзаанзагы илағызқәа изаанкыломызт. Ацыхәтәаны, ақалақ ахада имшала, Аҭсуаа рлеишәа, «Аихабы иахәтыр абара» иахьеилахгаз азы адәахьы хдәылырцеит. Ефкангы: «абар уажәгы Ефкан Цыба аазара игуп рхәоит!» хәа агәрымра дәғын. Нас иамур Адаҭазар амоадукәа рғы цыара-цъара бцарла акциақәа кахцоит хәа хмақаруа халагеит. Иахзымчхауаз, хәаҭсадгыл акны хәуацәа-хтынхәәа аҭсреи-абзареи рхәаа ианхықәгылаз, хәаҭсадгыл амца иалабылуа иангылаз аамтазы, хара акымзарак ахьахыкамцоз акәын. Шәгәакыак амашәыр дақәшәар, шәыҭшны шәызгылома? Иаразнак ма ахәшәтәырҭахь шәмыюзои? Уи азы акәын харгы хазгәакуаз, ахәынтқаррагы хаилыркаарц захҭахыз, аха ус икамлеит, амитинг ахаша аены икалар акәын. Уи амш хара хусура иапырхагазамызт, харт аибашьра ицараны иказ әеидкылара хшәғыц хәғын, акы зацәык, амитинг аамышьҭахь амоа хәқәлоит хәа иахыһазбаз азы, лассы икаларц хҭахын. Аха хаклуб анапхгара изламыццакуаз ала харт Аҭсныка хцара иуадаохар калон. Ебырт ақалаққәа ркынтә иааз рыла 37-чык хкалахьан

Аңсныҥа ицаша, ҳабжьара Аңсны ицаны иаахьаз ахь-мачымыз азы, икаҳдаша ибзианы иаҳдыруан.

Амала шьюуки иаартны, аибашьра ҳцара иапырхагахар Ұалоит ҳеа ҳахьхөыцуаз азы, зыгөра ҳғоз ҳаихабацөағы иналархөаны планк ҕаҳдеит. Убри ала Шөача ҳазлацаша аҕба мцарсны Гөдоутака агара ҳазбеит. Насғыи уи иказцаша, ишыкарцаша ҳалацөажөеит. Аҕба ала Гөдоута ҳаннеилаак, аҕбеи еғырт ауааи ауҳажьуан. Избанзар, ҳара иахтахыз Аңсныҥа ацара мацара акөын. Насғыи ари ала Аңсны азцаара акьыҕхь алацөажөаратөи икаҳдарғыи ҳтахын. Ас ҳашыказ, амитингғыи мышқөак аагны, ҕытөык ҳаихабацөа аҕба ахатыҕан аҳаирплан амцарсра реиҳа ишеиҕу ххы итаргалеит, агөра хдыргөит. Дөөазнык аплан катаны аҳаиртө абҕуаза ахсаала таххит. Аҳаирплан б-өык имцаҳарсуан, еғырт ҳөызцөағыи уыс иакөтөон. Хмаҕөа-өытөақөа рыла ҳагөра рымгар ҳеа ххөыцны Шөача ицоз альпинистцөа ргөыҕ ҳакөызшөа шахҳөашазғыи иеибыхөаны ҳакан. Абцарқөағыи аҳаирплан ахь ҳаихабацөақөак итаргалараны икан. Аҳаирплан Грозни аҳаир баҕуаза акны ианҳартөалаак еғырт ауаа аушьтны, ачеченцөа ҳөерахтауан. Избанзар, Дудаев игөра ҳгон, уи атырқөағыи, аурысқөағыи ҳрымтазакөа Аңсныҥа ҳцара дапырхагахарым ҳеа ҳазхөыцуан. Абри аөыза аус шакаөи иҳалшарыз иҳаздыруамызт, аха ҳаззегғыи лакоакрада ҳакан. Хызыхөыцқөоузеи? Хазөқөази? ицъашьатөын. Хаҕсадғыл ахақөитразы амөа хшықөалашағыи мазала ҳалацөажөар акөын, шьюуки ҳпырхагамхарц азы...

Хгөеисыбжыи ҳазызыроны иеиөаҳкааз агөыҕ иалаз, агөакреи, азцаарақөеи рымшала азөк иеицш ҳкалахьан. Убаскак ҳайдгыланы ҳакан, уашьта иахфө иахжөуа еицеиөахшон, сигаретк ҳаицахон. Икала-лакғыи, шөнызқьөыла Кавказаа ахьынхөз аҕсадғыл

ахьчаразы 33-оык мацара рылтцхъан. Саргыи убри агъыгъ сахърылахъыи ахъз-агъша сыгъсаанза исыгъзауеит. Ускан икагъдоз зегъыи уыс иахътоуп, икагъатъуп, хара хаипш егъыртгъыи ирыхътоуп хъа сазхъыцуан. Аха уажъыи шыгъахъка сазхынхъаны даеазнык санызхъыцлаак, ханагъеи, хабагъеи, хъоыгъцеи, хабазиабарагъеигъыи нагъ хнарыгъгъасныи Агъсадгъыи агъыи имоагъысуаз ахагъгъара, еибашърахъ, аихара уыс ишыиариамыи, ари шака гъымшъара агъахъыи, шака хатъыр дузза шагъу, реиха иеигъныи еилыскаауеит. (Аибашъра о-шыгъаса аамышгъахъ Стампыи *«Агъсадгъыи ахагъгъатрей»* зыхъыи кинои ахъ сгеит, акино агъыи 1936 шыгъасазы Франко иеагъыланы аибашъра ицаз гъыгък ирыхъысгъааз хдырбон. Акинозал саныионгъуаз сгъыи ибылныи-иыгъныи сыган, сылагъырзгъа сзаанкыломыи. Ари агъыгъи хара хгъыгъи шака иеигъшыи...)

Сашъеи сареи, агъыгъ рыионгъка, еихарак Огани Ефгани хареи хаигъын. Огани хареи хаигадыруеи-ижгъеи шыгъсгъаак цуан, аха даара хаизааигъаахъан. Ефган иакъзар, хгъыгъа датъын, хаигъылагъан азы хаигъеизгъахъан. Адагъзаргъыи хаизааигъаныи ханхон, агъхынразгъыи агъыгъарахъ хаигъыхынхъуан. Иахъшыа ду Озенч лыла ласы-лассы уахынла аонька иахъзауан. Ушыгъа магък хаизгъаныи, ххала адъахъыи адъылгъара, аныгъара ханалага, Ефган акафегъа реи агъагъын агъуи ахыицъымгъыи азы, аспорт комплексгъа рахъ хгъалон, мамзаргъыи агъсуа гъыгъагъа рахъ сасра хамоахыгъуан.

Аибашъра алагаанза мызгъаак шагъыз сашъа Али, *«Агъсныка уаала»* хъа Ефган иеихъаахъан. Ефган уыскан, *«Мышкыиыи Кавказгъеи ашыгъагъа хыла-гъыла ианаахълаак, Кавказгъеи ашыауардынгъа рышыгърагъа рахъ ихынхъуеит. Агъсныкагъыи, цегъарак калар ицаша, имцаша ускан иеилкаахоит цъым сыгъгъын!»* хъа агъагъ

кайцахъан. Аибашъра ишалагаз еипщцѣкѣа, ахѣынтқарратѣ усбартақѣа цсшъара ишыказгыи ауаа ршъапы иқѣыргыланы иусқѣа зеггы наигзахъан. (уыскан, ахѣаанхыц ацаразы апаспорт уаурц азы ар-ра матцура уалганы уызлақаз ала ақѣаад умазар акѣын. Ефқан абри адокументцѣкѣа итынхак дыцшааны, арратѣ комиссар цхабжѣон июны дцаны, дыргыланы, дыргѣыбзыгны, имиххъан. Деилагатацѣкѣан ари ацкѣын!)

Ажәакала, айбашьрахь адәықәларазы зегь рапхьаза зыезырмазеиз иара иакәын, аха айбашь-рағгы рапхьаза «хаанзыжбыз» иара иакәхеит. Уи иахьабалаак ақхьатәи атың ааникылар акәын. Ефқан, ус иласыз қкәынак иакәзамызт, Есымша ихь пату ақәцаны дықан, ажәак дымхәыцкәа ифьцқьазомызт, ахь ахьцо, атыхәа ахьцаша, ишәаны-изаны акәын дышцәажәалоз. Қсыуа арқыск ишихәтаз ала ихь моақигон, итәашьа, игылашья, иеиилахәашья ухәа зеггы рфь иқәнагааз идьруан, уи азын ауп айбашьра аналагагы қсыуа рқыск ишихәтаз ала ихь зымәақигазгы.

Сара, хпаспорткәа раамта аццара аускәа сырфын, Али, Ефқани, сареи хпаспорткәа... Ахаша аены зыкшыла ауаа амитингахь аизара ианафыз, сара ахәынтқарратә усбартакәа рәы сыюуа адокументкәа реикәыршәара сәфын, уи амшалагыи амитинг алагамтәи, анцәамтәи мацк сналацшит оуп. Апаспорткәагыи хәихабы Ердоган Шәакрыл ибзоурала инахагзеит.

Хара арт ауысқаа ханырғыз аамтазы, ауаа амитинг азы заанац Адапазарқа иаахьан. Арт ауаа еихараык хаонқаа рахь сасра иаахгеит. Пытчык афаргы аclub ахыбрағы инхон. Агөыпқаа рыоныцқа Ескышьехир ақалақь акынтө иааз ирылахөыз чкөынаки сареи хаибадырит. Ари ачкөын заманеи са-

реи хаибадырра сыңстазаарафы ихадоу хтысхеит сара сзы, уи ицназго афыза ушьтангы дсықәшәап хәа сыкам. Ажәак еибымхәазакәа хәгәтыхақәа, ххәақәа зеггы еиғаңшра мацарала иеибаххәон ухәаратәы хәизааигәахеит. Аклуб ахь снейцыпхәаза Бахәдыр сидтәалон, хмеицәажәазакәа хаилибакаауан, ишысхәахь еиңш... Баша хәхьтәоуггы хаицықәпсычхауан иеибаххәазшәа, блала-гәыла хәицәажәон сашьа Бахәдыр сареи, Бахәдыр Цан...

Инегьиол акынтә иааз хәызцәа, рқарақәа баша инырымхырц азы зыхә мариазаз ағатын ахара иалагахьан. Избанзар урт, хәшиашоу Аңсныка хәоит хәа избаны амәа иқәланы иаахьан арахь.

Аклуб ағы инхоз афызцәа рыкрыфара, абзиара зыкалаша хашьа ду Акдоан Уанаға ихахы игахьан. Аклуб ағы аишәақәа ааидыргыланы акарпыжә, ашьынка, ашә, ача, ухәа инейдкыланы иахфоз афатәқәа ргәама иахьагы ихааза исгәалашәоит. Хәрт ақкөынцәа, хәызцәа рхала иаанымхааит хәа клуб акны ихәршон. Ана, ара, ххы нықәцаны хәцәалон. Зны-зынла Бахәдыр ибжы ныцакны ауаз ашәақәа ихәон. Саныхәычыз сабду иихәоз агәак ашәақәа ироызан Бахәдыр иашәақәа. Сабду иа-нихәоз исзеилымкаауаз арт ашәақәа, уажәы Бахәдыр сахьызырыуаз исархәоз рацәан, уи ауп сылағырзқәагы ашышьыхәа ара изағыз.

Аклуб акны амитинг инақәыршәаны егырт аусқәагы напаркын. Аңсныка ихашьтырц азы иаарласны, ахәшәқәа аңхәа инаргыланы, амағәа-ытәа ркынза зеггы-зеггы реизгаразы ақытақәа ирылахәан. Ажәакала Кавказаа ирхылтшьтроу рахь ршьапы иқәгыларц ааңхәара кәцан. Зеггы иаарымпыхьашәо клуб ахь аагара иағын.

Азы ахьышьтрахь ишнеиуа еиңш, клуб ағы зеггы ирыхәғаз русқәа нападыркхьан. Амитинг аены

ауаа азхыцра еицш агәарахәа ақалақ аштағы аизара
иағын. Сарғы аамта кәәк акәзарғы уа срылахәын
аха уи аены иазкны уажәғы исгәалашәо, акы зацәык
3 шықәса зхыцуаз иашәа ипа икәакәа дықәыртәаны
Инегыюлаа (Цабалаа) ргәыц ақхәа дгыланы аaira
иағыз Арда Аргәын иоуп, уи исахәа иахәағы сыбла
ихгылоуп.

Иахәа, ускан сзызгәамцуаз ҳаклуб анапхгара
ртагылазаашәа реиха иеилыскаауеит. Урт
ртагылазаашәағы даараза иуадауын. Арахь амитинг
аиңкара, анахь ацхыраара аизгара, егырахь
ахәынтқарратә усбартақәа рацәажәара, урт рыдағы
зегь рааста иуадауыз ҳарт афар хгәы ақацара, ҳа-
анкылара ҳартынчра...ажәакала руыс мариамызт,
избанзар, ҳарт афар, ҳаклуб анапхгареи,
ахәынтқарратә усбартақәеи хшырғагылац
ҳарғагылан. Иагәа кәрцазарғы *«аус жәуам,
шәхьантәцәоуп»* хәа хгәы назомызт.

Амитинг анеилга ҳара хәицш ихәыцуаз
ҳаихабык, иеизыргаз ақара акынтә мацк ақара, ихәгу-
ихабзоу нахагзарц азы мчыла ирымихын иааганы
ихаицәит. Аха нақ-нақ ари заҳаз цытәык
ақаацәарақәа *«ххәычқәа ақара рытаны ақсрахьы
идәықәышәцәоит»* хәа инеины аclub анапхгара
ирыжәлазаап. Уахь иртахәу еибырхәааит, ҳара хзы
ихадараз Ақсныка ақара акәумзи, уи азы акағы хәа-
ас ихамамызт, аамта цацыпхәаза ҳаихабацәағы
Ақсныка хқара иакәшахатхәит, уи адағы аclub
анапхгара, амәа икәлаз рнаскәагаразы ауаа
мачымкәа реизгарағы еиғыркааит. Ҳарт, хгәыц
хзыс иахтәз ала *«Ахақәитра еибашьцәа»* Ақсныка
амәа ҳақәлаанзағы *«афырхацәа»* хәа хрыпхәазо иа-
лагахьан. Имариазма ақсрахьы аныкәара?... Аиа-
шазы, ачарақәа рғы ахысра ада, ҳаихарауык
абцарғы ҳамбазацызт, аибашьра акәзар, изакәуғы

хаздыруамызт. Акы затӱык иахдыруз, Аӱсныӱа, хашыӱа рахь хамцар ада ӱсыхӱа шхамамыз акӱын, афырхатцарагы, аибашьра аӱшыӱагы хьаас иахӱз-амызт, хӱаы иатахыз уа хӱаказарц акӱын. Хӱажӱлари, хӱкультуреи рыӱӱхра хыӱӱыс измаз афашистӱа ирӱагыланы иӱӱӱоз хашыӱа, хӱызӱа хрывагылар акӱын иахӱахыз, азӱгы баша афырхатцара дашыӱазамызт.

Аӱсныӱа амӱа хӱӱӱлара ӱымш раӱара шагыз Австриантӱи ӱырӱӱӱылаӱа ихынхӱыз саб иашьа иӱа Хӱаади, Сашьа ду Еркуӱи иаасыдгыланы иса-ӱӱажӱарц шыртахыз сархӱеит.

Арӱ, излазбоз ала, ма саб драӱӱажӱаны, мам-заргы рхала иазхӱыцны исаӱӱажӱар рӱахын. Дара излархӱоз ала, ӱыӱа аишыӱа хӱицны аибашьрахь хӱара ииашазамызт. *«Иахьабалаак абас икоуп»* рхӱон. Насгы *«Али уа шыӱӱык дынхахьеит, абызшӱа идыруеит, ицараны икоу агӱыӱ реиха даӱахауп. Аӱсны инхо ауаагы зӱыр изыӱшызар уртгы уара уааста ирдыруа Али иоуп»* хӱа исылабжьон. Уи адагы иахьа исгӱаламшӱо мзыз гӱартӱа еиӱӱыӱхьазаны, ргӱаанагара сабгы дшаӱӱахаӱу, уи азы Али мацара дышцаша сахӱара иаӱын. Маӱк санырзызыро ашьӱахь, убри аӱара сгӱы ӱжӱазар акӱап, сыӱсы маӱханы снарымцахаит. ӱытрак ашьӱахь схи аӱыӱаӱы ианааи, Бахӱдыр дысхагылан. *«Хара Беӱыр сашьа ила Аӱсныӱа хӱиццоит! Азӱымзар азӱгы дзаӱырхагахом»* хӱа ахӱара даӱын. Сара сакӱзар, исзеилкаауамызт. Ишӱӱакаларыз? Хӱвизӱӱатӱӱа амахххьан, зегьрыла хӱахиан. Амала аихабаӱа ус ианырызба хара ихӱалшоз, иагьа сыӱеыдысӱазаргы иалымцит, саанхагӱышьеит.

Аӱсадгыл араантӱи саӱхраар акӱын. Алигьы саниаӱӱажӱа, иаартны исеимхӱазаргы саанхар шитахыз сирдырит. Избанзар, хӱиццара иара

иңырмахахон. Уи иганалагы санахәәш, ыңыа
 айшыңәа хайцны айбашыра хцара ишуадау, ак кала-
 цыпхыаза ихы дазымхәыцкәа, сара дышсышытало,
 айбашыра амца ханалагыло аамтасыцәкыа ихы ааста
 сара сыхычара хыаас ишыкайцо, нак-нак айбашырағы
 саннеилак лабәба исбартахон. Зегь реиха
 сыкәгыгуаз, сашыагы саангылара анытахха,
 сыюныцкәтәи абылра мацк акара еикәтәеит. Ааи, са-
 ангылон, аха саб ус иахытаххаз азыхәан акәымкәа,
 сашыа ус иахытаххаз азыхәан саангылон. Амала
 Алии сареи хайкәышахәтхейт, иара икынтә ажәабж
 сазыпшуан, аґагылазаашыа шсауз еипш Аґсныка
 амәа сыкәлон.

II

«Ачарахь ицозшәа, ацсрахьы ицон»

Иахьа, саби схәычреи ирызкны сгәалашәарафәи рапхьаза иааиуа, икәа санталалак сшьапкәа ишьапкәа рыбжьара иааидырғәғәаланы «*оҳ гәышьа*» хәа сахьгәыдыкылоз ауп. Ускан ари сгәы ишдәхәоз!... Иахьа 40 шықәса сыртагылоуп, аха уи аамта абыржәгы сеипхызуеит. Уажәы саргы 4 шықәса зхыцуа аҟа дсымоуп. Уахынла дсырцәарц азы ивара саниалаак, хыла сыкәа дталаны ацәара иәазкра, схәычра аамтахь саманы ицоит. Сыблакәа лағырзыла иаабаазоит. Насгы, снапы саб инацәкьыс инакәыршаны саниреимдоз «*инацәкьысқәа шака икәазузеи?*» хәа сышхәыцуаз аасгәалашәоит. Иахьа, саргы саб иеипш икастдоит, аха сычкәын сара сеипш дхәыцуама, сыздыруам. Уигьы сара сеипш 40 шықәса даныртагылалаак ихәычра аамта ихааза игәалашәаны деипхызраны дыкоума? Ушьта шьтахька дышзнымхынхәуа шидыруагы.

Сара аҟа дансоу, абыс саныкалаз ауп, саб шака дшысзеилымкааз, игәнаҳа сшацалаз анеилыскаа. Абык, ибла ишабо, ацсра ашәартә ахьыкоу аибашьрак ахь ихшара рдәықәцара дшазықәшаҳатымхо абыржәы ауп ианеилыскаауа. Шака иуадафузеи абри аҟыза ақәшаҳаҟара. Уажәы

абас акы ацыхеала сца дааины дааеагылар ик-
асцарыз хеа сазхейццыгхыаза сгеы сыхуеит. Абри
акара шыкеса раамышьтахь, афырхацеаткыакеа,
аибашьра ицаз ракеымкеа, урт аибашьрахь
идеыкеызтаз анацеи абацеи шракёу ибзиазаны
иеилыскааит. Урт рыонудка ахаан исхамыштуагы
хыыза акабарда чкеын Уфук иаб Мустафа Уардым
иоуп. Ичкёын илахь днагёызны, аибашьра знапала
ддеыкеызтаз Мустафа мацара иакёын, уи ида уаха
азёгы ари аыыза ирызмгеагзеит. Икалап рагхыаза
уигы абацеа зегы реипш хцара итахымзаргы. Аха
уаха цсыхёа анимоу дакёшахатхар акёхеит. Абацеа
рганахыала авокзал акынза днеины хнаскызгазгы
иара зацеык иакёын.

Ускантёи сцагылазаашья злаказ ала, абарткеа
срызхёйцуа сыказамызт. Уфук сицашьыцуан. Иара
сцара иапырхагахаз саби, иашья ицацеи сышца
рызгеамцуаз. Ускантёи аамта анацеи абацеи
изызхёйцуаз, ртагылазаашья зеипшраз хёа акагы
хазымхёйцацызт. Нак-нак зыхшара аибашьрахь
ицази агьырт атаацеаракеи рыбжьара атызшеагы
калазаап. Пытоык, аибашьрахь ицаз ачкёынцеа ирыз-
кны *«ртаацеа иреагыланы Ацсныка ибналаны ицеит»*
хёа ухёан-схёанкеа ангёарартца, саб еизарак аёы, ари
азцаара аацеырганы ачкёынцеа ибналаны ишымцаз,
ацыхетёаны урт ирызбаз ртахцеагы хатыр
шакеыртцаз, уахагы цсыхёа шыкамыз нарахёаны
ацеажёара ацыхёа аацитёеит.

Ускан саб мацк диашоуп хёа схёйцуан, зынза
дышиашаз, Ацсныка сцоит хёа дёеазнык иёагхыа са-
ныкёгыла иеилыскааит.

«Ахакейтра аибашьцеа» Ацсныка амёа
икёлаанза Али, Ефкан, насгы сара ацыхетёантёи
хатх хыыза Атрышба Хакан икны иаххакеит. Арака
акы азгёастар сцахуп. Алии сареи Ацсныка амёа

ақелара ххы иантәхк нахыс «*икалалаакгы хцойт*» хәа ххәыцуан, хтаацәа мап хцәыркыргы ацара хгәы итан. Аха ушьта сара сааныркылахьан. Ус ишыкоугы сара уаха Хәқанраарәы сынхоит анысхәа саб дымлакоакз-акәа азин ситәит. Арахь паспорти, свизеи, сбилети, зеггы сцыба итан. Зегь дарароуп саангылоит ахысхәаз мацара саб изхон. Абри мацарагы хтаацәеи хареи ихәбжьаз агәрагара аөазара шака ихаракыз ибзиазаны ианарцшуан. Амала ара иазгәатәтәу сара саб ихәатәы сахьахымқоз акәзам, саб сышка иааирцшыз агәрагара дузза ауп. Саб сылашара, сан рыцха, сахәшыцәа... шака шәхәргәакзи, хаташымцан.

Адырәаены ашыжь Хәқанраа ркынтә авокзал ахь хнеит. Арендала иркыз автобус тәын. Ауаа рацәа иеизазгы амузика архәаны хакәашарақәа нарыгзон. Арахь, пытәык ауаа ртынхәцәа аибашьрахь иахьцоз азын атәыуара иафын, саргы сызлаз дәәа пытәыкгы хәхызмцоз азы алағырз кахтәон. Иеидгыланы асахьатәкьа тырхит, ачарахь ицозшәа афсра ашка ицон. Игәыргьо, иччо. Мызқәак раамышьтахь Афснытәи хәшыцәа убасцәкьа иччо-ихәмаруа ахырғәғәартәхь, ажәыларәхь ишцоз лабәба избон, схатәгы сыерыласырхәуан...

Автобус анца аамышьтахь исызмышәлеит. Хәлаанза ажәабжьқәа сырзызырәыцпхьаза «*ахаир-план мцәдырсит*» хәа ианбархәо хәа сазыпшын. Арахь сеиҳабәцәа разцаарагы исзыгәғьуамызт. Стәацәагы сара сымшала ак еилыркаар хәагы сгәы ткьон, аха урт сыгәтынчымра сахьымцаз иахкьоз цыыршьон. Хәлаанза уаха ажәабжьк смахәит, икалазгы нас сашьа Али ианысзеитеихәа иеилыскааит.

«Ахақөйтәра аибашьцәа» ахаиртәбағәазафәы ианнеи, уанза иззымхәыцыз уадафрак аарызцәырцит. Ускан ахәаанхыц ицоз зеггы 100 дол-

лар ашәахтә ршәар акәын. Ацкәынцәа рцарақәа еиларыцсазаргы 2400 доллар рцәагхеит. Ацыхәтәан Инегьiolтәи афар реихабацәа иаразнак ацара ааизганы абанк ахаирбағузааҕы иказ афилиал ахь ианарышьт, уи ауадаафрагы збахеит. Ахаирбағузаа акны ажурналистцәа агәыц ианаңыла, Али, Ефкан иахь днахәны «*хартит*» хәа иеихәазаап. Насгы иахьынза рылшоз ала ажурналистцәа ирцәыхараны игылазаап. Аха ажурналистцәа уаха ирымуыкәа зцаарақәа карцар, Адлерка ицоз альпинистцәа ргәыц шакәыз угыи иеибыхәаны икан.

Ацыхәтәан уадаафрак камлазакәа ахаирплан иакәтәеит, ахаирплан акны ирыдтәалаз ыцңа ауаа амцхә иржәызшәа кәцаны азцаарақәа рыртәшәа ианалагагы «*Хальпинистцәоуп*» хәаны нак ирпырыргазаап. Агәыц Шәача ирзыцшыз рыздырзо-мызт. Амала Тьркәтәылантәи аихабацәа Шәача иказ ахатарнакцәа ирацәажәаны агәыц инеиуаз рархәахьан. Ицабыргьцәкәаны Шәача-Адлер ахаиртә бағузаа ишаагыцыз еиңш ашәы зшәыз пхәыск Али дааидгыланы «шәара шәоума?» хәа диазцаазаап. Али «*аиеи*» анихәа – абас хаз-хазы шәгыланы шәыцшыз цытрак ашьтахь иаины шәыргоит, хәа наралхәеит. Нас аамтәк Алии лареи тәартәк аҕы еидтәаланы ицшузаарын. Уи аамтәзы Али, апхәыси «волга» еикәацәак итәтәақәази, мазала блала ак шеибьрхәақәоз гәеитон, цытрак антцы «аволга» ашьтахь автобуск аины иангыла, иаразнак шәақәтәа хәа зегыи инарархәеит. Апхәысгы автобус дақәтәахьан. «*Ихашьклапшуеит, аха шәымшәан, хәахәрзуеит*» хәа ргәы шытылхуан. Ус иагыкалеит, дук мырцыкәа ирышьтәлаз автобуси рыбжьара машынақәак аабжьаланы машәырк калазшәа иеибартызшәаха амоа анаадыркы, ирышьк-лапшуазгы уаха изырхьымзеит.

Автобус, аҫһа апаркшәа акы ахыһаз пляажк ағы иаангылеит. Ашәы зшәыз аҫһәыс маҫк ашьтахь ҫба хәычык аины аҫшахәа ишадгылаша, уажәазы ауаа рылаҫш иҫамшәакәа хаз-хазы ишгылаша, аҫба анааилак адырра шрылто Али инаиахәаны днаскәаны хара ҫара днагылт. Зегы апарк ағы хаз-хазы итәаны аҫба иазыҫшын. Дук мырҫыкәа аҫбагы аҫшахәа ианазааигәха макәана азәы иреихәо иазымҫшыкәа Алигы *«шәеиха, шәласы!»* анихәа рыззегы иеибарыуа аҫбахь иеихазаап. Зегы, лассы иакәтәарҫ азы рсумкакәа наршә-ааршәуа иуауа иахәаакәшәаз ала аҫба рыәтажыны ипеи-пеиуа идыртәхәан. Аиашазы ари иҫыашәхәын, аиҫахәарагы уадафын. Аибашьра иаҫәыбналошәа иеибарыуа аҫба иакәтәоз арт ауаа, аибашьрахь иҫоз ракәын. Али аҫба ианакәтәа аҫшахәағы инхаз аҫһәыс лылаҫырзкәа лзаанымкыло, арахь ауаа дырбархәагы дшәаны мазала лнапы дара рахь икәо, рымәа дшақәныхәоз гәеитон. Уи аҫһәыс хәаала ичаҫаз лыпшра лсахәа Али ахаангы ихаштзомызт.

Али, аҫба данакәтәа даәа сиирк изыҫшын, акапитан дызбап хәа хыхь дыухалазар уаанза иидыруаз иҳажәлантәу Борис Ашәба уа дыкан. Борис Али да-ниба илаҫырзкәа изнмкыло *«уаргы уаама? Аҫкәынҫәа уара уоума иаазгаз?»* хәа диазҫааит. Алигы *«аиеи хаззегы хәиҫааит»* хәа аҫак ҫаитҫеит. Аха уажәы аиҫәажәара иаамтазамызт. Борис рыззегы ҫара иштәаша, насгы амҫхә рыбжы шыдмыргаша реиҳәеит. Гагра ианавсуазгы *«зегы шәиа»* хәа реиҳәон. Избанзар, Гагра иҫоз аибашьра, уахынлазаргы иубартан. Автомат бжәқәтәҫкәагы уахауан. Ефкан рыҫҫа *«сара сызиом»* хәа Борис дахыһаз дыухалазаап.

«Ахақәитра еибашьҫәа» ускан ақырткәа ирымпыҫахаланы иказ Гагра инавсны ашьыжь асаат 3-4

реицш Гедоуҭа амшынтә баҕуаза инадгылт. Араҕа имачымкәа ауаа урт ирзыцшын. Али, уаанза иидыруаз Иура Аргәыни, Гиви Допуеи аниба днеины иаагәы-дикылеит.

Гедоуҭатәи амшынтә баҕаза аҕны ҳацкәынцәа злааз аҕба ада даәа ҕбакгы гылан, ацхырааразы ачашыла аазгаз. Ари аҕба иақәыз аиадара, аибашьра цонацы хьызрашәас иҳамаз «*Аиааира*» ашәа аңызтаз 60 шықәса ирҭагылаз акомпозитор Кәаста Ченгелиеи ииыцәеи ақәхра иағын. Али ари аниба Ефкан иахь днахәны, *«арт актиорцәоуп, имузикантцәоуп, икәашащәоуп, аҕазацәа роуп. Ақәра ирхыцуа, изустцәоу, иамыхәаҕшкәа ашьыжь шаанза баша аусуащәа реицш, аатцәақәа ирыцаланы аус руазар, ҳара ҳаиааит цыым сычкәын!»* хәа иеиҳәон.

«*Ахақәитра аибашьцәа*» амшын баҕуаза аҕынтә асасааирта «Амшынеикәа» («Черноморец») ахь инаргеит. Ари асасааиртағы Гагра ҳаанза инхараны икан. Асасааиртағы Аҕсныҕа иааз Ачечен еибашьцәаҕы нхон, аха Аҕсуа аибашьцәаҕы Тьрқәтәылантәи иааз рашьцәа рбарц азы ирҭауан. Али уаҕа ауниверситет аҕынтә иидыруаз Баҕал Цьопуа диқәшәеит. Баҕал асахьарыхра ағанахь ала абәхәтәра ду змоу чкәыноуп. Аха уажәы аибашьра аналага асахьа ыхра наҕ днагәтасны абцъар шьтиххьан...

III

«Аибашьрафгы ҳасын»

«Ахақөйтра аибашьцәә» анца нахыс
 Ұырқәтәыла икоу аңсуаа Аңсны иказ аибашьра
 аанкыларазы, Аңсны аңхырааразы аусура нап адыр-
 кит. Сара сакөзар, сөызцәә зтатәаз автобус цейжьтәи
 схы тууа сықан. Хымпада, Аңсны аңхрааразы
 аиңкаарақәә зеггы сыҗырыласырхәуан, аха Аңсныка
 сзымцакәә сахьынхаз исызхгомызт. Ауаа зеггы уахь
 ицаны сара сымцара Ұырқәтәыла сынхазшәә акәын
 сшыказ. Аклуб акны иеизыргаз аматәәқәә, акароб-
 кақәә иртатаны Стампылка ихашьтуан. Амаатәәқәә
 срыхәәпшыцпхьаза, Аңснитәи сыуаажәлар абартқәә
 ирызрыцхаха иахьыкалаз азы сгәы пжәон. Насггы
 хара иахшәәхамтцо аматәәқәә уахь иахьырзына-
 хашьтуа ихьымзгысшәон. Зны-зынлаггы сыжәлар
 абарт шыгу анысгәалашәалаакгы рыцхашьара
 дуззак самәханакуан. Убарт аматәәқәә ихьарены
 ианеиқәыстоз шақантә алағыз кастәаз сгәалашәом.
 Абартқәә зеггы зхараз Қырттәыла акәын. Иара
 Ұырқәтәылаггы имәәпнагоз аполитика ала ахара
 дузза адуп хәә исыпхьазон. Избанзар, Аңсны
 ахақөйтра анрыланахәә аамышьтахь Ұырқәтәылака
 иааз аделегация, атырқәә хәынтқарра анапхгара

ркънытә уащас ирқылаша азәгы дызкамлеит. Аибашья алагаанза мышқәак шагыз Тьркәтәыла Апыза-министр Қарт дцаны айқәышахатрақәа инапы анрыцайо аамышьтахь, иаразнак аибашья ала-гахьан. Ускан Тьркәтәылатәи апозициатә апартия ахада Булент Ецьевит пресс-конференцияк еиҕкааны абартқәа ихәон:

«Тхынгәы мза анцәамтазы хдыза-министр Су-леиман Демирел айпыларақәа рзы Қьртәылака дца-раны даныказ амшқәа рзы, Қьртәыла иадхәалаз Ақснытәи автономтә республика акынтә зоазара харарыз делегациякгы Анкара иааны икан. Ақснытәи апрезидент Арзынба дызхагылаз, ари аделегациязы Тьркәтәыла ахәынтқарратә усбартақәа рышәқәа ыцаркаца иаркын. Апыза-министргы адәныкатәи аусқәа рминистргы урт ирқымлеит, уи адагы ахәынтқарратә радиои ателехәапшрей ркны дара ирызкыз ажәабжьқәатқәа аушьтра азин карымцеит.

Ари аоыза ахымдапгашья адипломатияеи иаа-наго акоуп, абри ала Тьркәтәыла айхабыра, «Хара Ақсны хазхәлымхазам, шәара шәусгы хәалахархәу-ам» хәа Қьртәыла ирыцархәеит ауп.

Абар уи алтшәа: Қьртәыла, Ақсны ахтны-қалақь ирымпыцадырхалейт, айхабырагы ртыцқәа аанырмыжыр ада цсыхәа рмоуит. Ицоит айҕахысрақәа, иҕахоит атынч уаацсыра..

Тхынгәымза анцәамтазы Тьркәтәыла иааны иказ Ақснытәи аделегация хықкәыс ирымазгы абри атрагедия аанкыларазы Тьркәтәыла айхабыра рацәажәара акәын. Тьркәтәыла иахәтаз азәлымхара аанарпшындаз, иахьатәи арыцхара камлар алшон.

Тьркәтәыла айхабыра, Қьртәылеи дарей аизыказаашья бзиа рымазарц рҕахызар, ари харгы иахәтоуп хәа иҕапхьазойт, аха ари, Ақсны азцаара

иҳамбазошәә җғанамцароуп, азцаарақәә иумбошәә иқазаны иузызбом.

*Ғырқәтәыла аиҳабыра, Ақсны ахьыпшымра иа-
дымгылозаргы, рышәқәә уырт рзы аркра акәымкәә,
иааз аделегация ирацәажәаны, ргәаанагарагы рар-
хәар акәын. Даәа ганкахьалагы Ғырқәтәыла анапхга-
ра ирацәажәаны Қартааи Акәааи ирыбжьаказар
акәын.*

*Иахьатәи аамта Ғырқәтәыла, Ғырқәтәыла ада
изықәгәыгуа даәа хәынтқаррак зыкалом, уи азы хара
абжьаказара иҳақәғиар алшон. Аха, хара хайҳабыра
ари қарымцакәә рыбақәә хоаны иантәә, Ақснытәи
азцаарақәә рғәи ахтысқәә ирышьталаны иҳәазо иала-
геит.*

*Аха ақсуаа рхьаақәә, зегь рааста, Ғырқәтәыла
азәлымхазар ауп. Избанзар, Ғырқәтәыла инхо ақсуаа
рхыпхьазара Ақсны инхо рааста акырза иеиҳауп.
Хымпада, Ғырқәтәыла имачымкәә ақыртүа
хылцшьтрақәагы нхоит. Аха, ақсуааи, ақыртцәеи,
егьырт Кавказаа рхылцшьтрақәеи хара ҳадгыл акны
тынч иеицны анхара рылшоит.*

*Абри амшала ақыртқәеи ақсуааи рыбаьара
ибжьаказаша хәынтқаррак ыказар, уигы Ғырқәтәыла
зацәык ауп».*

*Апресс-конференция аамышьтахь Ғырқәтәыла
зехьынцәара акнытә Еңевит иахь итабуп хәә иазхәоз
афаксқәә, ателеграммақәә изынарышьтит. Сара
Еңевит уаанза зынза бзиа дшысымбозгы уажәы
иеиғьысшьоз ауаы дыказамызт, амала дахьхадгыл
мацара азын акәзам, дмаашьазакәә хара «итабуп
икауцаз азы» хәә афаксқәә изынахашьтыз рзы,
инапгы ацаоны хаҗа-хаҗала ашәкәы хзыоны итабуп
хәә ахьхәиҳәаз азын ауп, абри акара бзиа дзызбаз.
Ғырқәтәыла аамтала анапхгара азтәоз ари ауаы, ҳа-
цыпхьаза абас ашәкәы ахьахзиооыз кырза сгәы ка-*

иафын, аклубкәа хажәлар аинформация рытаразы
 иаанымгылазакәа аус руан, ганкахьалагы аибашьра
 аанкыларазы ахөинтқарратә усбартакәа рәапхьа
 азцааракәа ықәдыргылон. Хәргы хөызцәа рыцхыра-
 аразы ицегы амәакәа рыцшаара хашьтан. Ускан са-
 хәшьа офиск лыман, хәргы уака хәизалон. Убри аҝ-
 ара хнанагахьан, чаик анахжәуазгы ашьақар, абжа
 ахахаршәалон. Абас ала, маҝ-маҝ ақәзаргы, иеиза-
 хғоз ацхыраара иацхамцоз. Мышкы Месут Акалцба,
*«шәара ас икашәцә ала иеизыжәго аҝара, Аҝсны
 хәракгы арғазом. Аха шәхәыцра Кавказаа зеггы
 ирылашәырцәар иеизыжәго акы иаҝсахар калап»*
 анихәа, игәаанагара хғәы иахәеит. Ақытақәа зеггы
 рәы хөызцәа храцәажәеит. Мызкы атцыхәалагы
 (ускантәи аҝарала) аа-милиардк ракара еизганы аҝо-
 митет ахь инаганы ирахтәеит. Агырахьгы аптекакәа
 зеггы хрылсны аибашьрафы ирыхәашаз ахәшәкәа
 реизгара хәфын. Ихәдгылазгы, ихәцымхраазгы
 анцәа илпҝа роуааит. Абасала иеизгахаз ахәшәкәи,
 амаҝәакәи аҝомитет аиҝкарала Аҝсныка ихашьтит.
 Саргы мызқәак раамышьтахь Аҝсны саннеи ина-
 хашьтқәаз атыҝ ахь ишнеиз сыблала избеит.

Хәрт ҝырқәтәыла иаанхәкәаз, иаахалшоз зеггы
 аҝацара хшәфызгы, дәәа ганкахьалагы Аҝсны
 аимадаразы хгәакуан. Аибашьра ахыргәғәартақәа
 рәы иказ-иныз аилкаара, хара хзы кырза ацанакуан.
 Сара усгы хыла-гәыла Аҝсны сахьыказ азын
 ҝырқәтәыла иаакахцалаакгы имачысшьон.
 Иегьазуыргы Аҝсныка сцаны сыжәлар срылагылар
 ақәын. Сара абас сышгәакуаз, Аҝснынтәи Ефқан
 дшааз сахәит. Ас ишцәкаларыз? Зегь раҝхьаза
 Аҝсныка хцароуп хәа игылаз ауауы шытахька
 дышцарыз, ари уск ацан, аха аилкааразы иара ифы
 снейны сияцәжәар ақәын. Ихынхәра мзыс иамаз еил-
 каатәын. Аҝсныка ацаразы абри аҝара ханықәпа

аамышьтахь арахь шытахька иаара зыхьказеи?...
 Аклубафь саннеи хеычла-дула идтөалахьан. Ефқан
 дтынчза ахыргәғәартәкәа ртагылазаашьа
 анахзеитеихәа ашьтахь, ибжыи ицегыи инаццаны:
*«Абраантәи Аҗсныка ицаз ауаа маҷк акара рхы пату
 ақәырцозар, шытахька иаароуп. Ҳара аибашьрахь
 җаргом. Ҳнаганы сасааиртак җаонарцеит. Адәахьы
 җандәылцуацәкьа җахьчара иаеуп. Ҳара ачаи
 анахжәуа, ирымоу ашьақар җара ихатаны дара
 шыақарда иржәуеит. Мшәан арт изакөйтә уаақәоузеи,
 аибашьрағгы җасны җрыпхьазоит, ихахзызаауеит.
 Урт уадафрас җрауеит ақәымзар, җазларыхәаз җәа
 акагыи сымбеит. Ҳара ахыргәғәартә ааигәарагыи
 җнарышьтуам. Ус анакәха зхы пату ақәызцо уаҗа уа-
 дафрас ихы рымтакәа шытахька дхынхәыроуп»* җәа
 ацәажәара дафын. Сара ицъашьаны сизызыроуан.
 Ефқан дызхааз ари ақәзам *«ауаа изыжьозаргыи сара
 сизжьарым»* җәа сазхәыцуан. Ауах җара-җара җане-
 изынха *«Исахәи уара узааз?»* җәа саниазцаа аклуб
 аҗны иихәаз ажәақәа сзеитәхәара дналагеит. Аха са-
 ра исымуит *«уара узыхынхәызцәкьа саумхәои»* җәа
 дыскит. Иагьа схәаргыи дқәит, дхьит уаҗа акагыи
 имхәеит. Уи мацара ақөындаз, Алигьы дук мырцыкәа
 даауеит җәа иажәа инацицеит. Окани Али
 иеицәажәазаап Али арахь даауан Окан уа дынхараны
 дыкан. Ацыхәтәан, *«абьар ыказам Беқьир, мышкыз-
 ны абьар калар Окан иахзааиыцҗауеит, җаргыи уахь
 амәа җақәлоит. Абьар җамамкәа, баша ркәәкәа
 җақәтәаны җзынхомызт»* анихәа игәра згеит, аха
 икацәкьаз аилкааразы Али сизыпшырцгыи исызбеит.

Ари аламталазы Тьрқәтәыла иахтәахьаз
 хтынхацәа зеггы, рыпсқәа штәз, аха рыонқәа кажьны
 Гәдоутәка ишиасыз еилыскааит. Амала Гәада
 ақытафь иказ ртаацәа ркынтә ажәабжь ахырмаҗауаз
 иазхьаауазаарын. Абартқәа зеггы Стампылтәи ибеи-

аз псыуак иаахәаны акомитет иаитаз, уыртгы
 Гәдоутә инаганы икәдыргылаз ателефон ала Али
 данахзас еилыскааит. Маҷк сгәы тынчхазаргы
 Ақсынра афашистцәа ршәақыптыңа ақака икан, ма-
 кәанагы ари иахынзацогы азәгы ихаздыруамызт.
 Ақыртцәа ирхәоз, иркыпхьуаз *«шәнызқыык
 ақыртцәа тахозаргы ақсуаа зегы нхарцәоит»*,
*«Ақснйтәи хәибашьра псыуа зацөык даанымхаанза
 хәфызәауеит»* хәа ажәақәа, ихәхәцыпхьаза хгәы
 пжәон, хгәы арткәацуан. Аха зегь дарароуп хшаиаа-
 иуазгы агәра аагон, избанзар хәцахар Ақсынра ма-
 цара акәымкәа, хбызшәагы, хкультурагы,
 ххәқәитрагы, ажәак ала зегы шахцәызуаз хдыруан.
 Ажәытә, Сталини Бериеи икарцоз иахьа Шевардназе
 дафын. Излаилшоз ала, ақсуаа атоурых ағы мацара
 иаанхар итахын. Сталини Бериагы акоммунизм дыр-
 гылошәа ассимилиация хзуны, хбызшәала хзым-
 цәажәо, халфавит псахуа, ақсуаа икәцаны, агырқәа
 ааганы рнырхара иафын. Бериа усқан ихьз ахцаны
 Ақсны иргылаз аюнқәа, иахьагы ана-ара иуцылоит.
 Абас ала ақсуаа 18 процент акынза инаганы дара
 рхыпхьазара аизырхара ишафьыц иафын. Иара
 Ақсынрагы инаганы Қырттәыла изадырхәалаз Ста-
 лин ибзоурала акәзамзи? Ақсуаа рыжәлақәа псахны
 иагыруазшәа ианызцазгы дара ракәымзи? Уртқәа
 азырхакәа иахьагы ақсуаа рдаракәац атхразы
 ихабашьуан. Амала ақсуаа абас гәгәала иреагылоит
 хәа иказамызт. Шеварданзеи ақыртуа бандитцәеи,
 ишанханы икан. Ақсуаа абас реандырғәгәа Нхытц-
 Кавказтәи хашьцәагы агәарахәа Ақсныка иеихеит.
 Агәыпқәа зегы иреихаз 400-ык инарзынапшаз Аче-
 чен еибашьцәа ркәын. Урт, сара уаанза исзымдыруаз,
 аха нақ-нақ иааигәазаны издырша Шамил Басаев
 дырхагылан. Тьрқәтәылантәи инеиз аибашьцәагы
 дук мцыкәа Шамил игәып иаларцәит.

Аңсны аиғахысрақәа ишцаң иңон, амала иха-
дараз ахырғәғәартә Гәымстатәи акәын. Мрагыларахь
Акәа, Очамчыра, Гал ақалақьқәа ақыртқәа рнапәы
иқан. Ткәарчал мацара, хашьхақәа рыерыдцаны
ахыхчара иаёын. Мраҭашәара агангы Гагра
ақыртқәа рнапәы иқан. Абас зехьынцәара ақыртқәа
ирыкәшаны ишыкоугы аңсуаа зынза ргәы кармыж-
ит, избан исыздыруам аха, реиҭа хтагылазаашьа ан-
шәартаз, хгәыграгы реиҭа ихаракын. Иага пышәа
ҳамамзаргы, ҳапрофессионалцәамзаргы ҳазлағоз
аус гәык-ңык ала нап аҳаркуан азы,
имацахшьозаргы ақәиарақәа дуқәа аагон. Хгәы
иҭабылуаз Аңсны абзиабара аиҭахәашьа амазамыт.
«Аңсадгыл абзиабара» ахәара иахьынза иашоу сыз-
дыруамыт. Избанзар, ҳара ҳакәым, ҳабацәагы
ҭыркәтәыла иихьан, ҳабдуцәа ҭыркәтәылазы
иеибашьхьан, рхы ақәырцахьан, ҳарт азәгы Аңсынра
ҳамбазацыт. Уи амшала ҳара *«ҳабзиабара»* зынза
даеакын. Хҗызцәеи ҳареи ҳахьыказаалак, аңсрак ағы
ҳаказшәа акәын ҳаштәоз, ҳашгылоз. Харантәи
иҳахәаңшуаз иаҳнибаалоз ахьаа ала, ҳшаңсыуааз
еилыркаауан. Ахьаа убаскак иҳағраланы иқан,
ишыхәахьоу еиңш ххәфсахьа иаунбаалон.

Ҳара, ҳаамҭа Аңсны азы ацхыраара аизгара
ала ишаҳахғоз, Алигы даакылсит. Али, дзыхынхәыз
инеицыхны исзеиҭеиҳеит. Знык ынтә ахы-
ргәғәартәхь ицазаргы абцар рмоузаап. *«Ҳара
ҳакәым, атыңантәи аибашьцәа бцарда икоуп, 50-оык
бцарк иахәаңшуеит, баша ирфо афатә хәала-
ҳархәуеит, аригы хьымзғахшьон»* ихәон Али. Аха
иоызак, аҭара рзыңшаар аурысқәа ркынтә абцар
аахәара шалшо аниҳәа раңхьа Ефкан ҭыркәтәылака
дааит, нас – Али. Аҭара анеидыркылаалак, еиҭах
ихынхәраны иқан. Амала уажәы саргы срыңцон.
Ушьҭа хтаацәа ргәаанагарагы сшазымзроыша Али

иасхәеит. Икалалаакгы сцар акәын, ари аус ишма-
риамыз ашыкәсқәа цаны саргы ахшара санрылала
ибзиазаны иеилыскааит, аха, усқан сыцкәынан, хара
сазхәыцзомызт. Ажәак ала сара сус сызбахьан,
сҭаацәа ргәаанagara акәзар, ушьта хьаасгы исыма-
мызт.

Али Ацснынтәи иаара шыкалаз иара
исзеитеихәеит. Ускан ауп Ефкан *«Алиггы иаарласны
даауеит»* зхихәаазгы анеиылскаа. Аха, абри акара
шықәса шцазгы Ефкан, *«Алии уарей шәеицны
шәзымааи?»* хәа сахымазцааз азы схы саз-
гәамцуеит. Избанзар, Алии Ефкани амәа иеи-
цыкәлазаарын. Гәдауҭантәи ачечен еибашьык
ипсыбаә иацны ҭба хәычык ала Шәача иаазаап.
Аибашьык ипсыбаә уака иазыпшыз иөызцәа рнапы
ианцаны, дара Трабзонка ицараны иказ аҭба
ақәтәаразы Шәачатәи амшынбағәазахь ианнеи, Али
авиза аганахь ала ауадаора изцәырцит. Уаанза имаз
авиза ала ишитәхыз дцаны даауан азы, уажәгы уыс
акәыз цыишон, аха ирымуйт. Ефкан удаорада ахәаа
дахысит аха Али азин ирымтәит. Ианаму, Алиггы Еф-
кан иахь *«уара уца! саргы моак цшааны снейуеит»*
хәа ибжы найқәиыргеит, уаха икаитцарыз?

Али, аҭба дзақәымтәакәа дхынхәны амшынтә
бағәаза дантыц, Ацсны инханы иказ *«хаихабык»*
дикәшәеит. Ари *«хаихабы»* Очамчыра дшыказ
аибашьра аналага, ипаспортгы ицәызхьазаарын. Уи
азы реиха ирзааигәаз атырқәа консулиахь дымцар
ада псыхәа имазамаызт. Аха уиггы Батым акәын
иахьыказ, ажәакала - Қырттәыла. Алии хаихаби ине-
ины Батым ицараны иказ аҭба инақәтәеит, Али
«ажәак ацсшәа умхәан» хәа дилабжьахьан, усқан
Шәачантәи Батымка ишутәхыз ацара улшон. Абас
ала аибашьра иалтцны иааз ыцәа ацсуаа Батымка

ицоз аҕба иҕан, Анцәа идырп уи аҕбаҕы Аңснынтәи ибналаз ақыртқәагы ҕатәазаргы.

Аҕба ашыжь асаат хәба реипш Баҕымтәи амшынбаҕәаза инадгылт, аха аусуоцәа макъана иказамызт азыхәан азәгы дытрыжьзомызт. Али алашыцарагы ихы инархәаны кылсыртәк акнытә азәгы имырбазакәа ҳаихабгы дышицыз мазала амшынтәабҕәаза акынтә иаатыпцын, ақалақ ах рәынархеит. Али, раҕхәаза Аңсныка данаауаз, Баҕым ақалақ акны Нодар Чазмаа иҕы уахык дынхахъан. *«Нодар Чазмаа дышпаҳмыцхраари?»* хәа дхәыцны уи иахь дцарц иҕахын. Пытк ихшыо аус ааруны, Нодар акаҳуа ахыдиржәыз акаҳуажәырҕа сзыцшаар, нас уиала аонгы сыцшаап хәа дхәыцуан. Убас иагыка-леит, аха аоны цшааны ашә данас, ашә аазыртыз Нодар иахь, Аңснынтәи ишааз, уадафрақәк шрымоу анихәа, Нодаргы *«ибзиоуп иеилкаауп»* хәаны ашә шыҕахька инаиркызаап. Икарцарыз, хықәшәаз ауп хәа шыҕахька ишыгьежьюаз еипш Нодар Чазмаа абалкон дықәгыланы *«Али, Али, арахь шәхал!»* хәа аарызҕәит. Аоны ионаланы ианеидтәала, ацәа далаымцыкәа дшыказ хәаны атамзаара шыҕацо шыыжьхәа диркаҕеит. Насгы аконсулрахь ацара шыртәхыз аниархәа иманы уаанзагы инаигеит. Уака инеиаанза Али, *«ҳаихабы»* иахь *«Аңснынтәи хшаауа зынза иумхәан Шәача хдырхәит. Ғыркәтәылака ацара хҕахуп хәа уцәажәа, мамзар хдыруадафугеит.»* хәа дилабжьахъан. Аха уака ианнеи, зегы реихәазар акәһап, Алигы уаҳа акагы имазцаакәа, рәыцбагы Баҕымтәи амилиция инаганы инарырҕеит. Баҕым амилиция рәы Али уаанза ҳаихабы ишииехәаз еипш ацәажәара далагазаргы, иҕахәы иҕызхуаз ауафы, аибашьра калаанза Сизаи Папба Аңсны иҕижыыз агазет иаҕхәа инықәижыит, агазет ағы Ғыркәтәылантәи иааны аңсуа университет иҕаз зегы рсахьақәа

иёаёаза ианын. Али имц цёырцхъан, амилиция аус-сугы иёы тызёзёаау драцёажёаны инаганы уадак иныюнаикит.

Абартқёа аныкалоз Нодар Чазмаагы баша дтёамызт, иказ анеиликаа амилицияёы аус зуаз игёыла пхёыск дрыцхраарц дырзынаишьтит. Апхёыс ацхыраара калтцарц азы ацара шатаху анылхёа, Али изынханы иказ 80 доллар инаганы иналирakit. *«Хаихабы»* иакёзар *«25 доллар ада уаха сывам»* хёаны инапы цыс-цысуа инаганы апхёыс иналитёит. Апхёыс, кряадк ак анцакёаны адрескгы нацёоны, ацаракёагы нарыццаны аконверт инталцёит. Нас, иандёылцлак акёаад иану адрес ахь ицарц рахёаны, амилицияцёа ажёакёак наралхёан Алии *«Хаихабы»* ашьтахьтёи ашё акынтё иноулышьтит. Арт андёылц Нодар Чазмаа уака дшырзыцшыз рбёит. Нодар харантёи напыла *«икалеи?»* хёа данразцаа, Али адрес зныз акёаад иирбёит. Нодаргы, акёаад кажьны *«унаскья»* хёа иирбёит... Нодар, акёаад шьтыхны адрес данапхья, рапхьяка иёырц диирбёит. Амёа ганкахьяла дара, ёгы аганахьяла — Нодар Чазмаа, цытрак ианца ашьтахь пёнцьыр хёычык зёаз ашё дук инадгылеит. Чазмаа ашё данас, иаатыз аёенцьыр акынтё ацаракёеи адокументкёеи ианрица 10 минутк раамышьтахь, уашьта рвизакёа ирёыцны рнапёы иркын.

Уажёазы ашёарта рхыргазшёа икан. Нодар Чазмаа ахёаахь излацаша атакси ахё ишёарц даналага *«25 доллар рыда сывазам»* зхёоз *«хаихабы»* дёаа царакёак аацёыригёит, аха Чазмаа имукёа ахё иара ишёеит. Насгы ахёаа акны ипха аус шылуа, уадаорак иакёшёар лара лахь ишнеишагы нареицхёит. Аха ахёаа акны ианааи, Нодар Чазмаа ипха лыкны анеирагы атахымхазёит. Избанзар, Али Ацснйтёи ахёынцкярратё универистет акынтё идыруаз Роин

Агрба уа даарықешәән иеицны ахәәа иахысит. Атырқәа ган ахь инеиаанза Али, «*ҳаиҳабы*» иахь днаҳәны «*уара, ма абрака ишуасхәаз ала уцәажәә, баша ҳаанырымкылааит*» хәа иеиҳәазаргы, иара амилицияцәа аниба еиҗах иҗоурых зеггы аар-зеиҗеиҳәеит. Уи аамышьтахь ыцъа амилицияцәа Али иааигәара иааины «*Ҳашъа, умшәән, ҳара хтәы-муаазам, гәыкала хашәзыкоуп, акы зацәык икоу-ину хзеиҗахәә*» хәа аниархәа Алиггы «*ушьҗа икалаз калейт*» иҳәән изхара драцәажәәзаап. Ацыхәтәән, «*ишәзыкаҗдаша крыкоума?*» хәа ианцәа, маатк аҗара шрызнымхаз рахәаны, «*аҗара ахъахзаарҗииша банкк ыказар иахшәырба, мамзар Трабзон аҗынза акала хшәышьты*» хәа реиҳәеит, аха уи аамҗазы «*ҳаиҳабы*» «*аҗара сымоуп!*» хәа даацәырцит. Абриакара агәакра рыхганы «*маатк сымазам!*» хәа ицәуоз ари ауафы, Ғырқәтәыла ахәәа ианахыс ицъыба аҗынтә 800 доллар аҗара ааҗыцзаап...

1992 шықәса жьҗаарамза раҗхәтәи амчыбжь, Аҗснынтәи гәыргәәхәәаша хзааит. Гагра аҗсуаа ахы иақәиҗырҗәит. Насггы Гаграа рыцкәынцәеи Шамил Басаев игәыҗи злахәыз ажәылара ала Гагра ырыхынхәын. Уаанза аибашьрахь ирымгәз Ғырқәтәылатәи аибашьцәаггы ари ажәылара иа-лахәзаарын. Иара Баҳадырггы аруаа рыла иҗәыз ақырҗцәа равтобуси, ртанки амҗа рыжәҗаны иҗыххаа иқәиҗазаап. Ушьҗа афырхаҗа хәа иархәән иара. Кыр аамҗа аамышьтахь ари ахтыс шыкалаз сзеиҗеиҳәарц санихәә, ауаа шҗаблыз ишихамыштәу маҗара сзеиҗеиҳәән Баҳадыр. Ауаа фырхаҗарас ирыҗхьазоз иара зынза дәәакала дахәәпушан. Ғара хмыҗсырц азы, хажәлар ықәымзаарц азы ххысыр акәын. Аибашьра иҗонатцы иҳахәуаз аҗкәацрақәа, ахыс-быжьқәа, ахәшәблы афәы, аҗсра, ухәа зеггы ақырҗәуа фашизм иахылҗыз ракәын.

Тырқәтәылантә Сириантә, Иорданиантә, Ады-
гантә, Кабардантә, Чечентәылантә, Уацстәылантә,
Урыстәылантә (еихарак аказакцәа) иааз ауаа
аибашьрафы икарцаз ала акәзам изфырхацәоу, урт
аибашьрахь рааира мацара фырхатцаран, Ацснйтәи
хашьцәа излархәоз ала, арт имааргы гәыбғанс
ирутарыз. Ацсуаа усгы царта рымазамызт,
имеибашьыр иабацоз, уи азы, хатәгәацхарала
еибашьра иааз ртәы зынза ихазын. Урт, ргәы
ирыцанахәаз ала иааз ракәын.

Хәылбьехала, хаззеигәырғаша ак ҳаҳандаз
хәа аклуб ахь ҳнеилон. Ацыхәтәан, хаззыцшыз
ажәабжьгы хзаит. Сгәырғаны сыцсуан, Ацснйтәи
иаҳзааз ақьаад афы абас ианын: *«Шәаи, абцъар
ыкоуп. Окан»*. Абри ақьаад хара хзы Ацсныка ацага
абилет иабызан. Гагра хнапафы аагара ааста абри
ажәабжь сеигәырғаны сыкан. Ушьта иаразнак амәа
хәқәларц азы әәазыкацара халагар акәын.

IV

«Аныхәа аума икоу?»

Уахык, Ашьхарааҗацәа Фигени, Елифи, Шьякрыл Коркути («Патрон» хәа иаххәон) дәәа ыыҗа-хоы аыызцәеи, аонаґы хәидтәалан. Ефкани, Фигени иеибаздырзомызт, уи ауыхоуп ианеибадыр, аха ажәа еимаркит. Ефкан уи ауха иара иакәы-мызшәа дықан, Фиген ажәәқәа анлымаик аамышьтахыґы акалашәа ихы ааирҗшит. Иара итәны Али икыз аґеиспыхә цәка ицәкахаит. Ари збаз Ефкан, Али иахь днахәны ибцъарґы тыганы *«абыржәыцәкьа аґеиспыхә аашьтыхны иансумта Анцәа иныс сышуе-ихсуа»* хәа дцәажәон. Дыччозшәа, дыхәмаруазшәа ихәон, аха даґыцабыргын. Ефкан уаанза атыпҗацәа ахыыкоу абцъар аґгара акәым, азбахә ахәаратцәкьа пҗашьароуп хәа изыпхьазоз иакәын. Аха ишысхәахьоу еиҗш, уаха акалашәа дықан. Али, аґеиспыхә аашьтыхын Ефкан инаииркит. Амала Коркут, Ефкан ихымәапҗашьа игәампхәзеит. *«Сара издыруа Ефкан атыпҗацәа ахыыкоу абцъар иалацәажәоз иакәзамызт, уаха издыруа Ефкан уакәзам»* хәаґы игәынамзара ааирҗшит. Ефканґы *«уиашоуп Патрон»* ихәан уаха имроут. Аха, нас ианеипыртүаз Коркут аҗсшәа иеимхәазаарын азы, Коркут уи данґаха аамышьтахыґы хьаас иман. Аха зегь дарароуп Патрон хнаскьагараґы днеит, избанзар Ефкани Корку-

ти реиыызара зынза идаеакын. Сара Ефкан иеы икоу аеыпсахракеа ееек иадысхеаломызт, уи ауха, даеаказы игеы пжеазаны дыказар акехарын. Адырфеаны Ефкан иусурахь снеит. Амелыхкеа зтиуаз итынхак иусуртафеы аус иуан. И-офис хеычы санынонала атзамц афеы тыркешеала икыдыз аоыра сылапш иныпашеит. *«Унамыс азы утсы тазароуп. Утсадгьыл азы утсыроуп!»* Дук мырцыкеа, мызкеак раамышьтахь, Ефкан атзамц икыдитцаз аоыра иахеоз наигзон. Итсадгьыл ихы акейтзон. Ефкан хеаак анимоу азеггы ицейишиазомызт. Сара, ихеаа сыцейишиозар хеа кырза дсырцеажеарц иакехыскит, аха иалымтцит. Иареи сареи аишьцеа реипш хайцейишхахьан. *«Атсныкагы хайтцоит, амаза хабжьамзар ахетоуп»* хеа силабжьеит, ианамуы *«икалеи цегьарак хадубалама?»* хеа сиязцааит аха акагы сеимхееит. Акы зацеык «цегьарас ишэыдызбалараны икоузеи? Акагы хеаас икоумтцан» хеа аарлахеа ажеакеак ааифытцкеит. Уи аамтазы телефонк изааит. Ефкан телефонла даараза игеы пжеаны дцеажеон, знызынлаггы ибжыи рдуны... Уи аены, уаанза игеы цызжеоз закэыз абри ателефонлатеи аицеажеара ала иеилыскаауан. Ефкан, дытсаанза иареи сареи хабжьара иахзеипшыз мазаны инхон уи хцеажеара... Ицеажеара анхиркеша *«икалеи?»* хеа сиязцаазарггы иаразнак атак каимтцазеит, иабцъар аатиган итаирцеаанза дхысуан. *«Уара икалеи, иухьи?»* хеа еитах саниазцаа *«Озенч дыбналт»* (дымцадырсит) ихееит. Озенч иахешья аихабы лакэын. Озенч дышмцадырсыз аниаха, иааигеара сара мацара сыкан. Уи амшала, Ефкан иахешьеихабы длызгееаны дшыказ Атсныка дцеит. Уи нахысггы уаха изымеибазеит. Лара Озенчггы абри есымша хеаас илымазааеит. Озенч хыхьша ду, хара ханылбалак лашья

гәакъа дылбазшәа дзыкало, ахъаа иалахәәеу гәы-
рғъарак ала хазгәыдылкылогыи уи азоуп...

Уи нахыстәи амшкәа, Аҗсныка ацаразы
аеазыкацарақәа рыла иаххәҗеит. Зеггы рааста
иахцәыуадамыз аҗара аҗшаара акәын. Уи, Али
идахцеит. Хаматәа-оытәакәа реидкылараггы сара
снапы ианын. Ажәак ала аус мариа сара исыдын. Уа-
жәы хара, хамәа абилет злааххәашеи, авиза злама-
ххшеи аҗара хәҗшаар акәын, хпаспортқәа усггы
иҳаман, уи азы хазы аҗара аҗахзамызт. Ефкан аҗара
анизымҗшаа иҗсы аҗара бзиа иибоз ибцар шитииз,
данҗаха аамышьҗахь иеилыскааит. Шака сгәы кыл-
нацәазеи уи ахъаа...

Жыҗаара мза 17, 1992 шықәса асабша аены
Озенч лчара ыкан, Ефкан Озенч дыбналаны дахьцаз
азы игәы лзыҗжәон. Ефкани Озенчи реизыказаашьа,
Ефкани иашьа еихаби реизыказаашьа иеиҗшымызт
азы, икалаз изыхгомызт. Ачара ауха хәрггы Ефкан
имацара даанахмыжзеит, даашьҗыхны «Сакал» хәа
ахьз чыда захҗахьаз Акалцба җаифун июныка хцеит.
җаифун, Аҗсныка хамәа дақәныхәарц азы аишәа
рхианы дахьыҗшын. Ауха, җшыоык аишьцәа-аиоызцәа
кырза хәицәажәеит. Иахҗеит, иахжәит. Ефкан, Али
җаифуни рахь ауарашк рзыҗшаауазар хәа дрыхәеит.
Урт ауараш аҗшааразы адәахьы ишдәылҗыз еиҗш
Ефкан игәы иалааны иказ игәыроакәа зеггы сыцеио-
ишеит. Урт сара сыҗсаанза сгәы иҗацәахны исымаза-
ауеит.

– *Беҗыр уара хара ухәиҗшзам, реиҗа укәышуп.
Хара ххагацәоуп, – ихәеит. Иареи Алии рзын акәын
ххагацәоуп ззиҳәоз. – Акы суазцаауеит, амала
хаҗацас аиаша сахәа.*

– *Ибзиоуп – схәеит.*

– *Уажәы хара Аҗсныка амәа хәқәлоит. Амала
сгәы убас исыҗанахәоит, уажәтәи хцараҗы сҗахоит*

*хәә, убас исанахәоит сгәы. Сара сҭахар иҕауцои
Беқир?*

Ари аоыза азҭаара сазыпшзамызт. Маҷк саа-
лак-оакзаргы,

– *Уара Ефкан, ари закөйтө зҭаароузеи? Аиаа-
ира Аҕәә хәпылоит хәә иеибахамхәазеи? – хәә аҭак
изыҕаҭцеит.*

– *Уара, сызҭаара аҭак ҕаҭа! – ихәеит.*

– *Ефкан, хара хәишьцәоуп. Анцәә иумхәан ак
ухьыр сгәы иалымсуеи, ишҭасхәари, сумыхьцәыуои...
уара ушҭазхәыцуаззи?*

– *Мамоу, аҭәыуара хара иахнаалазом, иамур
абас еишәак реиха иахнаалоит.*

– *Уыс умхәан! Хара хөык хәиццаны хәицаауеит
хамхәазеи? Хҭаҭагы иабашьра еилгаанза иама-
ххзом хәә иахмызбазеи? Амҭабжара ааныжьра,
аиқәшахәҭра аилагара иҕамлаша усуп...*

– *Аҭсадгыл ахы ақәцара хара иахнаалоит
сычкәын! Сгәы ғәғәала исыҭцанахәоит сҭахараны
сшыкоу!..*

Хәицәәжәара сроур сҭахымхәзеит, Аҭсныҕа
амҭа ханықәлаша аламҭалазы халахь еиқөызҭаша
цәәжәарак сгәы иаҭахымызт. Уи аламҭалазы Алии
ҭаифунигы ианыхынхә, Ефкангы уаха мхәәкәә
ихиркәшеит. Дҭахаанза мызқәак шагыз Ефкан игәы
змыртынчуаз ихьаақәә сара мацара иахьсеиҳәәз,
данҭаха аамышьҭахьгы сгәы иаҕья иархьаауазаргы,
иҭаҭәахны исыман. Уажәы ашәкәы иананыла нахыс
зеггы ижәдыруеит. Ажәак ала, ушьҭа имазазам. Ама-
ла уи ауха иазкны даәә хҭыскгы абыржәы ишөыҕеи-
оысшар сҭахуп. Сашьа Ефкан, иахьшьа лчара ауха,
дҭахараны дшыкоу сара исзеитейхәон. Шаҕа
иҭьашьатәузеи? Иахьшьаду длызгәааны дшыҕазгы
иҭсы ихьцун.

Хгөы хыт-хытуа, хгөырґацөа хаґан, аха арахь аґсрахьы, айбашьрахь хґон. Нас ус анакөха хзеигөы-рґоззи? Хгөырґара аґсра ма ауаошьра хәхьазхьауаз акөзамызт. Хара, иакөым иакөшөаны ақөпара иаёыз хашьцөа хрыдыгларц хәхьцоз азы акөын хазгөырґоз. Ацыхөтөаны аґсра хзыпшызарґы, рымацара ишаанахьмыжьуа агөра дхаргарц азы хашьцөарахь хґон, иангөаклаак хаш-рыдгыло рдырузар хтахын.

Сгөы абас гөырґарыла иштөызґы, аоны иаанхажьраны иказ, ишрасхөашаз сыздыруамызт. Али ирамхөазакөа хґарц итахын, аха уи шиашамхо даза-азгеит. *«Зегь дарароуп, ирхөалаакґы хамцазози? Ус анакөха, иахцөалазуазеи ираххөар? Иалудыраауеи саб хайликаар? Насґы ихшара хакөымзи, абзиараз хөа иахөаны ахалалпра имаххыр акөымзи.»* Амала ус изыкамлеит, саб атөыла ирыбгон. Уи аамтазґы ихахтыскөаз, ахаан исхаштуам, ашьыжь заанацы хөеидкыланы, *«ауаоы дызқөымшөо акаґы ыказам»* хөа хәхьхөыцуаз азы хсумкақөаґы аґенцьыр акынтө адөахьы ихаршөхьан. Сани саби азал аёы итөан. Сара уаанза саб саниацөажөоз сыпхашьаны сеилацәтән, сгөы итөу сызхөазомызт, уи амшала ажөйтө аахыс саб икынтө акы анахтаххаша есымша Али иакөын ицөажөалоз. Аха уажөы, *«мазала хамцап»* хөа сара иахьапшьызгаз азы Али, *«уара урацөажөароуп»* хөа ихы напыреигеит. Саб сара сияцөажөар акөын. Уаанза хәхьшьцөа илмха ак тыршьқөазар акөхарын, саб азал акны дыхьшөашөаза дтөан. Иааигөара снеины инапы сагөзырц шыстахыз иасхөеит.

– *Икалеи! аныхөа хөмоума, снапы узагөзуазеи?*
– ихөеит саб.

– *Адсынґа хґоит!*

– *Абри ашө шөандөылц, шөыпсы танацы уаха арахь ааира азин шөымазам!*

Аиашазы ари аюыза атак сазыгышн, аха иагы
 ус акөзаргы, саб иажөақөа даараза иаа-
 сцөыхъантаеит. Саб ихымоагашья, хара
 ихәқәлацөаз имацымкөа ауаа ааннакылар алшон, аха
 харт икаҳдарыз... Сара, схы ааларкөны ашө ахь сеи-
 хеит. Алиггы даасышьталеит. Хаимаақөа
 ҳашьахдоңацы сан рыцха илкыз алаба ацхыраарала
 ашө акынза дааигөышьеит. Лқышө злақөацоз ала
 Анцөа дышихөоз убартан. Сан рыцха! «Ағы лыман
 аха абыз лымам» хөа ажөаңка иказ лара лзы
 ирхөазшөа акөын дшыказ. Лыбжы уағы иаҳараны
 дыкамызт. Есымша абас дыкан хан, дцөыуазомызт,
 ашышьыхөа Анцөа диҳөон. Аарлахөа изласахаз ала
«Аллах инапы шөануп» акара шылхөаз саҳаит.
 Иахьагы аибашьра машөырда халцзар, сан гөыкала
 ҳахьылныхөоз иабзоуруп хөа агөра ганы сыкоуп.
 Сахьшьцөа уи аамтазы икарцоз сгөалашөом. Нураи
 дцөыуозар акөхарын. Иулқыу лакөзар, лыбжы аар-
 лахөа итыганы *«шөхы гөашөта»* хөа дхалабжьон из-
 лалылшоз ала. Уаҳа хышмхынхөуа хөа аоны ҳаадө-
 ылцит... Шықөсқөак раамышьтахь уи аамтазы азал
 акны саб идтөалаз хажөлантөык абас сеиҳөон
«Шөара шөандөылтц аамышьтахь шөаб дышкөакөаза
иғшшөы ааиығсахит, иаразнак ағхьака жөашықөса
дажөызшөа даакалеит.»

Жьтаара 20 рзы амоа ҳақелараны ҳакан. Ефкан
 аклуб акны дахзыгышын, уа ханнеи Озени, Меликеи
 Көыць-пҳацөаггы шахзыгышыз аабейт. Автобус
 ҳақөтөарц азы амоа ҳақөлейт. Автобус ҳазыгышнацы
 Ефкан: *«угөы иуанахөои? Ицьашьахөуп ус ами?»* хөа
 дсазцаауан. Ииашацөкьаны, аоны хдөылтцшьа амша-
 ла агөаҗеира сағын. Иара уи аамтазы Коркут
 Шьакрылгы хнаскьейгарц азы даакылсит. Ахаан
 абас иғшзаны амоа сықөымлазацызт. Ихазхьаауаз
 аблақөа шытахька иныжыны... хманшөаланы ҳдон.

Автобус ахьтацөыз амшала ишахтахыз хтатөан, ианахтаху хтөан, ианахтахыз хтон. Болу ханаанөас хаатыцын хазхара крахфеит. Амөа хақөнатцы Ефкан бзиа иибоз атыпха длыхцөажөеит. Лсахьа хирбеит. Гөпсе лыхьззаарын. Лхацагьара дшыхнахыз, иара мышкызны зөыр пхөысс дааигозар убри лөыза шлакөхө хахөара дафын. Ускан, Гөпсе харантөи бзиа дшибоз еилыскааит. Иахьагы бзиабарак рыбжьазу, ирыбжьамзу сыздыруам.

Ефкан амөа данықөу зынза дышмыцөоз атөы анхаихөа, хайсеит. Аха пытрак аамышьтахь данамхацөа, снаигөтасны *«Икалеи уара сзыцөазом умхөози?»* хөа саниазцаа иблакөа маартыкөа итеисцыхө ахара дналагеит. Ари ала *«сыцөазам»* ихөарц итахын. Ашьыжь Гиресун ақалақь азааигөара шыыжьхьа кахцеит. Асаат 10 реипшгы Трабзон хнеит. Хамагөақөа цьара инышьтацаны авизеи абилөти ахьамаххша атыпқөа хнарышьталеит. Рапхьа хыхьнеиз, Батыми-Шөачеи рвиза шрымоу 350.000 лиргы ишапсаз хархөеит. *«Хааиуеит»* ххөан, «Трабзон тур» хөа дөөа цьара ханкыдгылеит. Тахмадак дахпыланы, ишиашоу Шөача хөа авиза агара шрылшо, амала адырөаены асаат акы азы ишымазеихо анхаихөа, Ефкангы *«Уара хуқөгөыгуеит уаөы цабыргык уи-еипшуп, уажөы хпаспортқөа узынхажьуеит, амала уацөы ханааилак ишухөаз еипш зегьы имазеизароуп!»* хөа наиахөаны абилөти авизеи рыхөкөа инапы инаиркит. Абилөтқөа рыцыпхьаза 45 доллар авизагы 400.000 лир иапсан. Уи аусгы ханалга, Али, Бахадыр хөа иөызак имахө Трабзон дшынхо, мышкызны иатаххар хөа ител аномергы шимихыз хзеитөахөаны, ател дизасит. Ари ауаөы Тырқөтөыла ателерадио, Трабзонтөи акөша акны аихабыс аус иуан. Д-абзехьзаарын. Иаразнак дахзааин акрыфара хайгеит. Даарагы хгөы иаахөеит, избанзар, ани-ари шаххөоз

хпарақеа кырза имаххаһьан. Ханеиһырцуаз амға хәқәлаанза адырра шиахташаһы хәихәеит. Ефкан ари ауағ дара бзиа дибеит. Хаматәәқеа иахынхажыыз иаашьтыхны аурыс җырмакыа ахырьхәоз атып акныгы маһк хнеимданы, сасааиртак аһшаара хнашьталеит. Рыхәқеа 40-50 лир иркуан. Ацыхәтәан, хрылахәхәтәуа 30 лирхәа җара хангылт. «Гьузелиурт» («Аһсадһыл-һшза») ахьзын. Ефкани Алии иеиһаһшуаз, сарһы рцыхәәһы иһаз аиартақеа алаххит. Хуада аномер 2 акәын. Ари аламталазы Ефкани Алии рырматәәқеа ршәырцеит. Ефкан, *«Арра укандаз кырза иунаалон сычкәын»* хәа Али дихзасуан. Насһы *«Иаха җхызла избаз шәдыруама?»* хәа ибһы ааиргеит. Аха иажәа далгаанза хара акыркырхәа аччара хналагеит. Мышкы аһхәа, *«амға саныкәу зынза сзыцәазом»* хәа исазхәоз ауаһы, уажәы аһхыз иибаз атәы хзеитеихәон. Аһхыз-маһхыз зегһы ххаштит. Уи ауаха Галатасараи Европатәи акубок азы ампыл иасраны иһан. Ефканһы Галатасараи акоманда азы дычмазаһын. Ампыл асра аамышьтахь адәахы хдәылцит, Ефкан амға ианыз Ачеченцәа хәрбаны *«Абарт шәрыхәаһши уара! Атәымҗараһы рыһоны иһоушәа амға ишану жәбома? Хара хәкәзар, иһахцара хәздыруамызт»* иһәон.

Авизақеа рзы асахьақеа антәхх, Ефкан: *«Шьо-уку абраһьцәәкәк ирышьтазар, абарт роуп хәа хара хәркуеит, хсахьақеа шәрыхәаһши»* хәа даһхычһон. Хвизақеа ишиашоу Шәачаһа хәзлацаша ала имазеин. Амала аһба азцаара акәын хгәы змыртынчуаз. Амш цәһахар дәәа мышкы асасааиртәәһы ханхар акәхон. Ханышьталоз *«хәзшаз амш бзиа хәт»* хәа Анцәа хихәеит, ас анаххәа адин азцаараһы аацәырцит. Ефкан *«намаз-мамаз хзымкуазарһы хәһсылманцәоуп уара!»* иһәан даныхәычыз ианду лкынтә иицәз ныхәашьақәк хзәтеихәеит. Нас ханышьталан хәцәе-

ит, адырғаены асаат 11 рзы хдырғыхеит, 12-нза хуа-
да аанхажьыр акөзаарын, мамзар ахә ашәара
хақәшәон. Амшгы икаххаа ихтын, Анцәа ихәаны ас
ицар ахәылбьяха ағба ныкәараны икан. Мамзар даәа
уахык асасааиртәғы хаказаауан.

Азәгы акы хаимхәарц азы Алиггы Ефканггы
рыматәакәа рыюныцқа иршәырцеит. Сара Муаммер
исицаз акөртка ада арратә матәа хәа акаггы сы-
мазамызт. Ефкан даасыхәаңшын *«Уара Бекир,
цабыргыцәкьаны у-ентелзаап. Аибашьрахь хцойт,
Реебак аймаакәа ушьоуп, Левис ацъинс ушәуп»* хәа
дсыхзасуан. Диашазарггы калон, аха уажәы сара схы
ицаз Аңсныка ацара мацара акәын, уаха акаггы хьаас
исымазамызт.

Асасааиртә хдәылцит, уажәы зыхыз мацара
сгәалашәо ари асасааиртә уаха исымбазеит.
Крыфарта хәычык акны шыыжьхьак аакацаны
сахьақәак еицтаҳхит. Сара, Алии Ефкани рсахьақәа
тысхит. Ари аюыза асахьақәа рғы, итызхуа есымша
дкалазом, араггы сара сыказамызт, настәи асахьақәа
рғы... Сыцстазарағы абри аамта иазкны убри ак-
ара имаңны асахьа сымоуп, есымша абри азы схьаа-
уеит.

Хвизақәа аарымхны, шыыбжьышьтахь асаат
хәба реипш ағба хақәтәарц азы аконтроль ахь хне-
ираны хақан, иахьатәи амш ацакы хара хзы убри ак-
ара идун, амцәыжәоакәа хамазшәа акәын адәы
хшықәыз. Тьрқәтәыла хашаатыцыз еипш иаразнак
Аңсны хнеиуазшәа хақан. Жьтаарамза 22 сара исха-
мыштша мшны сгәалашәарағы иаанхеит. Ефкан
ицахара 12 мшы шагыз, хара хахык Аңсныка хахьцоз
азы хгәырғацәа Трабзон амоакәа рғы аамта ххаҳгон.
Арадио ағы аус зуаз хтынха иахьггы хнеит, нас
хлатәан хазхара «искьендер қребап» хфеит. Ари ауа-
ғы даараза дуағы гәыблөын. Аңсныка аибашьрахь

ҳахыцоз дыхнахны дыкан. Иус-ихәыс зеггы кажыны агба акынзагы җнаскьеигеит.

Нак-нак, Ефкан дҗахаанза ихабжъаз абри ҳаиоызара, ашәәхәәы Аҳмет Каиа иихәоз «*Җара, хыык ҳакөын*» зыхызыз ашәә иеицшнысшыалон. Саргыы уи ашәәәы зызбахә имаз «*Супҗи*» сакәхон.

Шәәыла ауаа, есмыша акамета ала Шәәчака ицон, аха ҳара «*аибашьра ацара азин шәызтада?*» ҳәә ҳаныркылараны иказшәә ҳшәәпырҳапыа акон-троль ахь җнеит. Баша җгәыткьаны ҳаказаарын, ҳзыцәшәоз акымзаракгы камлеит. Қалақк акнытә даәа қалақк ахь җцозшәә, аҳәәа җнахысын җнеины агба җантатәеит. Ишысхәәхъаз еицш баша җшәозаарын, абасцәкьа ҳахьманшәалахаз иагыҗахшыеит, ҳагыеигәыргәеит. Җара җазустадаз, җаздыруадаз, аибашьра җашцоз ҳалахь ианызма? Трабзон хәхәтәра иааны ихынхәуаз рыла итәыз акамета җнеины җалтатәеит, җакәша-мыкәша ауаа реидарақәа рыла ипеипеиуа итәын, җшыапы җзеитцымхуа җтәан.

Ашыыжь асаат 8 реицш Шәәчатәи амшынтәбагуаза җнадгылт. 2-3 саат раамышьтахыгы җпаспортқәа җаманы агәәтара тып ахь җнеит. Арака адекларация хаҳартәаар акөын, амала адекларацияы ихәмоу аҗарақәа зеггы анаҳамцар ауамызт. Азәгы шака аҗара умаз гәеитазомызт, аха ма җгәартар, ҳәә җшәәаны ихәмаз зеггы анаҳдеит, ускангы Трабзон хара-хара иеицәәхъаз җдара хәыцқәа аацәырцит. Хаз-хазы 50 доллар иеиба-ххәазшәә ихәыцәцәахны ихәмазаарын. Җпаспортқәа дырбаны адәахы җандәылтц җаззеггы, «*ацара сымазам ухәон, ари иабаанагеи?*» ҳәә азцәара ҳаибаҗаны аччара ҳәәын. Хымҗада арт аҗарақәа азәгы ххазы ицәахны ихәмазамызт, цәгыарак ҳақәшәар ҳәә акөын. Иеибымхәазакәә зеггы абас җазхәыцзаарын. Макьана Ацсныка даәа ҳәәакгы

хаман, ицегы иахдеицшу хаздыраамызт. Хаибганы
Ацсны ханнеилаак абцъар хмоур, аахѳара
хақешѳаргы аѳара хтахар калон, ажеак ала хѳара
хѳыцкѳа зегы ирызхошеа хгѳы иаанагон.

Шәәчәтәи амшынтәбагуаза хәнаатсың, ауырс
бызшәә здыруаз Али, таксик аанкыланы асасаиртә
«Магнолия» хңеигарц иҗаххеит. Асасааиртә «Магно-
лия» аҗны, Аҗснытәи хҗынха Нани, интурист аҗны аус
лыцызуаз Гала хәә пхәыск аус луазаарын. Гала хәх-
цаша адрес хәлхәеит, насгы лылағырзқәә кахәхәә
хңаганы хәзгашаз атакси хңақәлыртәеит. Атакси,
Шәәча снейцыпхъаза иахъагы сгәы хъаауа
иахъысгәалашәә, аҗхъа атәыюақәә хаххала җмак
абака ахъыглаз хыбрак аҗхъа хңанагеит. Ари аҗып,
аҗсуаа Шәәча ирымаз аштаб ахыбра ақәзаарын.
Аҗыхәтәән, аҗсышәәла иҳацәәжәәз шыоук
хәқәшәеит. Уажәы зыхъз сгәәлмашәә, уака аус зуаз
руазәк, Аҗсныка хышьтырц азы ана-ара аҗәл адсуа
далагеит. Хәргы, «ишәҗахызар абарцәәы шәәпҗы
шәәшә» хәә хәиҳәеит. Хҗәыргъацәә абарцәәы хҗылан,
Ефкан җыц арра мацура аҗнытә дахъыхнхәыз азы,
сара ахаан схы исзамырхәаша аибашьратә
чыдарақәә сирбон. Ахәызбала иужәлаз иҗнытә
ахыхчара, иуәҗагыло ауааы итәкара иазку амаанақәә
уҳәә... Саатқәәк раамышьтахъ, аҗәл иасуаз ауааы
дааин «уажәы Аҗсныка аҳәәә шәәхызгаша азә
дааиуеит, икашәцәаша уи ишәзеитеиҳәоит», иҳәеит.
Хәзгарц азы иааз, имашына хләқәыртәән Псоу
аҗынза хңеигеит, уа амашына хәштҗыцыз еиҗш, азә
даахәдгылан «Шәәпсуоума?» хәә днахәзцааит. «Аи-
еи» хәә аниаххәә, хпаспортқәә иҗаххан, иаразнак
инеиҳаркит. Угы даҗсуамзи, игәра шҗаҳамгоз...
Апаспортқәә аҳәәәҗы игылоу аурысқәә ианриҗалак
хышмцәәжәаша, насгы ашышыхәә ауаа хрылаланы
хәшцаша нахзеитеиҳәеит. Хәргы хңеины аҳәса

цәәқәак ицоз ргәың хнарылалейт. Уртгы ирархәазар акәхарын, иахынза рылшоз хрылатәахны кырза хнаргейт, нас хпаспортқәа захтәзгы дхәхызан *«шьтахька шөымгышкәа шәцала»* ихәейт. Уашьта атәы сығразшәа сныкәон, сәы табәхьан, абыржөым-зар-абыржөы *«уабаци?»* хәа азәы сааникылар хәа сгәы қат-қатуан. Ацыхәтәан аңсуаа хған ахь хнейт. Ускан ауп саргы сыңсы анеивызгаз. Хәңсадгыл акны хәкан, амала ахәаа абас гәәқрала хәхәхысыз гәгәала ихьымзгышәаны сыкан, аха уажөы ахьымзг азхәыцра акөымкәа агәырғара иаамтан. Хара хғанәхь хәнеиас, уадак ағы хнаргейт, уәка хпаспортқәа харзыгышын. Ауадағы итәаз, зқәрахь инеихьаз армәтәа зшөыз ауағы, айбашьрахь хшааз анеиликаа *«Хай, шөыхьандаз, шәара!»* хәа дхәзгәдуны дышхәигәырғаз хырдырит. Амала уи ауағы уи нахыс уаха цәарагы сикөымшәейт.

Хпаспортқәа анааи, адәахы хдәылцит. Аңсны хшьапы ықәхаргылейжәтеи мчы ғыцк сылалазшәа сыкан. Санхәыңыз, сыжәлантә Метин, имаз ацех ағы аус зуан, зны-зынла акы аахәаразы Стампыл санишьтлак, иаасхәаша аахәаны саины автобус сәтәәанза, сәара самханыхны амаағы сынхар хәа сгәы тқәон. Автобус сантәтәалак *«ох, гәышьа, ушьта исыхьри, угыы Адақазарка хцойт»* схәон. Стамбул сәара нцәар, уәка сәахәозшәа сзааиуан. Уажөгы Аңсны сааианза убасшәа сыкан, уи амшала уажөы Аңсны адгыл санықәгыла еитәх *«оох, гәышьа!»* схәейт. Сыңны саазшәа акөын сшыказ. Зынза иахьумбаңыз тыпк ағы уанааилаак абас ушқәалоз? Хәңсадгыл абас хәдызхәалоз изакөыз? Закөйтә мчузеи абартқәа рзы хтәацәа, хәуа-хтынха, хөызцәа зегы хнархысны абраанза хәазгаз?! Аах, с-Аңсынра ах! Убри акара гөык ала хәгудукылейт, убас унапқәа хәкәуршеит, уара уда зегы ххәурштит...

«Сыңсуазаргы... Иснаалоит абас аңсра!»

Автобуск хлақәтәаны Гәдоутәка хдәықәлеит. Амш ахыхәлахъаз азы амшәы акагы хбартазамызт. Гәдоутә, асасаирта «Черноморец» Тьрқәтәылантәи иааз нхартас ирыман. Иара асасаирта ушьта аруаа рштаб еиңш икан. Шамил Басаеви уи ицыз 200-ык ракара аибашьцәагы арака инхон. Урт Аңсныка рарагы даара иуадафын, хаха-хымш шьхала иныкәаны иазаап. Аңсныка ианаа икараха иказаарын. Тьрқәтәылантәигы Аңсныка иааз реихарафык уи игәың иалан азыхәан харгы уахь хрыцлеит. Ушьта хөызцәа харықәшәахьан. Саргы Баҳадыр дсыңшааит. хәагәыдибакылан, есымша ишыкаҳдалоз еиңш, хәидтәаланы хгәалақәа реибыхәара хналагейт. Хәгәқәа еиҥах акны иаакалейт Баҳадыр Ыан ила...

Шамил игәың акны, Афганистантәи аибашьра апышәа змаз, Рефикь зыхьыз таҥаркыгы дыкан. Ақыртқәа, Аңснәтәи аңсылман жәлар ирабашьуейт хәа аниаха срыцхраап хәа даханы даазаарын. Амала Аңсны данаа ус шакәмыз, арака аңсылманцәа мацара шнымхо, иара дзышьтаз аңсылманрагы анизымба мацк игәы каҳазаргы, аңсуаа риашара анеиликаа даангыланы дрыцеибашьырц избеит. Уажәы Шамил игәың ағы аңсыхәра ицоз дреиуан. Шамилгы, Ломали иаамышьтахь зегь рааста иара иакәын дзықәгыгуаз. Ахәылбыеҥа ианахәлалаак, ахәра зауз

ишалахгаша, ашаха ала акыба злахацдаша, ухәа хирцон. Зны-зынлагы ацшахәафы харыоуа хазыкаитцон. Уажәы иахынзасгәалашәо ала зегь ра-аста аәазыкацарақәа рахь иныкәоз Ерхан Ацәлахәа иакәын.

Шамил игәыц ханалалоз, амацәеи аимааи иах-наалақәо зейцшраз анырцәит, аха ахаангы ар мацәа хмоузеит. Алии Ефкани иааргаз ирымагәышьян, аха сара, уаанза ишаххәаз еицш аспорт аимаақәеи ацынси ала сыкан, аха акәзааит...

«Черноморец» анхара ханалага ҫымш рышьтахь Тьркәтәыла ихазнеихьаз Ашәбақәа, Адамыр, Лиуба, Алла, Нани, зегьы иеицны иахзааит. Даараза ицъашьахәын арт ауаа, анык лхәыцы ихы шылшьышыуаз еицшцәкәа ххы ршьышыуан. Даара иуаа бзиақәан, аха урт рааигәара сыпхашьон, бзиа сырбааит сгәыдыркылааит акагы шцасхәоз, амала абас ахәыцы пышка иеицш бзиа сахьырбоз ипхасшьон. Схәыцзаны сырбозшәа исзааиуан. Насгы зны-зынла «Беикьиргы еибашьра дазаап» рхәацыпхьаза исыхзасуазшәа исзааиуан. Иааз зегьы апышшәа змаз еибашьцәазшәа, сара зацәык акагы сапсамкәа сырбозшәа схы збон. Аха акәзааит, уртгы рыбзиабара абас иаадырцшуан. Насгы, хара хзы мацара акәымкәа, Тьркәтәылантәи иааиуаз зегьы ирыхьзар ртахын, урт иахзыруаз хаштра ақәзам, иа-натахха аныки-абыки реицш ихахзызаауа иаххы-лапушан.

Асасаиртәфы ханынхоз есыуаха Ерхан, Бахадыр, Али, Ефкан, Ерцъумент Лазариа, Одик Цынцәал, Толик Алтәиба ухәа зегьы хәизаны Одики Толики цышшәала ирхәоз ашәақәа харзызыроуан. Насгы Ерхан ибжы цәгаза иихәоз атырқәа ашәақәа... Бахадыр ила хәидтәаланы шакантә хазызырохьаз «Мунзур ашьақәеи», «Чау Беллақәеи»...

Еиҥах, уахык абас хшеидтөалаз. хуадаҕы ака-
мера зкыз уаҕык дааһонашылт. Адана ақалақь иеиуаз
адыгак иакөын. «*Ұырқәтәылақа ишәхәарц ишәтаху
кыҕкоума?*» хәа дхазцааит. Ефқан аибашьра цонацы
Ұырқәтәылаа зегьы ирылацәаз ицәажәара убри ака-
мера днахәапшыны икайцеит.

– «*Ұырқәтәылатәи аҕсуаа, уашьтантәи
рыҕсҥазаара ациганқәа реиҕш ирхыргарц рҥахымзар,
Аҕсны азцаара хшыюла иазнеирууп. Уаантәи икарцо
ацхыраара ихәычызаргы, баша җара ишымцо рды-
руазааит. Җара ара ҳакоуп, сара хатала избоит,
икарцо ацхыраарақәа атыҕ ахь ишнейуа. Иара
иаххәап, ус икамларгы имлақоақуа руыс
иағызароуп. Сара ушьтарнахыс сциганны сҕалар
сҥахым, уи азы сыҕсуазаргы, аиашазы иснаалоит
абас аҕсра.*

Салам шәымаз зегьы.»

Җабжьара ак анықахдалак җыркәшәала
«*иақышыыр җосунум*» ххәон (иаанаго: иунаалоит
сыцәцыс) Ефқан наҕ-наҕ иахьабалаак иззызыроышаз
абри ицәажәараҕы ацыхәтәантәи иажәақәа анихәоз
ажәа «*иақышыыр*» анихәа даапышәырччаны
дызхәапшыз Али иакөын. Арахь дҥахараны дшыказ
игәы ишианахәоз сара мацара исеиҳәахьан. Алии
Ефкани реиоызара, сареи Баҳадыри ҳаиоызара
иеиҕшын. Җаҕсаанза ицашаз оызаран, Наҕ-наҕ,
Алигы Ефкангы, саргы Баҳадыр дхәпхейт, ажәака-
ла уақагы ҳаиоызара еиҕшын. Уи ауха, иахдәиҕшыз
ҳазымхәыцкәа, ахыргәғәартәхь ацара ҳаназыҕшыз
аамҥазы, Ефқан дҥызхыз акамера аҕаҕхьа ҳаргы
ҳагәҥыхакәа ххәеит.

Абаҕба Баҳадыр:

«–*Сара саҕсуоуп. Аҕсны аибашьра аналага
арахь аара сҥаххейт, иаарласынгы сааит. Сара*

арахъ саара зыхъяз абри ауп. Ара, сара Сықсадгьыл ауп. Сарей сабдуцөөи ирықсадгьылуп. Харт ачеркъесцөө (ақсуааи адыгааи) ихырцөөу желаруп, аха наунагза ас имцароуп. Хара хбызшөө, ҳкультура, хара иахтөу зегьы ҳақсадгьыл Ақсны икоуп, иказаауеит. Абри агөра ганы арахъ сааит. Уажөазы Ақсны аибашьра цоит, аха ақсуаа рхықхьазара реихараоык ахөаантыц ауп иахьыкоу. Сара сақсуоуп, сара счеркъесуп зхөо зегьы Ақснытөи аибашьра, Ақсны ахақөитра азықөғара, уалны, ихьымзғны ирыдуп.

Сара схықөкы, Кавказтөыла, Черкъестөыла иқөынхо зегь реиқш, ҳажөларқөа рхақөитроуп. Ари аибашьра Ақсны иалагеит аха ацыхөтөанынзагьы инеиуеит. Аибашьра Ақсны мацара акөзам иахьцо, адунеи зехьынцъара ацара иаөуп. Уи амшала адунеи иқөынхо ачеркъесцөө зегьы рықсадгьыл ахақөитразы иаарылшо акы иаеиғзароуп.

Хара ҳзы ма аиааира, ма ақсра!

Ма аиааира, ма ақсра!

Ма аиааира, ма ақсра!

Ҳақсадгьыл ғөхөаанза ҳаибашьуеит. Иағаххар ҳақсы ақөахцөит, иағаххар нақхыцла анышө ҳжуеит, иағаху зегьы қөхцөит, ҳақсадгьыл азы. Ақсадгьыл антыц инхо рқынтө иахьа зықсадгьыл азы акагьы қазымцө ҳара дағтөзам. Счеркъесуп зхөо зегьы, Кавказтөыла рынамыс ауп, зынамыси, зыхьымзғи иазхөыцуа зегьы рықсадгьыл иацхраароуп. Адунеи иахьабалаак рықсадгьыл азы иеибашьыроуп!»

Ерхан Ацөлахөа:

« - Субыхуп, с-Адақазартөуп. Цөлахөа сыжөлоуп, ара сыкоуп, избанзар слеишөа ус иағахын, избанзар суаөра уыс исыцанахөөит. Хара ҳқөабз, ауаө пату иқөцара шыатас иамоуп. Ҳуадаөы бжьышықөса зхыцуа хөычык даөөнашыларгьы ҳаихацгылоит.

*Алсуаа, Алсуара, Алсны ыкөйргар аныртаху аамта
хтагылоуп. Нас ари азы хшыапы хақөымгыалзои? Уи
азыхәан ауп ара сзыкоу. Ицегы исхәаша ыкоуп, аха
урт аиааира аамышьтахь исхәап, усгы Бахадыр сгәи
итаз ибзианы ишәеихәхейт. Уажәазы абри оуп
ишәасхәаша.»*

Али Ашәба:

*« - Сара Алсныка сааижьтеи џ-шықәса цхьейт,
Тырқәтәыла цсшьара сшыказ ауп айбашьра шалагаз,
иахьынзасылшоз ала иаарласны сөызцәа срыцны
арахь сааит, икасцаша ыкоуп хәа сазхәыцны.
Алсынра реиха сацхраап хәа агәра ганы сааит.
Рагхьа арахь сааны исуалыз аусқәа нагзаны
Тырқәтәылака схынхәит. Уагы иахьынзасылшоз
аусқәа сыерыласырхәит азыхәан ауп арахь сызхааз.
Ари ала зегы шәаairoуп хәа шәасхәома? Мап!
Айбашьра иахьабалаак еибашьроуп. Тырқәтәылагы,
Сириагы, Ливангы, Мысрагы, Америкагы, Англия-
гы, ажәакала адунеи зехьынцъара хаибашьыроуп.
Шьоуки бъарла, Шьоуки парала. Хаззегы хаз-
леибашьыша ак ыкоуп. Иахьа ари иацәхьацыз, Бахә-
дыр ишихәаз еицш, дчерқьесзам. Уацәгы скав-
казтәуп изыхәазом. Иахьа зегы иаарылшо
карцароуп. Уажәы Тырқәтәыла цшьмиллионк
ачерқьесцәа хакоуп ххәоит, цшьмиллионк ауаа
Алсназы ирзыкамцаша акагы ыказам. Хәыцк-хәыцк
ейдыркыларгы цшьмиллион хәыц канамцазои?
Аригы мачума? Алсны ахәрақәа зырғаша
абицарақәа хтахуп, хажәлар хтахуп. Ачерқьес жәлар
хтахуп. Кавказ зегы ахақәитразы ххәоу
еикәхаршәароуп. Сара исхәаша абри акароуп.»*

ушьта арака иацысцар сҥахуп. Арагы икасцаша, сызларыхэаша ыкоуп хэа сгэы иаанагоит. Иамур арагы сырмышэошэа избар еиҥах Ҥырқетэыла схынхэны аусура нап асыркуеит. Уа иамур дааа цыара сцаны аус зует. Сыҥсаанза Аҥсназы ақөпара сағызааует. Аибашыра еилгаргы еилымгаргы аба-соуп ари. Аха аибашырагы инымцөакөа иабацои? Аиааира хара иахзыҥшуп. Ара аума Америка аума иахьабалак, хақөпароуп. Аҥсны ашьхақөа рөгы хақөпароуп».

Хара Аҥсныка рефлекск ала хааны хақан, амыҥ анулакыакыалаак унапы шуко еиҥш, акы ануыхылаак иаразнак ушыҥкыо еиҥш, ажөакала «хауаажөлар аҥахара иаеуп хара ара хашҥатөа» хэаны амөа хақөлахьан. Аха зегы ус ишымхэыцуаз Окан иуа-дағы хаштөаз «ауасиат» хэа қыадк ааганы хаҥхыа ианықөырца иеилыскааит. Ауасиат, Ҥырқетэылантөи Аҥсныка аибашыра иааз, ианҥахалаак рыҥсыбао рҥаацөа Ҥырқетэыла ирымгарц азы, аибашыоцөа рнапы зцароуаз шөкөын. Али, Окан, сара, иаразнак хнапы аҥахөит. Ефкан иакөзар, шаанза дазхөыцит, аҥыхөтөан Али: «уара сычкөын узазхөыци абырскәк?» анихөа, «уара Али, кырза сазхөыцит иудыруеит, уажөы сара Галаҥасараи акоманда цөҥа бзиа избоит, иугөалашөома уи иазкыз аҥеисҥыхө ка-хаит хэа суеисхьан, аха сара Галаҥасараи сыҥсы сзахҥынцом! Насгы Цыҥарда (Ҥырқетэылатөи икыта) бзиа избацөит Цыҥардагы сыҥсы ахҥнысцоит. Аха Сыҥсадгыл зегь рааста бзиа избоит азы Аҥсны схы ақөысцоит. Иара иаҥаххар Ҥырқетэылазгы, аха Аҥсны схы ақөцаны Ҥырқетэыла анышө сарҥар... Мап! Ари сара иснаалом» хэаны инапы наҥиөит. Уи абри акара дзырхөыцыз дҥахараны дшыказ оныҥкала игөы иахыианахөоз акөызма? Мамзар, дҥаханы иҥаацөа иҥсыбао

аныртаххалак, инапы зцаиыыз қбаадк ҳамазарц итаххазма? Сыздырам, амала инапы зцаиыыз ақбаад иара дантаха амч азымхеит. Зегьдарароуп Ғырқетәыла анышә дамадахеит. Аха уи ауасиат, Ацсны зхы ақөызцаз рзы иара иаамышьтахь аус ауа иалагеит.

Ғынла, зны-зынла, Гәдоутә ацентр акны иказ кахуажөыртак ахь ҳныкәалон. Гәдоутә сыканацы бзи-абаракгы сақәшөеит. Ацшәә ззымдыруз псыуа тыпқак бзиа сылбазаап. Аха сара сахьыпхашьоз амшала ҳаибадырра алымшеит. Ацыхәтәаны ианамуы, лөызак икоу иалхәзаап, мышкы лөыза чкөын акахуажөыртағы ҳаштәаз дааин ҳаибадырузшәә ацшәә насахәаны кахуак сиыржөырц шитаху сахәаны, аапхәара ситөит. Пытрак ашьтахь ҳқахуакәә ҳаманы ани атыпқа лхала дахтәаз атып акны саннеига иказ еилыскааит. Арт зегьы сөызцәә рғапхәа иахьыкалаз амшала, зегьы сыхзасуа иналагеит. Еихаракгы сөыза бзиа Сонер Гөгәуа ацәы сахаицөит. Сахьибалак ачара иазкыз амузика архәаны дааспылон. Ацсны өмчыбжь сыказаара акны абри аөыза абзиабарагы сақәшөеит.

Ефкани, Алии, сареи, абцар ҳамазамызт. Али иөызцәә ркынтә қарақәк ипшааит, ҳара ҳқарақәагы наццаны дышиашаз аштаб акны иидыруз, бзиагы иибоз Генади Аршба иахь днеит. Ақарақәа Генади инаиытаны абцар ҳзааихөарц диҳөеит. Генади ақарақәа нақ иырхынхәны *«арт уцыба итаца! сара исылшо ала сшөыцхраауөит»* ихәан, иажәагы наигзөит. Адырәәны өцырак агранатамиоти, цырак амуха ззырхөоз ааганы иҳаитөит.

Ефкан, аибашьра ҳанчалаак ҳхы шымәақағаша иахзөитөиҳәон, даакөымцзакәә, «шөмеицрыцын, шөмеицөызын» ҳәә дхалабжьон.

Хахьынхоз атың акны иахфо-иахжөуа зеггы ахэынтқарра иҳанаџон, сығстазаараџы рағхьаза аплоуи аңсызи абра иеицысфеит. Еихаракны иахфоз уи акэын. Зны-зынлаггы Ерџумент алаф злихуаз акөац афөы мацара зхыз акатлет хфалон. Аха хғөырғьацөа хакан Бахадыр ихөашьяала алажы хартарггы иахфар акэын. Избанзар, аибашьра аамта хтагылан. Хаамта гөахөарала иаххахгон. Акы зацөык, ажөыларахь ханцаша аамта хазыңшын, иаарласныггы хшыңцкьара хакан. Шамил Басаев ласы-лассы *«хан-бадөықөлои?»* хөа хiazцаацыңхьаза, ахырғөғарта акынтө ажөабжь шааиз еиңш хдөықлараны хшыкоу хзеитеихөон. Зны-зынла хуадаџы дааины, ихагуи-ихабзоу дхазцаауан. Шамил кырза бзиа дызбон, уаөы тынчк иакөын. *«Адунеи аџы көөиарала ахаирплан мцазырсыз дреиуоп»* хөа сархөеит. *«Ишысмахац»* хөа анрасхөа, *«иухөо закөузеи? Ахаирплан шасыс итатөаз ауаа Ңырқөтөыланза ханаа хамхөаахөткөа хцазом! хөа рызхара ихөаахөтны имхынхөызи,»* хөа иахыччаны иахьысзеитархөоз ишысмахацызггы цьаршьон. Знык-өынтө, Ңырқөтөылантөи иааз Аидыни иарей ашахмат ианасуаз срыхөаңшуан. Мышкы, еиҗах ианеицыхөмаруаз Шамил, *«Бардак»* ихөа-цыңхьаза Аидын дыоуа дцаны цөыцак азы ааганы ииҗозарын. (Бардак җырқөшөала ацөа акөымзи, азы иҗахыз цьишьон) ацыхөтөан Шамил уаха иылмшо даналага «уара аиҗагаөык дахзаажөга ари азы саиршьит» хөа анихөа иказ еилдыргазаап.

Зны, Окан иуадахь снеит, Али, Ефкан, Окан, уака итөан. Ефкан инапаџы ацыңхахөа зладырхөалоз еиңш акы икын. *«Уи закөузеи?»* анысхөа *«Фуние»* ихөеит. Исыҗ снахөаңшып схөан, иааимхны снацөкьыс илахарцаны аргьөжьра сналагаит. Аха, Ефкан дюацкьан, *«абааңсы Беқир иурткөацуеит!»* хөа дсымцасны иаасымихит. Уаанза дыхөмаруаз

хаарықәтәаны хдәықәлон, аха раґхьатәиқәа рәы
ажәыларахь хамцазакәа ахырғәғәартә аґынтә
шьтахьґа хдыргъежыт. *«Аґышәаразы иґахцәеит»*
рхәеит. Ари аґыза әәзыґацара сара иахьа уажәра-
анза ашәкәқәа рәы мацара саґхьахьазаргьы уажәы
лабәаба салагылан. Хымґада ашәкәқәа рәы ишаныз
еиґш иґазамызт, избанзар, араґа аибашьра хцәит
хәа атрышә ианаслаак ауаа зегьы, асасааиртә азал
аґны иеизон. Насгьы аґәақь хәа амузика архәаны,
ианыкәаша аамышьтахь ажәыларахь изгаша автобус
иақәтәон. Акыр аамтә, *«абри хара хґенетика иалоуп»*
хәа сазхәыцуан избанзар, хара хґәыґгьы Адаґазар
аґынтә аибашьрахь иандәықәырцәоз абас акәымзи
ишынаскьаргоз. *«Ачарахь хцәозшәа аибашьрахь
хцәон.»* Еиґах абас уахык, абцарамза 1 ауыґа *«хаит!»*
анырхәа, хаззегьы ишаґу еиґш, иаразнак хәаидкы-
ланы азал аґы хәизеит. Еиґах амузика ахәон, адаул
иасуан. Иаразнак иґьежьны иаагылеит. Ефкан рыґәтә
дыаарылагылан акәашара дналаґеит. *«Абри амузика
аналаґалаак сәысзынкылазом»* ихәон. Уи ауыґагьы ус
иаґыґкалеит. Ефқан иаамышьтахь Али дкәашеит, уи
иаамышьтахьгьы ажәытә хабдуцәа рыкәашарақәа
реиґш, иґацашьақәа рыла Бахәдыр дыықәгыланы
дкәашеит. О, анцәа ду, хґәыргьаны хәґсуан. Аибашь-
рахь хдәықәлон, хзымхынхәыр, хтахар ґалон, аха
зегьы хґәыргьацәа хәґан. Нас хтынхәцәа абзиараз
хәа раххәеит, еґырт хәызцәа хара хәиґш инаскьаз-
гоз атынхәцәа рымазамызт. Хара иахьмырбакәа Лиуба
дахәатәхәон. Алла дышхәцәажәогьы, хәкәшара
даґын, Нани хґыыба ак тацаны *«хаирла шәцаны
шәааиааит»* хәа Анцәа диҳәон. Ана-ара архәыцқәа
хзаанрыжьуан... Ацыхәтәан зегьы автобус
хнақәтәеит. Хдәықәлаанза Шамил дааин есымша
иышґаитцәоз еиґш, аґсшәа хәхәаны маґк дхәцәажәеит,
алафқәа хәиҳәеит. Абри аґыза ауааы хара хзы

дразкын, данаххагыла ххы агәра аагацәкьон. Насгьы Ломали зыхьзыз ихатыгуаоык диман, адауапшь иаоызаз, ихахәы мацны, ипаца ауны иблакәа ажәоан агәы еипшыз ари ауаоы, ар матәақәа ишәымкәа да-еаңара дыжәбар амаалық дыжәбаз ңышәшон. Убас лапшыхаала дхәхәапшуан, исзеитәхәом. Иарбан мзызыз абри аоыза ауаоы еибашыоыс дказцаз?

Шамил, хгәалаказаара ицеггы ианыхараик ашьтахь хавтобус дөықәлеит. Саатыбжак ракара ашәақәа шаххәоз хнеит. Нас Гәмыста уназаанза Ешыра ахықә акны уаанза знык крыфаразггы сахне-ихъаз ахапы ресторан аңха хаадгылт. Шьта ашәахәара калашья амамызт. Ханцәажәоцәкья хабжы хмыргарц ихадырцеит. Хтатын абцар агәыцә итацаны хәхон. Алии сарей апыхья ирестораныз ари атып, Ефкан инейцыхны ихәрбеит. Уи аламталазы Гәмыста аганахь ала ахысбыжькәа ааора иафын, хара уаха хәхьцоз хәа макьяна акаггы хаздыруамызт.

Уака хәхьынзапшыз сыздыруам. Цхәбжәон иахысхәан еипш, Шамил дааин *«Зеггы шәтып афы шәтәа хдөықәлоит»* хәа хәихәеит. Автобус аахынхәын Гәдоутәка ахы рханы идөықәлеит. *«О, Анцәа! Еитәх Гәдоутәка ххынхәуама?»* шаххәоз, иаразнак моахәастак инанылеит. Алашарақәаггы ырцәаны мацк ианынаскья ашьтахь автобус аангылт, хәрггы хтыцырц хәрхәеит. Хаззеггы хәишьтагыланы хәицрыхәхәа алашьцарафы аныкәара хналагейт. Убри акара илашьцан уаңхья игылоу дубартазамызт. Уи амшала зны-зынла *«абжы ахыго уааи!»* хәа хабжы рганы хәшьтахьынтәи иааиуа имоа ицәымзырц иаххәон. Ашыжь азааигәара хәпсуа ар ахыгыз атып акны хнеит. Арака «ГАЗ» зыхьзыз аидарамоангагақәа ирацәаны игылан. *«Хәпсы хшьоит»* рхәан, иахфаша шаны ихәртеит. Хәфатә, ачеи ахш жәпа аконсерви (сгушчонка) акәын. Ефқанггы, Алиггы, сарггы,

хазхара анахфа ашьтахь *«узқәымшәо икоузеи»* ххәан мацкгы хдәахит. Ефқан, Үырқәтәыла амәлыхқәа аахәаны иахьыртиуаз атың аҕны аус ахьиуаз азы, атцла дуззақәа дшанханы дрыхәапшуан. Хара ҳахьгы даахәны *«ари аоыза Үырқәтәыла шәзақәшәазом»* ихәон. Хара ҳамцазакәа, абнарафы ҳаимдо ихәрхәлеит. Ефқан, Ломали иавтомат хчыс икацаны дахьыцәаз исахьа тихит. Уи асахьа са-нахәапшлаак абыржәгы сылағырзқәа сыбла ихчыло-ит. Сабду амхафы аус аниуаз шыбжәон ашәшьырфы абас днықәианы дыцәон, рыцәашьа шдәицшыз... Абас ихафы лашаза, иблақәа тыччаауа иказ ауафы, абцар шытыхны абна дылаларатәы еибашьоыс дказцаз иарбан мзызыз? Избан изахкәамцуаз абарт наалет зыкәшәашақәа?

Ахәылбыеҕа, асаат фба рзеицш еиҗа ҳаизырге-ит. Даараза хныкәараны хшыкоу, хзи, ҳафатәи шгәахташа хзеитәрхәеит. Абнарафы иуадафыз ныкәарак ҳалагеит, аха акымзарак хбартазамызт. Хашнеиуаз фкәрстак хнадгылеит, алада ҳалбаарц азы, ахьчацәа иаадыртыз амәахәастак ххы иахархәар акәын. Ахылағара убас ихаракын ххәазаны албаара ҳеазахшәеит. Али аурыс бызшәа ахьеиликаауаз азы ицәажәақәоз данрызызырфы аамышьтахь *«шәеҕәашәҗа цым! азәы дкаҳазаап, цәҕацсышьала дыкоуп!»* ихәеит. Абас хшылбаауаз, иҗабаны иказ кәарак афы хнеит. Иалбганы икаҳазгы ашьакәада даганы убрака дыштан, пытфокгы иа-гыланы ицхраауан. Оыца-хоы ацхыраязы иаа-ныжыны ҳара ҳамәа иацахдәит. Пытрак ашьтахь *«ацәажәарагы, аҗатын ахарагы калазом!»* рхәеит. Избанзар, аға харантәигы ҳаибартазаап. Ишырхәаз ала аныкәара ҳафын, аха Мизани Одики аччара хтаркит, реырзынкылазомызт, аха ҳаззегы ҳабжкәа ырцәганы ҳанрылабжәа уаҳа рыбжы мгеит.

VI

«Ашьхымзақәа амла иакуеит.
Узеиңшрахеи, с-Аңсына!»

Ашарқазы ағыруа нхауык ионыка ҳнеит. Анхаю имаз афатә-ажәтәи, ижә затәи, Аңсны аҳәынтқарра ахызала имаххыр акәхеит. Шамил, игәаанагара даназцаа, *«шәара ишәымгар ақыртцәа исцәыргон, зегь дарароуп исзынхазомызт»* ихәеит. Анхаю рыцқа, азынра шихигаша дазхьаауан, аха ҳарғы икаҳдарыз? Аибашьра ҳалагылан, амлагы ҳаңсуан. Ҳарт Ҳырқәтәылантәи иааз, абызшәа ахьаҳымдыру-аз амшла ңытк аган ҳавахон, еиҲагауык дҳаман аха, уигы есаамта ҳаха имазма, уажәы зыхьз сгәаламшәо, ажәыларак ағы иҳацәҲахагәышьяз, бзи-аза иахбоз ҳоыза цкәынак дықан, ари арңыс дцан арт агырқәа рышхымзатра аҲынтә, ашьхақәа ирфашаны иказ ацха аарьңихын иахзааигеит. Ашьхыцқәа иқьышә иацҳаны идырчхьан азы аарлақәа дцәажәон, абас дшыказғы *«Ацха шәзаазгеит, амла шәәаш-мәыркын»* аниҳәа, ҳшыччоз ҳхышәтит. Ача ала-ршышьны ацха афара ҳаналага ашьхыцқәагы иааин асаан илақәпапеит. Ари збаз Ефкан сара сахь дааҳәын *«Иубома Беқьир? Ашьхыцқәа рхәы ҳфеит. Ашьхыцқәа амла иагоит, узеиңшрахазеи Аңсына!»* ихәеит. Ефкан уи аены исеиҳәаз ажәа убас сгәағы

инхеит, айбашьра аамышьтахь ажееинраалакгы азыскит.

Ачеченцёа, адин кырза хатыр ақәырцон, мыш-кала хейнтё анамаз ркуан. Анамаз ркаанза езангы (анамаз ахь аапхьара) Рефик дырзапхьон. Ахәылбыеҥа, Мао ишәкөкәа ғырхәала изцахьаз Ба-хадыр дыюуа дааин, *«Беқир сашьа уааи, Ачеченцёа Зиқир карцозаап харггы хәерылахархәып!»* ихәеит. Агыруа изгылаз ананыра акны хнеизар, ачеченцёа еикәшаны игылан, рхадарағгы Кәазба Ведат иакөын иказ. Али, Ефкан, Оқан, рыззеггы уа ирылагылан. Харггы тыпк пшааны зеггы ишыкарцоз еипш, хшьам-хы хнақәтәеит. Рапхьаза Ведат салават ааиго дала-геит. (ағааимбар Мухаммед асалам изытира) уи ии-хәоз, нас зеггы иеицырхәон. Ишлеи-шлеиуаз аритм ццакуа, рыбжьггы еизхауа, рхатақәаггы *«иқыруеит»* ухәо акынза ишьтыцо иналагеит, рыбақәа хоаны пхызк иалоушәа азиқир иаёын. Ацыхәтәан зеггы *«Аллах! Аллах! Аллах!»* хәа игызуа иалагеит. Уи аамтазы Бахадыр слымхәхь длакәны *«Беқир сшьамхқәа сыхьит иутахызар хдәылтцып»* анихәа *«Сарггы убри сазпшын»* схәан хәагылан хәаодәылтцит. Алирааггы ихәцдәылтцит. Нақ-нақ абри ахтыс цөгьа сазхәыцит. Ускан иччархәушәа сгәы иаа-нагон, аха Ачеченцёа ари ала ргәы шытырхуан, оныцкала айбашьразы реазыкарцон, ишысхәаз еипш, уажәы саназхәыцуа дара реипш исзыкацандаз схәо-ит. Ачеченцёа абри адаггы даәа уск нарыгзеит уи ауха, агыруа ижә шыны акәац ржәызаарын. Шамил харггы аапхьара хайтахьан, аха хара хәпхашьа-пхәцә хәкамзи, хәилганы аишәахь хнеианза ауаа акәац иалгахьан. Харггы атәан мацара хзынхеит. Иа, Анцәа ду! Абна агәтаёы иахжәыз абри атәан агьама ишпахәаз! Сара уи атәан агьама уи аахыс уаха җара сақәымшәеит.

Акрыфара хәнеилга, Шамил, атаҗар Реифики, Ломалии аашьтыхны аҗшыхәра дцеит. Харгыы атаҗын ихамаз хәхәлгаз азы ххы хаасуа атаҗын змоу хрышьтан. Хөызцәа, еиқәыреәәаны икарҗаз таҗынк хартеит. Амала Ефқан, цырак атаҗын бзиа шимоу, ажәылара ханалаго хшеицахо уаанзагы дшаламкысуа хәиҳәеит. Харгыы ажәа хәибаҗеит абри азы, ажәыларахь амәа хәқәлаанза абри атаҗын хәхәык хәицахон.

Амца ду иеиқәыз хәкәшаны хәхәтәаз, Шьендоан Ажәанба иеҳзеиҗеиҳәоз алафқәа хәрзызыроуан, уи ииҳәаша нҗәомызт, арахь зеггы аҳәса ирызкын, зны-зынла изымдыруазшәа «оо, бара Биргиул! Баргыы ара быказма?» хәаны иаахыркәшаны нас еиҗах дналагахуан. Музаффер Цюкуагы убасцәкәа дыкан. Биргиул лыказаара ихаштны ицәхарақәа дшырәыц дағын. Уи усгы дмыцәхәкәа, ан аб зеггы ирыхәҗоу мхәакәа дызцәажәомызт. Арт роыза аамҗақәа ашықәсқәа иагәа иахысыргыы хҗышәырччаны иахгәалашәоит, иеицеиҗәахшоит. Аха ххәақәа, урт анахгәалашәалак баша хнеиҗәаҗшеит ауп. Агәырҗара аицеиҗәшара мариоуп, аха агәырәеи ахәаи реицеиҗәшара иуадаҗәап даарза.

Ефқан, дҗахараны дшыказ иабантәи хдыруаз, Ақәа амәа дүқәа рәы аиааира хшаҗылаша хәлацәажәон. Ефкани Алии, харт аҗсуаа 120.000-ык хәказар хәмиллионк ақыртцәа шака-шакаы хәз-кашәо, шакаы храбашьырц хәкоу рыҗхәазон. Цхабжәон аамышьтахь Шамил, Рефики, Ломалии иҗны аҗшыхәра аҗынтә дхынхәит. Хәык ақыртцәагы иткәаны иааргеит. Арт руазәы маҗк хәацәажәеит. Қарттәизаап, аха амц ихәозаргы калон. Избанзар, аҗсуаа уаанзатәи ргәылацәа реиҳа ргәағ ахьрымоу амшала, ирткәоз аруаа зны-зынла ишәаны «Қартынтәи хәаит» рхәалон. Аҗсуаа, шықәсы

рацәала гәылацас ирыцынхоз ақыртцәа, аибашьра аналага рышьтахь ала иреихсит. Абри амшала ршьа ржәыр ртәан еилагыломызт. Октаи ааби ипшәмапхәыс Дариа Қап-пха лабгы убарт дыроызан. 35 шықәса раахыс ргәыла раинхоз, рышә дамыскәа рыюны ионаланы ионыцуаз, кыр рыцызфоз, ирыцы-зжәуаз ргәыла, аибашьра шалагаз еипш, даахәны дрыжәлахьан. Октаи сашьа ду иабхәа цәгәпсышьала ипсы фыхны Гәдоутәка анеира илиршеит. Аха Акәа хнапафь ишаахгаз еипш, днеины игәыла амахага дыпшааны цәахәнымка дишьтит. (Абас ала 17 шықәса дшыртагылаз зыпсадгыл зхы ақәызцаз ипа затәы ишьагы иуан), Аиашазы апсуаа ргәылацәа рганахьала изықәшәаз иучхаратәы, иухаштратәы иказамызт, ирзыхгомызт ажәытә ргәылацәеи, рыу-ацәа-ртынхацәеи рхымоапгашьа. Иара абри амшала акәзаргы каларын иткәаны иааргоз зегы х-Апснытәизам, Кыртынтәи иааз хрейуоп ззырхәоз. Шамил арт ауаа рәахәы рәыхра даналага, харгы харпырцын хтып ахь ххынхәит.

Саатбжак ашьтахь Алии Ефкани ишьталарц азы ананырахь рәынархәит. Али, сара дсеипшзамызт, длапхыын, хаззегы хәхышьталаша атып уаанза ирмазеихьан. Ианцоз «уагымхакәа унеи, заанатцы хәцәар иахзеигьуп» хәа сеихәеит. Амала сара ацәа сакуамызт. Татынк самыхар схагахон. Бахадыр сикәшәеит, уигы сара сеипшцәкьа ататын даз-гәышыуан, аха азәгы ататын рымазамызт. Хнеины агыруа атзамц акны ирыпхны икнахаз итатын быгькәа мацк ааргәылахын ибзиазаны иааххыхит, дара макь-ана иазан, азагагы рысхьан азы ихароар акәхәит. Шыбжәон иахфаз аконсервкәа рытракәа руак ибзи-азаны иаарыцкьаны ататын иаххыхыз лтажьны инаганы амца иеикәыз инавахарыглеит. Ихароап ша-ххәоз дук мырыцкәа хтатын аарлахәа абылра иацәа-

агеит. Нас агәам ағатата, мчыла иахаңшааз агазет
 қаад инылаҳәаны иааҳаргьежын, Баҳадыр ила аха-
 ра ҳналагейт. Аләа ада акагы ыказамызт, аха зегь
 дарароуп ҳагәтакы ахынаҳагзаз азы ҳгәырғьацәа
 ҳакан. Амца ҳахатәаны сашья Баҳадыри сареи ҳа-
 гәхьяақәеи, ҳтатынқәеи иеицеиоахшон. Ҳтатынқәа
 ҳанрылгагы даәа пытк ҳтәан. Аңсыңра ашьхақәа
 ғымт ртынчра ҳазызыроуан. Нас иаргы саргы иа-
 разнак «ҳашьталап» ҳәа иеибыҳәаны ҳоагылаейт.
 Баҳадыр иңасшьоз шыцыларак иман, уеибаба
 цыңхьаза ма уеиңырц цыңхьаза унапы умихуан. Уа-
 жәгы ус кайцейт. Данҗаха аамышьтахь абригы кыр
 сазхәыцит. Ауаа абас ала реиҳа дырзааигәахошәа
 иңхьазозар акәхарын.

Ананырағы саннеи, Алигы Ефқангы
 ицәахьан. Ҳызазатәык акәын иҳамаз, хәык иабаҳаз-
 хоз? ас ианыкала, снейн Али ихашәалаз ацака
 сынхәыцалеит, аха сыбжа адәахьы инхейт, абцара
 мзазы ашьхағы ҳакан, уахынла кырза ахьта калон.
 Ажәак ала сызганк Али идцаны исырпхон, аха егы
 сган ацаара иағын. Аибашьра ашьтахь абри ауа
 иазкны абас жәеинраалак зойт.

Сызганк Кавказтәи ахьта,
 Егы сган сашья иңхарра,
 Самхацәейт ашамтазы,
 Ашьхымзақәа ирфашаз ауп ҳафатә,
 Аеықәа ртәа, иаҳиартәхейт,
 Ашьхымзақәа амла иагоит...
 Уңшы! узеиңшрахаз Сыңсыңра!

Цхабжьон асаат ҳа реиңш ҳдыргылейт. Ушьта
 ҳдәықеларц акәын. Икоу сзеилымкаазакәа,
 аиғахысрахь ҳахьцаша иснағаз агәхьтхьтрей,

ашәапырхәпреи рыла сыәсырмазеит. Хәра хтәкәагы игылахьан. Хәззегы адәахы хәадәылтны ацәахә ханыкәгылеит. Сааткәак раамышьтахь, аиәахысрахь ихаццашаз егырт хөызцәа ханырзыпшыз аамтазы, Ефқан ицәахны имаз ататаын цыра аацәыригеит. Окан усгы ататаын ибар изычхауамызт азыхәан Ефқани, Алии, сарей, хәхык иеицеиәахшоз ацыхәтәантәи хтатаын аицахара хналагеит...

Уи аламталазы хәхышаду Биргиул дааин:

«Иуатәасымшьеит Ефқан, ататаын сымазам ухәон, ее!» лхәеит, Ефқангы *«хәхышаду, Анцәаиныс ацыхәтәантәи ататаын хәицаханы ажәыларахь хдәыкәлоит хәа ажәа хнахцахьан, мамзар бара ибеиҕасшьозма?»* ихәеит. Ишаххәаз еицш, азәгы дхаламырхәыкәа хәхык мацара хәицахеит уи ататаын. Хәхык хәиццаны, хәхык хәицыгъежьюан, аибашьра еилгаанзагы хдаца хсазомызт. Ус ахәахьа хәхцахьан.

Амоа ханыкәла саатк ашьтахь хәангылт. Ика-лаз ханразцаа хәпхьака цлак хжәаны амоа ишаныжьло, уи ишрыцкәтәу хәрхәеит. Хәра шыапыла хәкан азы хәхысны хцарын, аха ицегы аибашьцәа аазгараны иказ амашынакәа рзын ихжәаз ацла амоа хнаәон. Амоа аартра саатк акара хадхалеит. Ашарцазы сысцтазаарафь исхамыштуа атыл аанызкылаша аиәахысра ахыкалашаз хәзааигәахахьан, ахысбыжькәа ушьта иааигәазаны ихахауан. Ахәы зынза ханазааигәаха оҕьа ахәцәа хдыргалеит, руазәы асакаса данын. Цкьа санрыхәапш аибашьра ахыкәтәкьаз ахы саахазшәа иааилыскааит. Избанзар, сапхьа ихәны ишьтаз ататаар Рефик иакөын. Адауапшь иаөызаз ари ауаөы дыхәны дкажьын. Ихафь шкәәкәаза дкалахьан. Слакөын инапы ааныскылеит, иблакәа аапышөырччо, *«хьаас скашөымцан»* ихәарц итахызшәа ихы ааирцысит.

Аибашьра адәәфь ухьаагьы угәыроагьы узаарцшзом.
 Хаззегьы хтачкәмқәа рацәаны *«уеыргәгәа Рефик!»*
 хәа ихарбон. Саргьы июньцқала *«Иа, Аллах! Сухәоит*
деикәырха» хәа Анцәа сихәеит. Аха ари Рефики са-
 реи ацыхәтәантәи хәибабара акәзаарын.
 Ахәшәтәыртә акынза дырзахьымызакәа амәәфь
 ицсы ихьцит.

Хныкәеит ацсра хәцәшәаны,
 Амала, *«ашәара»* хәцәымшәакәа...
 Ханазааигәаха уи ахәы,
 Ацсыбао фәы хамеханакит,
 Ахәшәи ацсреи иеиланы...
 Атаатар Рефик ухафь шкәакәаза,
 Упышәырччарак ауп сгәалашәарафь иаанхаз,
 Нас, ацсра уцхьазаап уара,
 Рацхьа уцеит, есымша ишыкауцалоз еицш.

Кыраамта ашьтахь атаатар Рефик изкны абарт
 ацәәхәәкәа зәит. Иара убас ускантәи аамта кырза
 сазхьыцит. Сара саныхәыңыз, аспичка анахқлаак
 иахыләиаауаз ахәшәыблы афәы цәгьа исгәацхон, аха
 уажәы исахауаз ахәшәыблы афәы, ани бзиа избалоз
 ааигәара иказамызт. Ефқан данаауаз ишьтихыз афо-
 тоаппарат ала зхы цқьа ишьны икажьыз ақыртүа
 ақәылафь исахьа тхит. Хара хәхьгьы даахәын *«ари*
асахьа Тьрқәтәылака иушьтыр аибашьра закәу аа-
зырцшуа афишак алцуеит. Апропаганда алаххып»
 ихәеит. Ицабыргьцәкьаны уи асахьа афиша алхны
 аклубқәа ирыстәит. Аха, рыцхарас икалаз, аклуб
 ахыбрақәа инархысны ауаацсыра рацәа рахь акынза
 изымнеит уи афиша...

Хәык акны мацк хәцсы анахшья, еицах ацәәхә
 хнықәгылт. Ефқан дышхәлабжьац дхәлабжьон.
«Икалалаакгьы шәләкәны шәныкәароуп, шәыбжьара
метрабжак акара ааншәыжь. Хәгацәа ахысра хә-

жәырцар шәйекажыны шәнапқәа рыла шәхы шәйхьча, шәйшхәәқәагы адгыл иадшәырцабла» иҳәон, ииашацәкьаны аибашьрағы еиҳарак рышьхәәқәа ркынтә ахәрақәа роузаарын. Ахәы албаара ҳалагеит, ҳрацәауын азы ҳапхьака иказ Шамил даҳбартазамт. Ушьта зынза акәара ҳазааигәахахьан, нырцә ақыртцәа тәаны акәкәәхәа ахысра иағын. Ефқан иҳаихәәқәаз Арда Аргәынғы игәаласыршәеит *«акымзаракгы калом хьаас икоумцан»* иҳәеит, аха минутқәак рышьтахь бомбак ҳааигәара икаҳаны анышә цкьаны ианҳақәнапса Арда зеггы ҳапхьа иекаижхьан. Уаанза ииҳәәқәазгы анаасгәалашәа аччара саахтанакит. Абас иахьатахым атып ағы аччара сзааиуан. Арака исзеилымкаауаз дәәакгы ыкан. Ашәкәкәа рғы сызлапхьаз, афильмқәа рғы излазбаз ала ахысбжыи ангалаак зеггы рхы рыхьчалар акәын, аха араа, абомба ахькаҳаз атып ахь ҳауа ҳнеиуан. Акы зацәык Ефқан ибзоурала ҳдәәхәа еиламгазакәа аныкәара ҳағын. Аха уиггы хара имцеит аладантәи ауаа иеицны ахылағьаралахь реаноурыжь, ҳаипхьатта ҳцеит. Абнара аоныцка аныкәара ҳағын, ағацәа иҳаихсцыпхьаза цлак ҳәәхтон. Хара абцар ҳамазамызт, аха егырт иаарымаз ала ихысуан. Автомат абжыи ачарақәа рғы иказ ахысбжыи иазааигәан азы сашьцылазшәа сыкан, аха ахықәа атцлақәа рбыгькәатцәкьа ианраахалак ирхылцуаз абжыи сгәы аархьшәәшәон. Амца афархь ианақәужьлак иахылцуаз абжыи иаоызан. Иара амультикқәа рғы *«чып»* ҳәа идьргоз ахы абжыи иеипшыз цьысшәон. Аха абомба абжыи зынза сзамышьцылеит.

Уи аамтазы Али *«унапқәа рыла угәии ухьи хьча. Ихадароу атыпқәа урт роуп»* ҳәа дсықәыхәхәеит. Нақынтә ахысра анаанкылахалаак ҳара ҳтәқәа алагон. Нас 6-минутк ракара аамта ҳауан пхьака ҳцарц азы. Хайтагауы иахь ҳабжыи тганы

хцаауан. «Уара икахцой? Акөарахы халбаауама, мамзар абна халаланы хцалома, Шамил уиазтцаа?» хәа. Хайтагааы саатыбжак рыла Шамил икынтө дахзааит, хыхь ххаланы амға ала хашныкөаша хайхәеит, акөара аганахь халбаар ишөөртәхоит хәа иазхәыцзар акөхап. Аха, арахь акөарахы илбаахьаз, азы италахьазгы калахьан. Хыхь ххалоит, хәа хабжы нарыкөхаргеит. Уи аламталазы Агырба Хицъанби «аах, сырхөит» хәа ибжы хәхаит. Анцәа икынтө ихәра шөөртәзамаызт. Уи аламталазы минуткөак ацшъаха аамтагы хәуит. Али сихәапушан, мацк сылахь еикөны сибазар акөхап «икалеи?» хәа дсазтцааит. «Акагы... аха ас хцар анышө хәгеит» схөеит. Избанзар апыжөара хәҗацәа рөы икан, сарацөкьа избон ари... ани Шамил иткөаны иааигаз, «ақырткәа 50-шык ыкоуп» хәа иихәаз мцын. «Цъахар Дудаиев ихаирпланкәагы ацхыраара иаауеит» хәа ирхәазгы көыдын. Уи акөым ақыртүа верталиот абомба халажыуа ишатахыз иаххапыруан. Уи абомба абжкәа абыржөгы схөы-сжы аргылоит, иткөаццыпхьаза хнапкәа рыла хәөгөахтон цыаракыр ак хәахама хәа, избанзар рапхьаза иануаахалаак иузгөамтөзаап. Хәаигөара игылаз Ерцъумент дызбеит, уигы цытк илахь еикөны дхөыцуазшөа дысзааит. «Уызхәыцуеи?» хәа сагьимазтцааит. Аныкөара хөазахуан еипш, еитәх абомбакәа халахауа иалагеит. Хаззегы хәекахажыт. Ефқан ласы-лассы ибжы хәкөиргон. «Беқыр, Али, шөеибгома?..» хәа, аха уажөы даеакала ибжы геит «Оқан дырхөит!» Азыршы сыкөтәазшөа саакалеит. Ефқан «шөара уаантәи амөахь шөхал, хара арантәи Окан уахь дөахгоит» ихөон. Арахь абнара цөгьала ижөпан, амыгра иаганы икан азы икацхара акагы ыкамызт, ианамуы амыграгы хьаас имкыкөа аоада ахалара хналагеит. Амөа акынза ышө метра ракара хабжьан, аха хәекаха-

жуа, хғыло аарлахаа ххалеит. Амыгқаа скәйкәны
 сшышьтарцаз мчыбжык ашьтахь Тьрқәтәыла асар-
 кәа сананпшыла игәастеит. Сааигәара Али Ыезми
 дицхрааны уи иашьа Неңьми ааада дхаргалон.
 Неңьми 45 шықәса дырхысхьан, насгьы иахьыцыз азы
 ипсып ихәлачны дыкан, деикәатәаза дкалахьан.
 Амала абас дшыкоугьы, ақәрагьы шимоугьы
 ипсадгьыл азы ақәпара дафын, иашьа еихабы Ыезми
 дицны... Хашьтахь ала, Ефқан Оқан диманы дохалт.
 Иаразнак уа икажьыз қдык ашьтахь днаганы
 дышьтаицеит. Анцәа икынтә ихәра хьантазамызт,
 амала ахығеыха изамәа иахьалалаз азы иблақәа
 изаартзомызт. Уи аамтазы хашьтахь акынтә Адамур
 ианшьа ипа Зука Ыоупа дхәхзеит, Зука ҫ-лабак
 пшааны хыхтәи хашәцатәкәа рнапкәа илтарпаны
 Оқан дызлаҳгаша асакаса ирхиет. Нас, *«шәыццакны
 ааадака дьжәга!»* ихәан днахадцны дцеит. Ефқан,
 Оқан иавтомати ицапқаны зтаз икантәруази
 аашьтхны, Алии сарей хәхь, *«шәара Окан ааада дга-
 ны нас алада шәылбаа»* ихәеит. Харт пшык, Окан
 даашьтхны хәынахәит, хәзыпсахуаз ауаагьы хә-
 цын, аха ихәу ауааы иеиҫагара кьрза иуадаозаарын.
 Ауааы укәәкәа днықәцаны игара иеипшзамызт, сара
 ус исзааиуазма сьздыруамызт, аха Окан цәғала
 дхьантан. Арахь ахьсра ианалагалакь хәззегьы хә-
 екаҳажьуан, Окангьы адгьыл гәғәала данахкьон, иара
 рыцха дкаҳажьыпхьаза дгызуан. Ас хәшнеиуаз вер-
 талиотк хәапыруа иналагеит, зынза ианахзааигәаха
 Окан амәәҫы дааныжьны амәа аган әҫы игылаз
 атцлақәа рыбжьара ххы ньцахкит. Амала сара иараз-
 нак амәахь схынхәыны Окан снаиваианы снапкәа ры-
 ла ихы сыхьчо салагеит. Ихала даанхәит хәа игәы
 камхарц азы инапы иргәғәаны искит. Схәта сшәаны
 сыпсуан, аха схы сацәыпхашьон. Хәпсы хәцәшәаны
 хәыза амәәҫы дышпаанхажьуаз. Абри амыза

аңхашьара Бахадыр данырхэҕы исхызгеит. Аверталиот анца, еиҕа аныкэара халагеит, амала ҕэҕала хыхьяаҕсаз азы ласы-лассы хаатгылон. Уаанзатэи еиҕш аверталиот еиҕах иааин инаххагылеит. Ушьҕа аснаиперҕы дхаихсратэи хааигэара дыкан, анцэа икнытэ хэык хабжъан азы ахкэа иаххыпрааны ицон. Зука Ыооуа аракаҕы дхахъзеит. *«Шэыекашэыжъ, шэышьҕал! Шэы шытышэымхын!»* хэа дхаҕахэхэон. Алии сареи, хзамоакэа анышэ иадыргэҕэаланы ахыкэа ахьяаиуаз атыпкэа ргэатара хэҕын. Нас Зука *«Дауаи! Дауаи! Шэыцкэа, шэыю!»* хэа нахэхэаны иарҕы дхашыҕталаны иҕынаихеит. Пытрак ашыҕахыҕы Окан дызныз асакаса изнапык ала иааникылеит, агырахъ *«шэаанымгылан, нас реихэ ишэцэыуада-охоит аныкэара»*, хэаҕы дхалабжъон. Уи иажэакэа кырза хгэы шытнахит, аха амца зкыша амоа нцэомызт уаха. *«Мацк нхеит абнаацэкэа хнаваҕежъыр аидарамоангагакэа гылоуп»* рхэеит. Ииашацэкэаны пытрак ашыҕахъ аидарамоангагакэа хбеит, абар уаанза хыхыиказ ахэы хэаҕхэа игылан. Уи аамтазы хааигэара бомбак нкахаит. Убас иткэацит, хара аекажышьаҕы хазазымхэыцкэа хэруааны хэцкэа хэршэит. Ақэеиҕш анышэ хэқэҕсон ахауа акнытэ, ацхыраараз иааиуаз ауардынқэаҕы шыҕахыка инахынхэит. Ушьҕа шэметра зацэык акэын цатэыс ихэмаз. Окан: *«сыбла ак таҕэоит»* хэа сеихэо далагеит: *«Уара акымзарак таҕэом! Ублаҕы атып акны итагылоуп»* хэа даасыртынчит. Ушьҕа хшыапкэа хнанагомызт. Абцара мзазы закэытэ шораз иказ, аҕхынра иаоызан. Хэонаҕыцэкэа азэы азы злеижэыз ацэца ныкэзымгоз сара, арака азыхъ анызба аган аҕы ишыҕаз, уаанза Ефкан зсахыа тыххыаз, зхы цкэа икажыыз аҕсҕы хыаас дыкамцакэа сызхара азы жэеит. Окан снаихэаҕшып хэа саныхынхэы избарыз... уи сыҕсы таҕацы исхаштуам. Ардараа Ефкан акы

дылахэаны дааргон. О, Анцэа ду! Ефкан дхэын. *«Ик-асцои уажэы?»* схэеит. Алии сареи Ефкан ас данахба ххагахеит. Ацкэынцэа Ефкан дааганы Окан иварафэы дныштарцеит. Хара *«Ефкаан! Ефкаан!»* хэа ахэхэара хэфын. Али, Ефкан ихы ишыамхы икэтаны диефатэхэон. Икышэкэа ашыа шрыцэцозгы аччара иафын. Али, игыцэа инапы иахышыны Ефкан икышэ икэйишыуан, арахыгы *«уцсыл еивга, уцсыл еивга уара!»* хэа ахэхэара дафын, Ефкан аарлахэа ицсыл еивигон, ихафсахыагы шкэакэаза икан, ахыаа иоу-азшэа икышэ кэац-кэацон. Ах! Ахыаа дагон сашыа, аидара моангага ныкэызгоз иахь аркэкэхэа ахэхэара, ацэхара хэфын. *«Уара уласы, уццакы уара! Уара умныкэо алахша!...»* хэа атзамц хыхысуаз хнапкэа ткэацхыан. Али, ирыцааиуаз ркынтэ кыантыжэк ырбаазаны иртарц дрыхэеит. Арт, Ефкан иеикэырхаразы ацыхэтэантэи ишыафэкэа шракэыз измдыруа икэышэ арбаазара дафын.

Саакэымцзакэа, Ефкан иахь сыбжыы ныцакны *«Амарца Ефкан, ахэшэтэыртахь хцоит, иаачха абаагы!»* хэа сыхэон. Фныцкалагы *«Ефкан иухэаз каумцан, хыхык хайцааит, Акэа аиааира хайцапыланы хайцыхынхэуеит, икаумцан исоухэаз, икоумцан!»* хэа айтэхэара сафын. Уи аламталазы Аслан, ушыта Ефкан ицсы шыхыцыз хайхэазаргы, хара *«мамоу!»* хэа хыхэхэеит. Абар, икышэ цыс-цысуан, дышпацсырыз! Ханыхычыз, хан ачымазааы зны-зынла дтахсаханы ахакым дгэеитарц азы аоны данахзааилаак, лыцыс лымоу-илымаму гэеитарц азы лшыапы агэыр алиакшон. Алигы уи игэалашэазар акэахп, иахэызбала Ефкан ишыапы гэеитэ далагеит, ицсы илазар ирцысып хэа дгэыгыны...

Биргиул аидарамоангага дадгыланы *«сагоумцан Ефкан, сагоумцан Ефкан!»* хэа акыкыызхэа ацэуара дафын. Биргиул атамзаара

зышьталтцоз иахьа уажәраанзагьы исзеилымкаац. Окан рыцҳа иакәзар, убри акара иеырхханы дыкан ихафсахьа ахафә иафьзахахьан. Аха иагьа иеиргәғәазарагьы илағьырзқәа изаанымкылеит, аарлаҳәа «Ефкан!» хәа дгьзуан. Али дцәуозма? Сара сызфьыз? Исгәалашәом. Акы затцәык исгәалашәо, ахагацәа реипш ахәхәара хәфьн, абартқәа зегьы 10-15 минут рыла икалаз роуп, аха сара шәсазцаауазар цсәзаарак акара иауз аамтан...

Еиҥах амәа ханыкәла ушьта Ефкан ицсы шихьцыз агәра хҥахьан, дук хзымцакәа аверталиот дәәазнык инахҥагылеит азы аидарамәангага аангылан, иаарццакны хәззегьы хналбааит. Окани егьырт ахәцәагьы лбааргеит. Алии сареи Ефкан хәихатәан. Нас хәызцәа ианхәқәфьрт ацәа халцызшәа хәакалеит, харгьы халбаар акәын, аха хшыналбааз еипш Алии сареи аамтыцқәак хнеиҥафшит. «*Иахцәызша крынхама?*» ххәозшәа зынза хмеицәажәазакәа шытахька ххынхәны аидарамәангага ашьтахьтәи акәыр хәатаны хнатәеит. Сара ағәқәа рыбжьара сыбжьыцшыны Ефкан игәатара сафьн. Аверталиот убас хәаигәара иаины икан, нак-нак Али уи аамта данахцәажәоз аснаипери иареи ишеиҥафшызгьы сзеитҥеихәон, аха иахмеихскәа иахьыпрааны ицеит. Избан изахмеихсыз, абыржәгьы исзеилкаауам. Аверталиот анца хнеины Ефкан хнихагылеит. Али, Ефкан ихы-иҥы ишьышыуан. Сара, Ефкан сихәацшуан мацк дчызшәа збон азы, изыхьказ сазхәыцуан. Ефкан хара дхадцны алада даннеи, ихәны иказ азәы дышицхарауаз дызгаша ахьҥеыха икәшәазаап. Иаразнак «*сыблит, сыблит!*» хәа икахаз Ефкан, нас ишьамхқәа дҥарықәгыланы цсылманцас зыцсы зхьцуа ауафьы ииҳәаша ажәақәа аниҳәа аамышьтахь еиҥах дакаҳазаап. Ефкан иҥахашьа шыкалази, ацыхәтәантәи иажәақәеи, Ҧырқәтәыла изахаз зегьы рылағьырзқәа

рзаанкыломызт. Саргы сылағырзқәа сзаанымкылеит, амала уи иңсы ихытаанза қсылмантас иихәаз ажәәқәа рзы акәымкәа, ус иңсра мацаразы акәын. Аиашазы Ефкан гәакыак иеиңш дысзымтәуеит. Избанзар, хшымтәуо, алағырз шкахамтәо ала ажәа хтихьан. Исаанымкылоз сылағырзқәа ракәзар, сгәыпжәара акынтә акәын, хааныжыны дышпацоз? Исызсыдкыломызт абри.

Хзыкәтәаз аидарамғангага, ашышыхәа хәык иналбааны даәа хәык инкыдланы ацара ишафыз, аюхаа агәта ибжьаршәны иаауаз кәара хәычык азааигәара зык хнахәарц азы иаангылт. Сара сшабон, аха Ефкан сиңырцыр стахымхазеит. Соызцәа «*зык сзаажәг*» хәа санрыхәа руазә икаска ааихихын иртәны исзааигеит, акаска азна азы снацашышы изжәит.

Хаиҗадәықәланы уаанза штабс иҗахцаз агыруа ионынза хнеит. Ушьтарнахыс ахәцәа мацара ргар акәын азыхәан Ефкан дылбаахғар акәхеит. Днаган амзырха агәта игылаз цлак ацака дыкәахцеит. Оқан усғы дырғахьан. Али, дцан гәыдкылак атәа қшааны иартатас ак җаицақәан Ефкан уака днықәицеит, баша анышә дықәзар изычхауамызт. Уи аамтазы аңсы даныхьшәашәалаак дшыкоу дынхоит хәа ирхәалоз ахысгәалашәаз азы ишыапқәа еидкыланы иеидәсхәалеит, инапқәагы иаңхьа инеиқәыстеит. Амла хәңсуан, аха еиҳарак ататын акәын хзызгәакуаз. Татын цырак азы иаартаху зегы рахтарын. Уи аламталазы хара игылаз хөызцәа руазәк даахадгыланы ататын ааироуит. Санахәаңш дгәастеит, ари ауааы Бахадыри сареи ататын ихыхны, ирәаны, агәам зәататаз агәзет илахәаны хамыхар ада қсыхәа анхамамыз аамтазы, «*ататын сымазам*» хәа хәзхәоз иакәын. Уажәы, иара итәала хрыцхашьаны ататын хәиҗар итахын. Имсымхзеит!.. Сгәы кылнацәеит ари

ахъаа. Изеицшраззи ауаа, урт реилкааразы ашьхахъ уеицхалар акөзаарын. Хара напык азна ауаа ҳақсы еилацаны айбашърахъ ҳанцоз, иааҳамаз зегъы, иеицеиоақшоз җыышьон. Аха ҳаззегъы ҳхала мацара ҳақазаарын.

Абартқәа зегъы санрызхәыц ашьтахъ, *«цәғарак игәы итамзар калоит»* ҳәа уи ҳоыза игәағ шытысымхзеит, амала ахаан ианасмыжьзеит ихымоағашъа. Иара шәиазцаар иахъа уи ахтыс игәаламшәозаргы калоит, аха сара сыҗсы җанацы исхаштраны сыказам.

Али, Ефкан иварафъы дықәеиет. Адацазар аҗынтә амоа ҳақәлеижьҗеи усгыи ршьапқәа еилацсаны иеицышьҗалон. Уажәгы, иҗсы җазшәа инапы икәыршаны дицшьҗан. Сара сакәзар, ацла скидиааланы сахътәаз самхацәахъан. Дук мҗыкәа аҗхыз салазшәа быжькәак саҳаит. *«Воздух, воздух!»* ҳәа абжькәа гон. Сыблақәа хыстаанза *«Алии!»* ҳәа сыхәхәо саапшит. *«Уеыртынч ара сыкоуп!»* иҳәеит Али. Сара аҗхыз салаз җыышьон аха ииашацәкәаны аверталиот абжьы аауан. Иаразнак зегъы хыхъарҗак рыҗшааит. Алигыи саргыи ҳааигәара иказ хаҳә дуқәак рыбжьара ҳанхәыцаиет, Ефкан ихала дааныжьны. Аха нас ахаҳәкәа рыбжьара ҳақазаара шака ишәарҗаз схәфъи иааит. Зақәытә газараз икаҳцоз. Бомбак каҳар ахаҳәкәа хрыбжьаҗыацны ҳдон, иаразнак сҗыҗ сыҗсахит. Иара аверталиотгыи ҳгәанамҗазар акәхап ихынҳәны ицахъан. Цхажьон ашьтахъ даәа аидарамоангагак ааит, ахәра змақәоу рҗынтә иаанхақәаз ргарц рҗахын азы Ефкан иҗсыбао ҳзыгом рхәеит. Аха икаҳцалакгыи иақәыршаҳаҗны иаарласны Ефкан Гәдоуҗака даҳар акәын. Ацыхәтәан, хрыцҳаршьама, мамзар амҳаҗыркәа рхылҗшьҗтрақәа ҳахъреиуаз азы ҳаҳаҗыр рбама сыздырам, иақәшаҳаҗиет. Иаразнак Баҳадыр сипхәеит.

Баҳадыргы аңызцәа ибжыы нарықәиргеит. *«Оыцәа, хәы шәааи, Ефкан аидарамәангага дақәахдоит!»* Баҳадыр иажәақәа даараза сгәы иалсит, еидарак ақәицәшәа *«Ефкан дақәахдоит!»* хәа ахыхәаз Баҳадыр иатәасымшьеит, аха ак иасымхәеит. Баҳадыр дахьматериалистыз азы уыс ацәажәара ихәтазшәа ипхьазаны игәы нысмырхеит. Ефкан ашьшыхәа днаганы аидара мәангага ашьтахь дыхәхәаза дышьтахцеит, аган ағы иақәтәараны икоу ауаа рзы иахьгылаша атыпгы аанхажьит. Баҳадыр, Али, сара, Ефкан ипсыбаа хакәшаны хнатәеит, амәағы хәхьцоз ак иқәхар, азә диқәхар хтахымызт. Избанзар, абнара агәта хәхьцоз, амәа хәа акагы ыказамызт азы ушьапы узықәгылазомызт. Кыр шықәсқәа раамышьтахь абри амәа Али ианигәаласыршәа, «иагы саацсаргы, Гәдоутанза Ефкан сиәацшуа сахьааз, иеихау аразкы ыказамызт» хәа сеихәон. Быжьсаатк, ипсы иадхәаланы имаз иыза гәакьа ихәғы дахәацшуа дааит Гәдоутанза...

Әба-хқа саат ракара ханца аамышьтахь, хәидарамәангага ахәынцәа илахан, иагы хәхцазаргы ихәзтымгеит. Арациа алагы хәбжы азәгы ианимаха, Анхәа ақытанза хцаны ацхырааразы иаххәар акәхеит. Алигы, Окан иавтомат аашьтыхны ацхыраара ааигарц азы амәа дықәлеит. Амала убри акара илашьцан амәағы дызыр, дкьалар калон. Автоматқәа рғы хәрак хаур хнапы ма хшьапы фәххәарц азы иакәыршаз резинак ыкан, убри амца аркны имәа ирлашарц итаххеит, аха амца злаиркуаз анизымпшаа ажәйтә авестерн киноқәа рғы ишибаз еипш, иеимаа ашацхәақәа рыла алабыцқәа ыргьежны амца аркра илиыршеит. Аха цытрак ашьтахь ишыкалаз хәеилымкаакәа ахәынцәа хәалтцны Али хнаихъеит. Гәдоутанза анеиразы саатк акара амәа хзынхәхан еипш, Оқанраа згәоз аидарамәангагагы

хнахъзеит. Хара ханырба игөйргъацәа икалеит, из-
банзар уртгы ахөынцәа илаханы икан, абар-
балқәатәкыа убазомызт. Хара хтәы иацраҳәаны
иҭаҳгарц хтаххазаргы харгы ахылғарахь
хтаҳауазшәа анаҳба ҳаакөйт. Нас, арациала БТРк
ахь хназан ацхыраара хартарц хрыхәеит, аха урт
аиаанза зегы хара хзыкәтәаз ахь ииаргеит, харгы,
уаанзеипш Окан дааганы Ефкан иварафь
дышьтаҳцеит. Шьендоан Ажәанбагы ихы аганахь
дхәын азы дааин дҳацакәтәеит, аха иабцаркәа Еф-
кан ихы азааигәара ианышьтеица сара сгәы гҭжәеит,
убарт Ефкан ихы иааханы ашәахста аннацар хәа
сшәазар акәхап. *«Шьендоан сашьа ду! Убцаркәа
убрантәи ишьтых, Ефкан ихы иаахоит»* хәа иасхәеит
аха иара *«сашьа акгы калазом, нас исыргы икалои
ушьта?»* анихәа зынза саапкит. Ефкан иҭсы
ихыҭиҭжтеи усгы аарлаҳәа ичҳаны смааиуаззи.
Шендоан иажәақәа уи азоуп ихьантаны изысааиз.
Аркәкәхәа сыхәхәаны *«ишьтых хәа уасхәеит!»* схәе-
ит. Шендоан макъана икоу изеилымкаақәа *«сашьа
уаангыл иухы?»* хәа дсазцаауан, аха сара иажәа ифь
илтагәаны *«ишьтых хәа уасхәеит уара алахша!..
ишьтых!»* хәа сыхәхәахт, арахь абцаркәа рахьгы
сеихеит, аха Баҳадыр дҳабжыагылеит, егырт рахь
«шөикәатц ауауы» хәа анрейхәа ашьтахь, Шендоан
иахьгы *«уаргы ишьтых уабцаркәа»* хәаны, *«уа-
ангыл сашьа, уеыртынч»* хәа саргы сааиргәыбзыҭит.
Стыс-цысуа Баҳадыр сихәаҭшуан абжы хәагы ка-
амет схылцуан, ацыхәтәан Ефкан иварафь снатәаны
ихы сшышыуа сналагеит. Ушьта дыхьшәашәаза
дыкан.

Абри акара аамта шцазгы Шендоан сашьаду,
абри ахтыс зынкгы азбахә имхәазеит, акымзarak
камлазасшәа ихы моаҭигеит, уи иааирцшыз акөыгара

сгәләшәәцыңхыза иҗасҗаз иахыагы са-
цәыңхашыоит, даарагы сахыхәны сыкоуп.

Зегы ханақәтә аамышытахь, хәидарамғанга
еиҗадәықәлеит, ашыжь асаат ааба рзгы амоаду ахь
хкылсит. Гәдоутә Ефкан дыштахаз ахьрахаз азын
акультуратә хан асцена дықарҗарҗ азы идырхи-
ахьан. Гәдоутә ханнеи раҗхә ахәшәтәыртәы аҗсәә
ахышыҗартҗоз акны хнеит, уака Ефкан илаз
ахыҗеыха илхны, ашыа ихьтатақәаз рыҗқаны, насгы
агәыр илаҗаны, аҗыхәтәантәи имоахь ддырмазеиуан.
Алии сареи ахақым илоу ахыҗеыха хбар шахтаху,
насгы рус ианалгалак ир маҗәа еиҗа ишишәҗатәу,
избанзар җслыман җасла аибашыраҗы иҗахаз ир
маҗәала анышә дшартауа изеиҗаххәеит. Нас, Али
сареи хәиҗны хәхынхоз асасаиртахь хнеит, сара
иаразнак сыҗәазаап, аха шака сыҗәаз
сгәләшәазомызт, Лиубеи Алии саадырҗшит, иҗәуо
схы ршышыуан. Аибашыра абас ишыкоу, иҗахогы
иаанхогы Анҗәа ида уаха азәгы ишизымдыруа
сзеиҗархәон. Ишхадгыло, ишхәауа хдырбарҗ
рҗахын, арахь иара Ефкан шака сгәы шизыҗәаз
рдырыр, анҗәа идырып шака иҗыаршыоз. Аха
сгәыҗәареи уи изыхкәзи Ефкан иахышыа еиҗабы
Озенч илзеиҗасхәаанза азәгы ирздыруамызт.

Хара Гәдоутә хнеиаанза Ефкан дыштахаз
Аҗсны антыҗ, иара җықәтәылагы ирахахьан. Аха
иҗсыбао Алии сареи хкәәкәа иқәҗаны, хәсаатк
хныкәаны ашыхантә дылбаахғазшәа иалаҗәажәозаа-
рын. Ари амыза ухәан-схәан сыҗсҗазаара реиҗа иа-
ныуадамыз аамҗазыҗқәа самхаччеит. Хымҗада
иаҗаххандаз хәсаатк ракәым инеиҗангы хкәәкәа
дықәҗаны даҗарын, аха ас аҗҗара заҗахыз? Али ила
Лиубараа аамҗала иахынхоз ауаҗахқәа рахь хнеит.
Икарҗалакгы абжьбатәи аихагыла акынза хара хзы
азы харгалахьан. Хәанахкәаба ашытахь, ахаан бзиа

исымбоз «аборшь» исгэаргханы исфеит. Хымш ра-
ахыс акрахъахамфацыз азы ҳаҳәда еималахъан.
Крыфара ҳшафызгъы азтарақәа ртак җаҳдон. Али,
Зука дшаҳбаз рзеитейхәеит, насгъы Шамил игәық ада
даәа җ-гәыпкгъы шыказ, ҳаззегъы хаз-хазы атыпқәа
ркынтә ажәыларахъ ҳцараны ҳшыказ, ииашамкәа
тыпк афы ҳахъеикәшәаз, уи амшалагъы ақыртқәа
ҳгәы ҳәанзамкәа ишҳажәлаз аитаҳәара дафын. Зегъы
рылағызрзқәа аауа иаҳзызырәуан уи ауа уа ҳаангылт.

Адырәәены Лиубараа ахәшәтәыртәфы ишьтаз
Тыркәтәылатәи афар рзы афатә-ажәтә рхианы
ирзнаргеит. Тыркәтәылантәи иааз зегъы рзы, анык
леипш ихандеиуан.

Алии сарей, аморг ахъ ҳнеит. Ефкан илырхыз
ах-җеыха ҳдырбеит, даараза дуун. Нақ-нақ ари ах-
җеыха шақантә сыпхыз иалалази. Пхызла снапқәа
Ефкан имгәарта итацаны ахҗеыха тысхырц азы иагъа
җасцозаргъы снапы былуан исызкуамызт. Нас, уи са-
акәытцны иблыма ҳәа снапқәа срыхәапшуа саапшуан.
Ажәак ала сашъа, сәыза бзиа, сыпхыз акынгъы сыз-
ицхраауамызт.

Аморг ҳантыц, «Черноморец» ҳнеит. Зукагъы
Лиуба длыцны уахъ дҳазнеин «*шәааи, җәара шәназ-
гоит*» ҳәа ҳаиҳәеит. Иаартыз әрратә җыпк ала дықан,
ҳашиашаз аткәәцәа ахътакыз атып ахъ ҳнеигеит. Ша-
мил иикыз, уаанза зызбахә сымаз аткәәцәагъы арахъ
иааргазаарын. Лиуба, ҳахънеиз лгәампхакәа Зука
диағьит «*Изааугеи арт ахәыцқәа ара? Газарак шәам-
хакамцааит!*» лхәазаргъы Зука, «*Бымшәан, баша
хцәажәарц азы ауп ҳзааз*» ҳәа дааиртынчит. Абахта
ҳантала Зука иабҗар ашәәфы инижьит. Ант аткәәцәа
руазәы дипшаан азал агәта дааиган ацәажәара
дналагеит. Сара ус срыхәапшуан, Али иакәзар, игәағ
иблақәа ирнубаалон. Зука ицәахны имаз аҳәызба иа-
разнак иаатихит. Ауафы ҳала ишабоз ихәда җикараны

дыкан. Аха Лиуба илымуит, арцәаа хәа ахәхәара дналагеит. *«Зукаа! Иуасхәеи сара! Аибашьра ара акәзам иахыкоу, уикәац схәеит!»* Иаразнак амилициягы ааин мчыла хәхыкгы адәахыи хәадәылыргеит. Афақь хәыцуа акынза хгәамцны, хгәы пжәаны хәкан. Избанзар амц хәхәаны акыртқәа рышьацхәа хташәартә хказцаз, Ефкан итахара зхараз абарт ракәымзи? Агыс, акыртқәагы ақсуаа ткәацәа ишрызныкәоз адунеи зеггы ирдыруан. Амала еиҭа хәауәреи хкультуреи абракагы хзаграмгылеит. Хәихәбацәа «шәаангыл!» анырхәа, уаха ажәа ахәара хәхәтамамыт.

...150 шықәса раамышьтахь, харт ақсуа жәлар ахпатәи рабицара, «престроика» ашьтахь хәқсадгыл ала аимадара хауит. Сашьа Али адиаспора акнынтә атаразы Ақсныка рақхәаза ицаз ацаоцәа дреиуахеит. Ахыртәара ду аамышьтахь ақсадгылахь ицаз рақхәазатәи ацаоцәа. Ефқан иакәзар, ақсадгыл ахчараз инеиз рыоныцқа рақхәаза итахаз иакәын. Ефқан, Гәдауҭа акәльтура Ахан асцена акны дыкәарцеит. Икәыба ақсуа тарчеи акәыршан, аруаа ркынтәгы ыицәа хәтырла ихагыланы ичапшьара моапыргон. Цқәа исгәалашәом аха акәркангы ақхәара иафын хәа сыкоуп. Избанзар, агәыц акны адин хәтыр ақәызцакәоз ыкан. Ефкан ицсыбао азал акны ианаарга, рақхәаза иааины ихагылаз Владислав Арзынба иакәын. Хәтырла дәахырхәан дцеит. Даара ичыдоу аамтак злаказ ала, ахәынтқарра Ахада итахаз зеггы уыс днеины дырхагылартә аҭагылазаашьа имазамыт. Аха дааин Ефқан дихагылеит, хәқсра акны ххәынтқар дыкан...

VII

**«Аибашьра, ақеа анауа умбаазазакеа аныкеара
иаызоуп.»**

Ефқан итахара Ғыркетөыла ахьаа дузза
рызцөырнагеит. Итаацө «ҳацкөын ицсыбао ҳмоур калом» рхөон. Аха ҳарғы уаанза ҳуасиат оны инҳажьхьан азы Ефқан Ақсны анышө дамахдарц ҳазбахьан. Ицеибашьуаз уи цыарағы дрышьтырц ргөы итазамызт. Ҳара ҳзыҳөанғы икацатөыз акы зацөык акөын ЕФҚАН АҚСНЫ АНЫШӨ ДАХҒОН. Амала ус икамлеит. Ҳөызцөа зегы лағырзыла дкөабаны инарцө моахь инаскьаргоз Ефқан, Ғыркетөылака даҳгар акөхеит Алии сарөи. ЕиҒах-ҳахөык... Ғыркетөыла абри акара ршьапы иқөгылоит ҳөа сыкамызт. Иагьа ххөазарғы иалымцит. Ефқан Ғыркетөыла инхо ақсуаа рыбжьара рақьаза ақсадғыл зхы ақөызцаз иакөын, ицсыбао дара рахь иахмышьтыр, итаацөа шырымуа рхөон. Ххөынтқарра анапхгаоцөа ианамуы ҳабжьаказара иалагеит. Уртғы Ғыркетөыла абыскак атызшөа калоит ҳөа иахьыкамиз азы, атаацөа рааста ҳара иҳалабжьон. Уи аламталазы Ефқан иаб Муаффак Ақсныка ател дасны Али иацөажөара аниҒахха Али ателефон ахьыказ днаргеит. Ефқан иаб Муаффак *«Али сыцкөын! Ҳаззегы ҳхацөоуп, аҒагылазаашьа еилаҳкаауеит, аха иан даҳзеикөкуам. Шөара шөажөа нашөыгзар шөҒахуп, шөагыиашоуп, амала анғы шөпызхөыц!*

*Гәнаһарак амазар, сара исымазааит ҳақкәын иңсыбаю
ҳзаажәга дад!»* ихәон уи. Абас ианыкала Ефкан
иңсыбаю Ҷырқәтәылака агара ҳақәшаҳатҳар акәхеит.
«*Ахақәитра айбашьцәә*» ракәзар, Ефкан итаацәеи
тырқәтәылааи рышка ирызцәырцыз агәамтра ҳара
ҳахь иаадмырцшыкәә, ишыртаҳымызгы
ихақәшаҳатҳеит. Аха, дук мырцыкәагы, абри амшала
Али агәың ахь уаҳа дрыдрымкылазеит.

Ефкан абцарамза 3 рзы дтахеит. Мышкы
ашьтахь Гәдаутә днаҳгеит, абцарамза 5 рзгы
Ҷырқәтәылака даҳгон. Қәрала дышиеихабызгы Али
фыза бзиас имаз Гиви Допуа, Ефкан иңсыбаю ҳара
ҳеиңшцәкәа даҳацгылт, атоубыт чыда армазеира
инаркны, иатахыз адокументкәә реикәыршәара
ақынза зегы рынагзара азмырхакәә, Адлер аҳаиртә
бағәаза ақынзагы дҳацнеит. Аамтацкгы, дҳа-
дымцкәә ххбаа иртәарц азы иааиылшоз акагы даме-
игзеит. Уи иахзихаз аиешьара Ҷырқәтәылагы алама-
ла иуңыломызт. Алии сареи, ҳоызцәә ихьаауа, аха
гәагла ишҳаҳәаңшуаз Гәдоутә аанҳажьит. Адлер
аҳаиртә бағәаза ақны уадаора хәә акагы
ҳзыкарымцеит. Ҷара ҳвизакәә еикәшәан, Ефкан
итоубытгы чыдала иахьыкатцаз азы «*карго*» хәә
иңхәазаны ишиашоу аҳаирплан инақәырцеит. Сәыза
еиҗах аҳаирплангы «*дақәырцон*». Ари ансаҳа, Баҳа-
дыргы Ефкан изы «*аиадарамғанга дақәҳартәап*»
мхәакәә, «*дақәахцәп*» шихәаз аасгәалашәан сгәы
кылыртәозшәә иаасыхьит. Ххәҗсахьа зеиңшраз
Анцәә идырып. Хнеины хтыпқәарҗы хнатәеит.
Ажәәанахь хшыоахалаз еиңш, ҳааигәара итәаз ынә-
ажәә шықәса ракара зхьцүаз, ахылқарч зхаз хатқак
ихы ааҳаерханы «*ачкәынцәә, моамш шәықәлааит.*
Аха шәыпшрақәә сгәапҳом, хьаас ишәымой,
шәабантәи аауеи?» хәә дҳазцааит. Ҷаргы маза хәә
кыр ҳамазма, иказ-ианыз зегы изеиҗаххәеит. Ефкан

иџоубыџ шаџго, насџы еиџах айбашьрахь џхынџера-
ны џшыџоугы инаџаџеит. Нак-наџ, *«ауаџы бзиа»*
џеа ахьз џыда заџтаз ари ауаџы, Аџсны абџьар «Ка-
лашников» ааухеозар шаџа иаџсахари? џеа
дџазџааит. Ускан ари абџьар хышџ доллар раџара
иаџсан. *«Ауаџы бзиа»* џаныхынџеа аламџалазы иара
иџы џазнеиуазар акака автомат злааџџеаша џаиџарџ
шиџаџеу наџаиџеит. џанеиџырџуазџы: *«Аиааира
шџџеиџшыз аџџеынџеа! Шџара шџџызџеа аџеиџеа
ахьџоу Анџеа имџала аиааира ааигџоуп.»* џеаны
дџеит. џ-сааџ раџара џаиџеаџеара маџара ала
Аџсны аиашара еилкааны, аџџыраара азы агџыбылра
зоуз ари ауаџ Кавказаа дшаџхылџышьџтрамызџы џаз-
зыџџџоз еиликаахьан. Ефкан анышџ данамаџда
ашьџаџь, даџбарџ азы иусурџеџы џаннеи, иаџеаџы
ихамышџџеа инаигџеит. Ари ауаџы, џ-сааџ рыла иеи-
ликааз, Аџсны аиџабыра абри аџара шыџџеа раахьс
ишырџеиџарџџеаџы Адунеи аџы ирџеилкаауам...

Аџаирплан уадаџарада џшаџџеаз еиџш, џа-
наџџуазџы џадмыргџаџит. џласпоџџџеа дџарбарџ
џџынанаџџа, азџы дааџадџыланы *«Алии, Беџирии
шџара шџџума?»* џеа дџазџааит. *«аиеи»* анаџџеа
*«шџласпоџџџеа араџь иаасыџаны шџсыџны шџааи,
сашьџеа»* иџџан иџынеиџеит. Рнапы џаџџыргыланы,
џџаџаракџы џзыџамџџеа џаџыр ду џаџџџаны аџаирџџ
баџџаза џаадџылыргџеит. џара иаџзыџшу џзымдыркџеа
ашьшыџџеа аныџџеара џаџын. Сара илаџырџџеа
кџаџџеа раџџџаза сџџыдызкылаз Суџа Гындиа
иаџџеит. Иара иоуп адџаџы хџџылызгазџы.
Оо, Анџеа ду! Аџаирџџ баџџаза аџџа убысџаџ ауаа
еизаны игылан, Кавказаа зџџы ара иџаз џьушьон.
Зџџы аџыраџџеа кны, Ефкан иџсыбаџ иаџыларџ иаа-
заап. Акџыба наргараны иахьыџаз Ефкан иаби иашьа
еиџабы џаџани гылан, ауаа рыдышшылараџџеа ры-
дыркылон. џарџы џнеины иаџбар акџын, аџа аб иаа-

игәара анеира агәыґра мариамызт. Иааркәәны иухәозар сшәон. Хашґаидикылоз? Лахь хәитозма? Ма: *«сыґкәын шәарашәоуп дызгаз, шәымшала дґахеит»* хәа хәихәар иґахґоз? Ус имхәазарґы згәы кылґәаны иґаз абык иґаиґаша уздыруамызт. Уаанза ахәрақәа зауз хәызцәа ґыґоык рґаацәа Аґсуаа ры-клуб ахь инеины *«ххәыґқәа шәымшала ахы иадырге-ит»* хәа гәыбґан рырымґахьази... Аха, иаґа ус иґазарґы, рааигәара хнеир акәын. Арахь Ацыбақәеи хәреи ахәґараґы хәбжһан. Суґа хәґхьа днаґылан Ефкан иаб Муаффаґ иґы хнеигеит. Аха, сара баша сшәозаарын. *«Аллах илґха шәоуааит, иґабуп идузза-ны, аґсынґра шәоуааит сыґкәынцәа, хәґсы дахза-ажәеит.»* хәаны ґсыуаґас дахґылеит. Ихьаа ду азәґы иирдырзомызт, ус акәын ґсыуала ишаґыз. Аха ари ахьаа ґы-шықәса иеиҳаны изнамгеит. Иґкәын иахь иґынеиҳеит. Аха, Ефкан иашьа аиҳабы Хәкан иаб иеиґш дыґамызт, ақьыз-қьыз хәа дґәыуо убас сааґәыдиґылеит, уаґа хмеидыґуашәа... ус, Ефкан дызґаз аґоубыґ хәґхьа иааргеит. Изґадырґылаз амашьына Хәқани, Алии, Суґа Гындиени, сареи хәи-цақәтәеит. Хәқан хґонаґы аґәыуара даґын. Акәыба аҳауа ґамларґ ґәґәала иахьаркыз амшала иашьа ихаґсахьа изыбазомызт азы, ашьышьра, аґәызра даґын. Имариазма? Иашьа дыґсны иаґхьа дықәын, ґажәиґба шықәса ирґаґылаз аґәлымґәах.. Ефкан: *«сыґсуазар абас сыґсыроуп. Ус иснаалоит сара»* ихәалон. Уажәы инаалазма нас аґсра? Сара исыз-идкыломызт.

Ефкан, рхы убар рґыхәа узымбо аґара амашьынақәа иеиґрахәхәа, Адаґазар иґаз рыґоыґа днахґеит. Араґаґы иуадаґыз аґаґылазаашьа сзыґшын. Избанзар, Ефкан иани иахәшьеи збар акәын. Ан рыґґа аарлақәа дґылан, аґаґы лбо-илаҳауа дыґамызт. данґәыдахьыла иґабуп хәа

халхээрц лтахызшәа даағызит. Ефкан иахәшьа аихабы... Иозенч сахьшьа. Ацыхәтәан Ефкани ларей ианеипырцуаз мацк длызгәааны дахьцаз азы лашьа дгәыдылкылошәа хгәыдылкылеит. Ефкани иахьшьеи реизыказаашьеи Хәқани Ефкани реизыказаашьеи иеипшзамызт. Ианыхәыцкәаз аахыс урт дәәакала иеизыкан. Ефкан итахара зеипшрахаз Иозенч шақантә илзеитәххәаз сгәалашөом, даакәымцзакәа иеитәххәар лтахын. Ефкан избахә ххәар лтахын. Уи аамтазы Ақалцба *«Сақал»* иғы қанықаз ауға Ефкан дтахараны дшықаз ицәа ианырны ихаихәақәазгыы санрызхәыцлаак, уажәы зыблақәа лағырзыла итәыз Хәқан сахьиғапшыуа *«Ефкан иакәзар, иашьа еихабы дизгәамцуан»* хәа сгәахәуан. Аха сара сакәзаргыы Хәқан иеипшлцкәа схы моапызгон...

Ефкан иңсыбаю икәабарц азы ахәаңьа дааихьан. Агьыртгыы ихагыланы акәыркан апхьара иағын. Хара *«аибашьрағы итахаз дшьехитуп, ир матәала дыжтәуп»* ххәазаргыы ахәаңьа *«уи аибашьра аамтазы аруаа аха рмоур хәа рырманшәаларазы иапыртқаз усуп. Шәара араанза шәнапы дықөыргыланы данаажәға ушьта икәабара азин хашәт»* анихәа ҳаргыы мап ҳамкит. Акы заңөык, ирматәақәа хара иҳартарц хрыхәеит. Итәацәагыы ақәшаҳатхейт. Дара Ефкан иңсыбаю анроу, ҳаргыы ишьа зныз иырмаәәқәа хгәы иадкыланы иахцәахыр хтахын. Хәызцәа зегыы иҳавагылан, Ефкан иөызцәа, ижәлантәқәа Ерқан, Ендер, Авни, зегыы ғымт игылан. Ахәылбыәха ҳани ҳаби хбарц азы азин рымхны ҳаөнықа ҳамәахыцтит. Аңсуаа раңәаны иахьеиланхоз Хасырқылар зыхьзу атың ашқа уақа инхоз Мурағ Ағәмаа ҳнейгеит. Хтәацәа рызхара хгәыдыркылеит. Хан даакәумцзакәа ҳалгәызуан. Сахьшьа Нурай Ефкан иматәақәа лызәзәеит. Аха имағәқәеи иқалпадқәеи илысмырзәзәеит ицқан азы... Али ҳа-

оны ашьтахьтөи ауадақәа руак дныоналеит. Сахьша
Илқиу уа илбаз нас исзеиталхәон. «...Ефкан имге-
ихыз асаат иахьтатаз ашьа хәызмамыз акеипш да-
хзызаауа дахәапшуан. Ицәызыр хәа игәыткьаны
дыпсуан азы икаитцара изымдыруа дыкан. Иаразнак,
иааирбзан иналбааидеит. Уашьта наунагза иеицын.
Игәы итихәааз ажәақәа ақьаад инанцаны ихы
нықәитцаанза дыцәахьан ...»

Ипхашьааит уаангыл хәа сазхәоз,
Напык азна сжакьа акынтә,
Иеилыркааит иаанаго
Ашьа арбзара...
Ирахәаит ацсра афәы,
Ирдырааит ахы мыжда апхарра,
Иахәапшааит рызхара ашьажәра
Харантә рьеыдрыпхәаит.
Сыблақәа рәы ирбааит сгәы ахьшәашәара,
Ирнырааит
Насгы, имбаазазакәа иныкәааит ақәа анауа.
Аибашьра,
Ақәа анауа умбаазазакәа аныкәара иафьызоуп...

Али Ашәба

Саб, ихымфәапгашьала еитә сиршанхеит, зынза
дымхазгәамцызшәа дыкан. Аибашьра ацәгьарақәеи,
уи иахылцуаз ахьаақәа дрыхцәажәеит, апсра да-
лацәажәеит. Ефкан изкныгы, «Шәәыза ипсадгьыл
ихы ақәицеит, уи хазшаз ифәпхьагы ипшьоу усуп.
Аллах, зегь рааста ихадараны иипхьазоз атып шәәы-
за иатәеишьеит» ихәон. Фныцкәла хара хаибганы

ҳаҳибаз азы анҷоа шақа диеихырхёоз сҷоа ианыруан. Ҳара иҳаимхёозаргъы уи сара исныруан. Ишпацөгъаз, уоыза дтаханы уара уанынхо... ауаоы дгёырроарызу дгёырғарызу изеилыргауамызт. Алии сареи хҳаауан, хгёырроон, аха ҳтааҷоа, Ефкан изы ианыгёыррооз, ҳара ҳзы игёырғон. Сара усқан саб иажоақоа иахотаз ахшыюзышътра сызрытомызт. Избанзар, хусқоа ртып иқотцаны иаразнак Ақснықа ахынҳара хгёи иахътас азы саб сағызызыроуамызт. Ус иахықасқаз азы иахба схы сақөйзбоит. Уи ахбаа, сыпсаанзагъы сгёи аҷөымығ еипш иалакыакъаны иаанхоит. Усқан исыздыруамызт. Аб итагылазаашъа аилкааразы абыс ақалара шатахыз. Амала уажөи сабгъы дкөақза деилыскаауеит, сара абык иаҳасабала исзаамырпшуа игөымшөарагъы...

Ефқан ипсыжра Адапазартөи ҳаклуб еиёнакааит. Ақалақ амоа ду акны иеизаз ауаа раҷоа рыла акортедж қатцаны атоубыт ақытарохъ иаҳгараны ҳакан. Уи ауаа аоны азырпқала сызхара оеыскөабеит. Асаркба санахөапш ауп ажақба шыоёазгъы схы-оёи амығқоа икөыкөны ишықарқаз ангөасқа. Ҳаоны ақхаррафы стахөхөа сыҷөеит. Адыроаены Ефқан дахықөаз аонықа ҳнеит. Иатахыз аеазықатцарақоа зегъы инаргызахъан. Ақсуааи, атырқөцөеи рбираққоа зқөыршөыз атоубыт ауаа рнапқоа иқөыргыланы инаргон. Зегъы рақхба, Ефқан ақсуа маҷоа ишөцаны итихыз исахба кны иоыза қкөын Седат Тҳамзақоа дгылан, уи иаамышътыхъ Алии сареи хныкөон. Ҳара ҳашътыхъ игыланы иаауаз зықоыла ауаа Ақсны ахақөитра иазкны аақхъарақоа рыбжы рдуны аҳөара иаёын. Сара сыөырыласмырхөзеит. Ҷымт схы ларкөны акортедж ақхба сгыланы аныкөара саёын. Алигъы сара сеипштөкба дықан. Ас ҳазбаз Седат, ишътыхъ дааҳөны «Беқир, Али!, ишътышөх шөхы, закөи қхашъарак қашөқазшөа шөхы ларкөны

шэзыкоу? Шәара ҳақсадгьыл зыхьчо шәоуп. Ишьтышәх шәхы!» хәа днаҳалабжәеит. Акортедж аныкәара анхырқәшаха ақыта Ыгъардака амәа ҳақәлеит, Ғыркәтәылатәи ақсуаа зегьы арака иеиза-зшәа икан, амашынақәа ақыта ианамкы, агәыла қытақәа рәы иааныжыны шыапыла мацара иааит ауаа. Бешикташ захьзыз адунеи иаицырдыруа ашыапылампыл клуб ахада Сулеиман Ыбагыи ақсрағьы дыкан. Ефқанраа ақытарағьы аоны рызгыламызт азы, иаб иашьа имзырхағьы ақсыжратә митинг мөапыргеит. Зегьы цәажәеит. Ацыхәтәангыи Кавказтәи ақлубқәа реидгыла ахьзала адыга арқьыс Сонмез Баикан дықәгылт. Уи ицәажәарағьы, *«хҗахар, ҳақсадгьыл Ақсны анышә ҳамадазароуп»* хәа ионы хнапы зцаҳьыз ауасиағ дақхьаны, уи ажәа, уи ауасиағ ахьеилагаз азы Ефкан иқсағә ағапхьа атамзаара шытайцеит. Насгыи иара убри ауасиағ ацыхәала уаҳа ғызшәак қамларц азыхәан аума сыздыруам, *«ицеибашьуаз иыызцәа»* хәа ҳаргьы хдырцәажәар рҗаххейт. Ефқан санихагыла иҗоубығ снапы нықәцаны «угәы ғынчыз, Аиааира ҳара иахҗәхоит!» хәа анысхәа нахыс сҗыс-җысуа аҗоубығ сасуа салагеит, ушьҗа схы стәзамызт сьызцәа иаасыкәшан сдырҗынчит. Нас Али Ефкан днечиагылан илахь днагәзны ажәа ииҗейт. Иара ииғаз ажәа иагынаигзейт. Амала, аибашьра анеилга нахыс, ессымша Ефқан ииғаз ажәа анагзара инағаз агәҗынчреи, уи ажәа анагзарағьы икайцақәаз инағоз агәҗынчымреи рыбжьара дцаны даауан. Зны-зынла дцаны, шаанза җаамак иеыюнакны алағьыз кәҗәо анҗәа *«сәҗоумҗан»* хәа диҳәон, зны-зынлагыи аишәа рхианы аҗәа аанкыланы Ефқан ишиҗахыз, ишиеиҳәахьаз еиҗш диғәалаиршәон.

Ари, Ефқани ҳареи ацыхәтәантәи ҳаикәшәара акәхейт, уаҳа иааигәарагыи ҳзымнейт. Уаанза Али

сарей мацара хнапы данын, ихәцеибашьюаз
 хафызцәтәкья абас ала рхы моапыргон, аха арака
 аңсы зегьы дыртәын. Ауаа убрайкара ирацәан хара
 аган хнавахейт, азәы хәигәалашәогьы аґагылазаашья
 ыґамызт. Анышәынтрафьы ханней Ефқан иашья
 ейхабы Хақан снаидгыланы *«Ефқан Аңсны анышә
 даҳзамтеит, аха уаантәи иаазгаз анышә игәы
 инықәшәыпса»* хәа иаахгаз анышә инейсыркит.
 Хақангы Ефқан идамра дантарца инаганы уи анышә
 наикәипсеит. Ушьта сгәы тынчын, ианамуза уи акара
 халхаршеит хәа схәыцуан. Иара уи аамтазы Ефқан
 иофис афьы икыдыз афьыра дәәазнык иаасгәалашәейт.
*«Унамыс азы уңсы тазароуп. Уңсадгыл азы
 уңсыроуп.»*

Алии сарей Тьркәтәыла хәара, Ефқан иңсыбао
 итаацәа рзаагара мацара азын акәзамызт. Ефқан
 уанза иахтаз ажәа ауп иңсыбао хәцны Тьркәтәыла
 хәазгаз. Аңсныка хәицны хцозар, хәицыхынхәыр
 акәын. Амала наґ-наґ абри хәжәа ахынахаггаз ии-
 шаны икаҳдама? хәа кьрза сазхәыцит. Избанзар, уи
 аамышьтахь аамзы Аңсныка сзымцакәа сынхейт. Ми-
 тинг цыпхьаза оалархәны ақыртүа фашизм аганахь
 исымаз агәаг ду аасырцшуан, аха нас, сфызцәа
 рыззегьы айбашьра амца ишалагыло саазхәыцны
 мазала алагырз кастәалон. Сааґәымцзакәа *«Чау
 Белла»* сазызыроуп *«Анапкәа фәхәоуп
 сыпсадгыл...»* Уа сыкандаз, уи анапкәа сара
 иңсыртлозшәа сазааиуан. Уи акара шсылымшоз, уи
 афьыза алшара ду шсымамыз здыруан, аха зегь дара-
 роуп ак сылымшозаргы, иагья сыңсы сацәшәозар-
 гьы, сфызцәа срыцзар акәын. Урт ахауа рґеивгара,
 амла иакуазаргы, ахьта иакуазаргы, уи амацара
 акәым, хәицпысуазаргы, сфызцәа срыцзар сґахын.
 Абри убыскак исґахын, сзымцацыпхьаза ихьяаханы
 исцралон.

Ханааи ашьтахъ ыымш анца, аҭагылазаашьагы мацк иантынчраха Али ила хлатәаны Аҧсныка хаш-цаша алацәажәара хналагеит. Хазлеикәшахатхаз ала аҭхәа сара сцон, Али нас дсышьталаны днеиуан. Ханцаша аамта аныҳазба ашьтахъ абилетҭи авизеи хгар акөын, аха макъана маат кылцәак ҳамазамызт.

Али ила, аҳаирплан аҕы хзацәажәахьаз *«ауаџ-бзиа»* ибара хцеит, Стампыл уажәы иахьысгәаламшәо адреск аҕы дынхон. *«ауаџбзиа»* гәык ала дахдылеит, дҳаигөыргҕеит, *«ҳара Анцәа ихәозар мчыбжьык ала Аҧсныка ацара хгәы иҭоуп»* хәа анаххәа иажәа нагзаны, аҭара ааганы хнапы ина-иркит. Сара исызхацомызт. *«Уара! анцәа иныс иажәа наигзеит, аҭара хайтеит»* хәа иасхәон Али. Атуризм фирма змаз аихабык дыҳаман, иаразнак спаспорт наганы уи инаиахтеит. Шьыбжьышьтахъ свиза мазе-ин. Иара абилетҕы уи исзалихуан. Абартқәа ра-амышьтахъ Адаҭазарка ххынхөит. Абцара мза 17 рзы амәа сықәлараны сыкан.

Амала сызымхөыцуаз хтыск аакәлеит. Саб иашьа ипҳа Аишьегьиул, аклуб акнытә аоныка дызгон, амәаҕы *«ак уасхәоит аха цьаракыр сеиҭоумхәароуп!»* хәа ацәажәара дналагеит. Аишьегьиули сареи ханхөычыз аахыс маза хабжьазамызт, зегьы еицеиоахшон, иахьагы устәҕьоуп хшыкоу. Аишьегьиул ессымша абаагәара еицш исыдгылаз са-хәшьа, сөыза лакөын. Алии сареи, аешьа еихабык иеицш иахҳагылаз, иахҳылацшуаз Муаммер дантаха уи иеихабы Еркут Америка ицара иацицон. Еркут Тьырқәтәыла даныхынхәы Муаммер уаанза дшахьыказ еицш аихабыра хзиуа далагеит. Таацәарак реицш ҳакан ажәакала... Уажәы Аишьегьиул *«ҳара Аҧсныка ацара хазбеит»* хәа ансалхәа, иагьа исзар сҭаххазаргьы ишцъасшьаз еилкаахон. Арахь сара спланқәагьы хыла-гәыла иеиланагон. *«Бара, саргьы*

Алсныка амоа сықәгылоуп, шәышцаша абыржәы аума иансабхәо?» схәеит. Еитах акы сцара иапырхагахар хәа сгәы тхьон. *«Ибзиоуп нас, уара хуцнеуеит»* лхәеит. *«Ишпаа?»* Сажәа салгаанза *«Ишпа-мышпа хаздыруам хуцны хнеуеит»* лхәеит. *«Охоо, шәара зегь шәызбазаап, сара сгәаанagara сазцаарагы шәхы иатәашөымшьеит, насгы хара хәа сабхәоит, уаха ибыцда? Агырт зустцаада?»* хәа слазцааит. Ашхараапхацәа Фигени Елифи, Жыпха Зелихаи шлыцу, насгы сахәшьцәеи Алиггы адырра шрымоу аасалхәеит. *«Сара Алсны ишәыццаша соума атыхәтәаны иансашәхәо?»* анысхәагы *«Уара ухацхрааргы ухакымхраарагы хцоит, усгы хазлацо амоа акоуп»* хәа атак ныкалцеит. Нас *«Еркут адырра ибымтазои?»* хәа еитах слазцааит. *«Мамоу сазымхәыцит. Офф! Сыздыруам икасцаша, акы зацөык истаху Алсныка ацароуп!»* лхәон. Уажәы абартгы иабацәырци. Сара сцара аоны ишпарасхәо хәа сышхәыцуаз арт атыпхацәагы срыццар акәхон. Еркәт сашәа ду сишьуан. Сбилети, свизеи зеггы мазеины сцара хымш шагыз, закөыз уажәы сызқәшәаз? Икалаша усызма абри?

Мацк схы атыцафы ианааи *«Аишьегьиул бысзызырәы, сара Алсныка шәца ма шөымцан хәа азәгы ак шиасымхәо бдыруеит. Доусы икаицаша иара ихы дакәитны избароуп. Шәаргы Алсныка ацара шәызбазар хатыр ақәысцоит. Аха ибзиазаны издыруагы басхәап. Арака икашәцаша реиха ирацәоуп, арантәи Алсны шәызлахәаша кырза иеихауп»* схәеит. Урт ахырғәғәартәхь ишырмышьтуаз ибзиазаны издыруан. *«Иубап, уаагы ихалшо шыкахцо»* лхәеит. Аамтала ларгы диашахеит – саргы... Урт рцара хәаызцәеи хәжәлари кырза ргәы шытнахит, аха ишысхәаз еипш, ахырғәғәартәхь инармышьтзеит.

Хцәажәара *«шәара ижәдырп исылшо ала сшәыцхра-ауеит»* хәа ихсыркәшеит.

Атыпхацәа рцара зынза сақәшахатзамызт. Сара уи амшала лахь сырто иалагар исхәашагыы сыман. *«Ицазар дара ирзбаз аул, сус алазам»* схәарын, иара сара Ацсныка сцандаз иаанхаз иагъа рхәаргыы хьаас исымазамызт. Сара сзыцәшәоз, ишысхәаз еипш, сцара иапырхагахаша ак калар хәа акөын.

Ушьта сара Ацсныка сызхацаша, сшызцәа срыдгыланы сызлақәцаша азы дәәа мзызкгыы сыман, – ашьаура!.. Хьыза гәакъа, сашьей сарей хнапакны ипсы ихыцхьан. Ақыртүа лахшақәа рхымта мыжда, хьыза дхамнаххьан. Хымпада аамта цацыпхьаза арт амзызкәа ишырцлоз ирыцлон. Ефкан дтахаанза, хәхьык ажәа хәибатахьан, хәжәлар нзырцәоз, хкультура ықьызгоз, хәдгьылкәа зымпыцазхалаз ақыртүа фашистцәа хәрәагыланы хәқәдаларц акөын. Уажәы ишысхәаз еипш, арткәа Ефкан ишьаурагыы ацлахьан. Уажәазы, Ефкан изкны икахцашаз кахцахьан, ушьта аамта мгазакәа ххынхәыр акөын. Аха Алии сарей хәикәшахатны хускәа анахазба ашьтахь атыпхацәа рызцаара хәа ихазцәырцыз мацк сгәы пнажәон. Ацсныка сцара акы апырхагахар хәа сымшәози, ацыхәтәан сзыцәшәоз схы интаңеит. Амала атыпхацәа рымшала акөымкәа саб имшала... Ацыхәтәантәи ауыханза саб хәимацәажәазацызт. Уи ауыха Аишьегьйулпраарфьы хтәан, иеибәххәқәаз уажәы исгәалашәом. Аха ларгыы саргыы, ацәы хәқәтәазшәа хәкан. Хәанеипырцуаз *«Еркут аби биацәажәа, уи иабхәароуп!»* схәеит. *«Сыздыруам ишиасхәаша»* лхәон. Дәәазәы ахшыю итара имариан, аха сара схатагыы макъана саб сышиацәажәаша сыздыруамызт. Схәыцуа стәан. Ианамуы сахьшьцәа *«шәара шәиацәажәа, сара ауадафьы сыпшып»* хәа расхәеит. Иулькьйу днeины даниацәажәа, саб хьыцъагыы

дхапхъеит. Нас, иуадахъ днеины иеилахъаны иказ акы ааганы хапхъацѣкы иныкѣйтдан ашышыхъа ианаирты бцъарк аацѣырцит. Саб: *«абри ижѣбома? Еитѣх Ацсныка хцѣит хѣа шѣаналага рапхъа шѣара, насгъы схы инагѣйдцаны сеысшыуеит!»* ихѣеит, афымца хасышшѣа хакан, хара абцъари апсреи хрыцѣшѣозар Ацсныка амоа хакѣлозма? Амала ихазы иихѣаз хайланагон. *«Ишѣасхѣаз ибзианы шѣазхѣыц!»* ихѣан дѣагыланы иуадахъ дѣеит. Нас Али дѣацѣажѣарц дизнеит, мацк сгѣыгуан. Али *«саб! хара иуахъаны уахъыршахатны амоа хакѣлар хтѣаххѣит. Зынза иуамхѣазакѣа хцар реиха иеигъызма?»* хѣа дѣаниазцаа, сабгъы *«реиха еигъын, избанзар сара сабуп 68 шыкѣса схыцѣуеит, ари аѣыза атакпхыкѣра сзышьтхуам. Снапала схѣыцкѣа аибашърахъ ишпѣасышьтри? Зынза исамхѣазакѣа шѣар, ма исамхѣазакѣа иѣеит хѣа сгѣы смыртынчуази?»* хѣа атак кѣаитцазаап. Амца иагааит еитѣх хзымцакѣа хѣаанхон, аха Али *«хѣаас икоумцан, дук имгакѣа иамхѣазакѣа хакѣланы хцѣп»* ихѣеит.

Ааигѣа, Аишьѣгъиульраа тѣлла санрацѣажѣоз уи амшкѣа аахѣѣалашѣеит лара, саб абцъар хапхъа иныкѣѣцаны икаитцаз, ишалацѣажѣаз, рызхарагъы ишыччаз сзеитѣалхѣеит. Аиашазы даараза сгѣы снархыт ари. Икаитцарыз ауаѣы рыцхѣа! ианамуы иара итѣала хазлааникылаша ак избѣеит, аамтак азы иегъикѣѣеит. Аха ари, ахшара дызмам иабантѣи рдыруз? Уажѣы сара, сѣа ицѣыуарацѣкы сгѣы снархыуеит. Снапала аибашърахъ идѣыкѣѣцара акѣзар, ахаан сзакѣшахатхарыма?...

Адырѣѣаны атыпхѣацѣа Стампыл изгашаз автобус анаскѣагаразы хнеит. Ацсныка сзыццашаз Осман Шамба ахаиртѣбагуаза акны дшыкало, дышрыцхарааша расхѣеит. Атыпхѣацѣа, азѣгъы гѣыбган хѣармтарц азы, Алии сареи хѣахъзалагъы шѣкѣкѣак нрыжьзаарын.

Сара Аңсныка сахъымцаз иснәтаз ахъаа ала аоныка схынхәит. Амала атыпхацәа рцара иазку ажәабжьгы абомба еиңш ианыткәацуагы сыздыруамызт азыхәан, иаразнак слықәиан сыцәеит. Ахәылбьехеиңш атәл абжьы геит. Иасуаз Еркут иакәын. Сара дсацәажәарц итахызаарын. Ателефонахъ саннеи, *«Беқыр, Аишьегьиуль дабакоу?»* хәа дсазцааит. *«Сыздыруам макъана аоны сдәылымцац, ҳаибамбацац»* схәеит, аха иара: *«Аңсныка дцазаап, убаоқәа пысытцәцәоит аclub ахъ уааи!»* анихәа. *«Абыржәы ҳаблит!»* хәа аасгәахәит. Саб дааины *«икалеи?»* хәа дансазцаагы *«Аишьегьиульраа ибналаны Аңсныка ицазаап!»* хәаны, ишыздыруаз схысәы ианимбааит хәа иаразнак аоны снадәылтцит. Уаха сабацоз? сышиашаз аclub ахъ снейт. Еркут, дара дсызгәамцны дыкан, аха «акы шысзымдыруаз» хәа сызхара сқәит. Ианатаххалаак амц ахәашъа оеақәсыршәон. *«Ахаан амцхәара бзиа избом»* хәа амц зхәоз среиңшзамызт. Амала зегъ рааста исцәымҕу даәа шыуокы рымшала амц ахәара акәын. Атыпхацәа Аңсныка ишцашаз здыруан хәа гәыбған ахъсыртөз хъаас исымазамызт. Урт сара срыцхрааргы-сырмыцхрааргы усгы Аңсныка ицараны икан, ранкылара азәгы илшазомызт. Амала хатала рцара сағагылааын, избанзар аибашьцәа ракәын реиха иатахыз, атыпхацәа ирылшарыз, баша уадаорас ироуеит, хәа схәыцуан. Арахъ апресса акны дара рызбахә ада хәатәы ыказамызт. Аңсуааи ақыртқәеи реибашьра акәымкәа, цшыок атыпхацәа ргәымшәара акәын зегы злацәажәоз. Агазетқәа зегы рфы: *«Аибашьрахъ ибналан ицаз атыпхацәа,»* *«Ҳаипқақәа ахацәа ирзынхажьит»* хәа уырт ирыкыз ажәақәа анын, арт ажәақәа ауаа реиңш саргы сгәы иахәомызт, атыпхацәа рхатақәагы Тьрқәтәылатәи ҳауаажәлар, Аңсныка ирымоу азәлымхара дара

ишыртыху иахыыкамыз амшала ргөы пжөөаны икан азы, ражөөкөө иазхөыцзомызт. Аиашазы ахөса рыюныцқа ифырпхөысыз азө дыказар уигы Биргыиуль Чуаз-пха лакөын, уи азөггы иамхөазакөа, лыбжыы мыргазакөа Ацсны дцахьан. Хымпада атыпхацөагы Биргыиуль леипш ргөы тыгыга, Ацсны азы икөпарц азыхөан ауп амөа изыкөлаз, аха апресса акны рцара өакалагы иананылоз ыкан. Зеилиха, «*хаипқақөа ахацөа ирзынхажыт*» хөа ажурналистцөа иахьралхөаз сазгөамцзаргы, уи ажөа пытөык Ацсныка ишхьанарпшызгы ззом.

Атыпхацөа Ацсныка рцара, сара сшазымхөыцу-аз акара хаускөа ирыхөeit. Ацсныжөларгы, ахақөитра еибашьцөагы, атыпхацөа гөыргыарала ирпылеит. Атыпхацөа арака аамта ишахөтаз ала ирхыргеит. «*Шөымцан шытахька*» хөа пархөон зеггы. Зафер Аргөын, инапы аапканы атзамц акны ишьа ала: «*Бзия шөахбоит*» хөа ишаницаз, кыр аамта ашьтахь Ишьеггыул исзеиталхөон.

Атыпхацөа Ацсныка ианца жөамш ракара ашьтахь, хаибашьыцөа Шамил ицны аблокада итактыз Ткөарчалка аверталиотала ицеит. Шамил игөыпи, амрагыларатөи хаибашьцөеи Цыгарда, Гөада ухөа егырт акытакөа ршөартадаразы аопера-циякөа мөапыргалон. Сара сгөы кылызцөаз ажөабжыгы ускан ауп иансаха, Тыркөтөылатөи апсуа еибашьцөа Гөада акыта акнытө Цхьынцкар акытахь «Аллахуекбер» хөа рыбжыы ргө амөа ишыкөыз, иаланы иказ акыртуа көулацөа рхымца, Ведати, Оқани, соыза гөакы Бахөдыри ираахазаап. Көазба Вөац ихы иахьаахаз азы уакөтөкыа ицсы ааихьцзаап. Оқан, ишьапы иакөшөаны икан, ицстазаара ашөартара итагылазамызт, аха ахы 5.45 зырхөоз акөын азы иахьалалаз иангыломызт уи амшала ишьапы атагылазаашьа баапсын. Бахөдыр иакөзар,

Ө-хык икәшәаны гәгәала дыкан. Агәың верталиотла
 Гәдоутәка ианаарга, Оқани Бахәдыри ахәшәтәыртахь
 инаргеит. Ведат изгы Аңсыжра еиҥкаан. Уажәы Еф-
 кан икны икалаз, ирыхьыз ахьырдыруаз азы, уаха
 азәгы дыдырцәажәкәә, ауасиат ағы ишазгәәтаз
 еиңш Ведат Гәдоутә анышә дамардеит. Сара Ведат
 уи акара сизааигәәзамызт, аха дахьынзәздыруаз ала
 Анцәа дхәзцоз, адин бзиа избоз, тынч иказ арҥыс за-
 манак иакәын, амцхә дцәажәо дубазомызт, бзиа из-
 боз азә иакәын. Ведат сашьа Аиааира моағы, уи
 ҳапылаанза ҳамацара ҳаанижьуан. Ведат дантаха
 аамыштахь иара изкны иоыз әжәеинраалақәа уи
 дзеиңшраз ибзианы иаанарҥшуан.

Кавказ ашьхақәа рычкәын цагьа

Сгәәцатәи абылра
 Сабрегь оажь
 Сыңшқә сара...
 Ахақәитразы
 Иуаахазаап ахы,
 Ашьхақәа ршьауардын.
 Аңсра иухыңраауа
 Инықәтәазаап игәы ақәцакны.

НАС,
 Ахымца абжы, улымҳа акны агарашә.
 Аңсра агәышҥы инықәцаны ухы,
 Ашьшьықәа инхыуоазаап ублақәа.
 Ахақәитра абзиабарала
 Наунагза...
 Ушьа ңхаза ианлеиуаз
 Адгьыл цәыуоаарын...

ХАРА,
 Ашөөк хзымөит ухызала.
 Халагызкөа харцөыпхашьеит.
 Хгөы иадхарчаблеит угөхьаагара,
 Ххьаа хөыц-хөыцны
 Иадахцеит хаңсып.

УАХХАМЫШТЗЕИТ УАРА АБРАГЬ ФАЖЬ
 Сыбла агөы уара, уаххамыштит...
 Иудыруеит Көазба Ведаҗ
 Зегьы бзиа иахбоит
 Кавказтөи хашьхақөа,
 Абзиабаратө ашөөкөа ихатцашьыцуа акынза...
 Атх еиоахшоит, хьаада
 Шьуокы ашамтазы
 Шьуокы амра таашөамтазы.
 Ахьчаразы хгылоуп ххақөйтра.

НАС,
 Адунеи ашөтқөа зегьы
 Ирызныжьны ауаа,
 Адөыкрын мацара
 Ақөахзахуеит хаңсы матөа.
 Еиҗах иааит, абцарамза 30.
 Ухылңарч, укама, насгьы хара,

УАРА УААХГӨАЛАШӨЕИТ...
 Аңсра ацас азы
 Хаңхызкөа рөы угөыдахылеит.
 Раңхьаза абри абцара 30 рзы,
 Ашьауардынеиңш уңшрақөа рзы,
 Иахөҗаз ахьахзымөыз азы,

ХЦӨЫУЕИТ
 Ххьаакөа рыла.

Аңсны аҳәаатәи ахахә,
 Аңсра ачкәын цаҕа.
 Хгәы аиатым акәны, уаххамыштзеит.
 УАГБАХХАШТЗОМ...

Кәазба Ведаҭ, Ҥырқәтәылантәи инеиз
 рыюныцқа иҭахаз аюбатәи хәыза иакәын. Адияспо-
 раҕы уи иҭахараҕы даара ахьаа цәырнагеит.
 Иҭаацәа ахьынхоз Инегьииолтәи рыюныка ауаа хыцны
 ирызнеиуан. Хәргыи хрыдышшыларц хрызнеит. Иан
 рыцқа илызхаҭомызт лыцкәын иҭахара, *«сыла иам-
 бакәа ихасҭом!»* хәа арцәаа хәа дыхәхәон ан гәышья.
 Дыҭсаанзаҕы илызхаҭомызт ушьта лыцкәын
 иҭахара. Сара сыюныцқатәи ахьаа, абри ахтыс еиҭа-
 хы иеизнархәит, икаҭо акгы сгәы иакәшәомызт.
 Аңсныка ацара схы иҭаҕежьуа иҭан. Ведаҭ иҭахара
 аамышьтахыҕы *«уажәы иҭахараны икада?»* хәа
 ишәапырхаҭуа иазҭшын. Абри хәуаажәлар ҭыҭык
 арҕыхаразыма? Абас схәыцуан сара, Ҥырқәтәыла
 ссасушәа схы сыҭхьазон, арахь сатәзамызт, иаар-
 ласны Аңсныка схынхәыр акәын, амала раҭхьаза
 ацара сыҭшаар аҭахын азы Метин Ашәба икны ау-
 сура сналагеит.

Баҳадыри Оқани ҭымчыбжь ахәшәтәырҭаҕы
 инхеит. Аҭыҭқацәа, уртҭгы, егьырт ахәцәаҕы ирхы-
 лапшуан. Баҳадыр *«абааҭсы Ҥырқәтәылака
 шәымхынхәын!»* хәа даакәымцзакәа Аишьегьииул
 длылабжьозаарын. Ицараны икоуп хәа инырызшәа.
 Ахәшәтәырҭаҕы дышьтәнаҭы Аишьегьииули иареи
 даараза иеиоыццәахахьан азы Аишьегьииул
 лымшынҭа акны данырхәыз аамҭазтәи игәаанаґа-
 рақәаҕы аниҭахьан.

20.12.1992

Гәдоутә Ахәшәтәыртә

Сахьшьагәакьа Аишьегьиул бахь,

*Сара аюыра сцәыуадафуп, аҗхьара акәзар аб-
зиабара аҗара исзымариоуп. Ааи! Сахьшьа, аҗоурых
абри аамта цәыршәага аҗны, җаҗсадгьыл аҗа хәымга
дақәланы даныкоу, сара знапы ашьа ахьтатоу парти-
занк иаҳасаб ала, абзиабара закәыз схашту, ис-
хамшту сыздыруам. Амала сгәыргьацәа сыкоуп.
Аҗсракынгы, ахәра аҗынгы, ахьаа аҗынгы сгы-
ргьацәа сыкоуп.*

*Сыҗсадгьыл аҗны санырхәы аамтазгы, азы
санылаиазгы, сгәы анхьаауазгы, сыҗсы гәыргьон.
Уи аамтазы җамзатов дузза иажәеинраала
аасгәалашәеит. Саргы сыдгьыл сқәиан, сыҗсуа-
сынхауа сзымдыруа, ахысбыжькәа рыбжьара
ахәхәабжькәа срылан. Җсышәала, схатәы бызшәала,
сара сыдгьыл аҗны, сыҗсы еибакуан, сыҗгәған,
сыхәны сыказаргы. Сгәыргьон...*

Абаҗба Баҳадыр.

Ацыхәтәаны җахәдацәа инамцасит

АГӘЫРҖБАРА.

Иҗацрыцуам җара

АҖСРА КАЛАРҖЫ,

Ашәәкәа еицаххәоит

АИААИРА ИАЗКНЫ

Җаҗсадгьыл аҗны.

Расул Гамзатов

Атыпқацәә Аңсныка ианца мчыбжык акара
 анахыц аамышьтахь, Еркутгы иахәшьа
 длышьталаны амәа дықәлеит. Уи аламталазы, ды-
 смыргәамцааит хәа иааигәара снейуамызт. Еркут
 Аңсны дук даанымхакәа дхынхәит. Аха Аишьегьиул
 дицзамызт. Иерыцәгыаны, ларгы дырпқашаны дима-
 ны дааргы калон. Аха уи ихы иатәеимшьазеит. Ер-
 кут, абас аамысташәала ихы ахьымоаңгаз даараза
 сгәы иахәеит, атыпқацәә ртагылазаашьа баны, сара
 сөызцәагы дыртааны, рысаламқәагы иманы дысза-
 аит. Абас ала хабжьара иказ ахьшәашәарагы
 иаххаштуа хналагеит.

VIII

**«Ақөпара, ианцаөцаөуа иагөыламлаз изы,
плотаникатө бзиабароуп...»**

Ведат итахара ажеабжь анхаха аамышьтахь, Алии сареи хлатәан хайцөажееит. Аиаша схөозар, иара дсацөажееит. Уаха ишизымчхауа, дымцар ша-
муа сзеитеихәон. Хөыцьягы хшзеицымцоз
здыргөышьон азы еитәх сара аешьара кәцаны Али
амәа дкөысцар акөын. Ушьта хәхьашьцылаз азы иа-
разнак аускәа аанахагзеит. Шьыжык, уаанза
ишыкаҳцахьаз еипш Ефкан икынтө иахзынхаз артмак
аңенцөыр акынтөи адөахыи ианхаршө аамышьтахь
аусурахь ҳцозшөа аоны ҳәодөылцит. Али, уаха
азөгы иамхөазакәа автобус длақөтәан ифөинеихан
дцеит. Саргы сыблақәа траа сишьтапшуа саанхеит
сашьа ишьтахь...

Акахуажөыртафөи сахьтөаз исымпыхьашөаз
кәадк афөи шөкөык оны Баҳадыр иизигарц азы Али
истахьан. Баҳадыр ари ашөкөы ахәшөтөыртафөи Аи-
шьегьул даирпхьазаап. Ари ашөкөгы, егырт изөыз
ашөкөкөагы, Баҳадыр дантаха ашьтахь имафөақәа
ахьыказ иааргөылхны 16 шықөса раахыс ицөахны
исымоуп. Арт ашөкөқәа рөи Аңсны азы ҳызыхөыцуаз
зегьы аарцшуп ҳөа сгөи иаанагоит.

Баҳадыр сашья!

Рағхъаза сшөдышшылар сҭахуп, ихөугы амашөыр алпҭа шөымазааит. Ушпҭакоу? Еркут сашьяду ушыбзиоу сзеитеихөеит, аха зегь дарароуп шыцылароуп ҳәа сҭаауеит. Еркут зегы ихөеит, аха иҭкои? Аҭыхәтәантәи аҭагылазаашья зеипҭрои? Ткәарчал аганахь шөышҭаз ансаҳа сахьшөыцмыз азы сышпҭахьяауаз, шөааигәа сыказар шпҭастахыз, аха иамуит свиза шызгазгы амәа сзықәымлеит.

Арака аусурақәа ашьшьыхәа иҭоит, ҳәәнаҭафәи акөзар, Аҭсны азбахә аныхәамхөә аамҭак ыказам, аха уахь ҳҭап анаххәалаак зегы хылагөыла иаахөуеит, ируам, ҭырқәтәыла саныкоу Аҭсны азхьяара, Аҭсны саныкоу арахь инхажьыз рызхьяара сыбҭа пнаҭөоит. Хазшаз абри аҭыза хҭазыргылаз изқәымгөыгуа рхы иҭаирпәаит. Ауаа акалашәа иҭоуп. Уаантәи сааижьҭеи зегы шака сырцөыхарахаз гәастеит. Урҭ срылагылоушәа сырбоит, аха, схы-сгөи ахшәаны сыкоуп. Ласы-лассы «Беқьир ара иуусузеи? Уеилагоума?» ҳәа схы сазҭаауеит. Ишпҭа пшзаз Аҭсны исхызгаз ҭажәамш, ҭаҭак 40-ҭык өиҭөиө-ахшон, ҭаҭынк ҳаиҭахон, каканк иақараз аҭәа, ҳаз-зегы ихазхон. Ишпҭа бзиаз ҳаихзызаара. Абарҭ зегы изыпҭсаз, абыржөи сызтагыло ақьамсаррҭахь санаа иҭегыи өиҭыскаагөышьөит. Ахөылбыхәтәи ҳашәәқәа, ажөыларахь ҳанцозтәи хгөыхыҭхыҭра, ишпҭагөхьяазгои? «Ус анакөха арахь узымаауеи?» ҳәа уҭаар алшоит. Даара агхақәа кәхҭеит. Рағхья Али днөин дхынхөит, нас ҳаисуа, ҳаиқәпауа ҳаиҭнеит. Ефқан данҭаха ашьҭахьгы өиҭах ххынхөыр акөхеит, угыи иагьхәхәтан. Нас сара өиҭа снөирц амәа сықәлеит, аха саб аҭөыла нирыбга саангылар акөхеит. Уажөи Али днөиуеит. Абри иухоумарштын Баҳадыр, хара сыказаргы гөык ала сшөыцуп. Аҭыза аамҭацөгьафәи деилукаауеит ҳәа саумхәахьази, уа-

*жәы уара аамта цәгә уантагылоу уааигәара сзыка-
млеит. Сухәоит, сәтоумцан, аҗагылазаашья шсоуз
еипш сшәызнеиуеит. Амала сара уахь имнеиуа, мам-
заргы ицаны иааны, баша иалаеырбо игәароу ауаа
среипшу цьумшьян, арт иеикәыспхьазаз ауа-
даорақәагы ғыцгазам анеира зҗахыцәкьоу изы,
артқәа реикәыпхьазарагы аҗахзамызт аиашазы, аха
уара «дзымаауазаргы ма шәкәык хзиоааит!»
ахьуҳәаз азыноуп абартқәа зуеитасхәо. Уаҳа изыыша
акагы сгәалашәом, аыызцәа зегы асалам сызрыт.
Ушьапы уқәгылазар Ерҳангы дсызгәыдкыла.*

*Хәпсы злаҗоу ахақәитра мцала ицаҳәцаҳәуа
угәыдыскылоит сашья.*

Лассы хәйбабап хәа сгәыгуеит.

*(Ацәууара сышқартынчуаз, аха абыржәыцәкья
сызцәуом.)*

Ацсуаа шәара ишәеипшындаз адунеи зегы аҗагылара рылшон

Ерҳан қарала дсеихабын, аха агәып ағы зегь
рааста исзааигәәқәаз дрыуазәкын. Дубыхын,
ахырцәара аамышьтахь аубыхқәа егырт риешьара
жәларқәа ирыланхон, рбызшәа акәзаргы ирцәы-
зхьян. Ерҳан, иыызцәа реипш Ацсныка дандәықәла,
уи иабдугы егырт аҗаацәарақәа реипш
дақәшаҳаҗымхеит. Аха Ерҳан иабду дизымзырәыкәа
Ацсныка ддәықәлеит, амала мызқәак раамышьтахь
аиҗахысра аамтала ианаанкылаха, иабду
дақәыршаҳаҗны еиҗах даарц азы Тьрқәтәылака
дхынхәит. Амала иацәажәашья дақәшәомызт.
Мышкызны, иабду даидгылан «Дадү! Уара уаб
уанхәыңыз дылөыжәланы Чанаккалека (Дарданел)
данца уаҳа дзыхнымхәзеит. Уара абыда унхеит,
иахья 90 шықәса шухыцугагы аибашья атәы ануа-

халак уаб дугәалашәоит, алағырз изкаутәоит. Уажәы Аңсныгыы аибашыра ыкоуп. Уатәи ахәыцқәагы уара уеипш абыда инхар утахума?» хәа диатцааит. Иабду «Истахтзам» анихәоз, илағырзқәагы алеира иала-гахьан. «Ус анакәха, унапы сыт, уҳақгы уазыразханы амәа сықәца, сапхьа умгылан ушьта!» хәаны иабду днақәыршахәтны амәа дықәлеит.

Пхынцкәын 14 рзы хгәы җызблааз жәабжә гәытшыаагак хәхәит. Ақыртқәа 80-оык ракара ауаа зтатәаз хверталиот иеихсны икарыжызаарын Ткәар-чал ақалақ иалыргоз ахәыцқәеи, ахәсеи рыла итәыз ари аверталиот ианкаха итатәаз зегы илтаблы ице-ит. Арыцхашыара хәа акагы ззымдыруаз, ахәыцқәатқәа гыгшәыграла ирызынкәон. Бахәдыр ахәшәтәыртағы дахышьтаз игәы еикәжәон, дхьаау-ан. Саргы җыркәтәыла убастқәа сшыказ, Бахәдыр икынтә шәкәык соуит. Иаразнак сыцсыц сыхәда инкылахо сшыказ снапхьейт.

21.12.1992

Гәдоутәи ахәшәтәырта.

Сашыа гәакыа Беқыр.

Абас ауп сашыа, хәқәғара ишцац ицоит. Аха ацыхәтәантәи ажәабжә еиқәатқәа усгы иуаҳахьейт 80-оык ауаа, ахәыцқәа рхәыцра иахьымзакәа, итарблит ицәаа-цәаауа. Ирыцхарымшьазейт ххәыцқәа, урт ацәыбзахылтқәа, арт ихәыцқәоуп хәа ирзымхәыцзейт. Урт, рқышә хәыцқәа рыла Аңсны азыхьқәа изафыхәазом ушьта, ирахазом иаххәараны икоу аиаaira ашәақәа. Амца рхысааит, абзиабара ххәдырштит, ршыа хдыржәырц ртахуп арт афашист-цәа, урт ргәкәа ашәыргәындара тагъежьюейт... Ххәыцқәатқәа ирыцәшәейт арт абгассакәа, иацәшәейт хәжәлар ртоурых. Аҳаҳаи! Фашизм, уда-

ракәац ытхны ушьа ҳажәуеит, ижәны иаҳәаххуеит,
ҳағра таҳарцәаанза...

Офф! Сашья, стәуп баацсыла. Ткәарчал амла
иамгаит ҳәа иалыргоз ауаа зегьы тадырхеит. Зегьы
таблит, иузеилымдыраауа ркынза.

Ушәкәы соуит сашья. Даараза ибзианы уе-
илыскаауеит, утагылазаашьягьы здыруеит. Уара
узустоу еилыскааратәы ҳаицын, уахьеилыскаашаз
атыпқәа рәгьы ҳаицыкан. Ухы арқьиара зынза
иаҗахзам. Узустоу ибзианы издыруеит. Ҳара амла,
ахьта ҳаицакит. Зыда, таҗында ҳаицынхеит. Иҳамаз
ахәычза иеицеиоахшеит. Зхы мацара иазхәыцқәазгьы
ҳамбеи? Абартқәа зегьы раамышьтахь сара
ушҗеилысымкаари?

Сәыза бзиа, сашья, уара уаҳхаштуама? Акым-
зarak хьаас икоумцан. Сара, уахьыказаалак ужәлар
рмацура ушаәу ибзиазаны издыруеит.

Саргьы хьаас скоумцан, сыцәгьам. Ус җ-хык
сканажьыр зуазма? Реиҳагьы сыҗәгәәу. Ҳаҗсадгьыл
ахы иақәйтхаанза ҳақәҗара хьацрада инаҳагзоит.

Наалет рықәзааит! Абри аверталиот дара аим-
периалистцәеи урт рмацуарцәеи рәы икарыжындоз,
алаапкқәа реипш уажәраанза адунеи аадырхәхьаза-
арын. Аха, ҳаргьы ҳаангылазом, аимпериалистцәеи
урт ирмацуару афашизми ыканацы храбашуеит.

Салам умазааит Ҳаҗсадгьыл аҗнытә сашья гәа-
кья!

Салам рымазааит ҳауацәа, ҳыызцәа...

Абағба Баҳадыр.

(Ашәкәы сызюы)

Баҳадыри, Аишьегьули хаз-хазы ашәкәқәа
оны исзаартыхан. Аишьегьули сарей ханыхәққәаз
аахыс маза ҳабжамкәа ҳаицеизҳахьан, аха ус

иышкoуггы раҥхьа Баҳадыр ишәкәы саҥхьейт.
Ицъашьатәзәми?

26 пхынчкәын, 1992.

Аишьегьиул.

Ицъашьатәуп, иахъанза ашәкы узысымозац.
Ашәкәы узыюра сышқалагари? Ааигәа Баҳадыр
изууыз ашәкәы саҥхьейт. Иара иоуп исазхәаз, бара
бысзаҥхьа хәа. Сшалгазгы сызгәамтәзәйт. Иара уи
аены Ңырқәтәылака ххынхәырц иҳазбахъан. Саргы
ушьта ххынхәыр реиҳа иеиҥуп хәа исыпхьазоит.
Еиҳаразакгы абри икарыжъыз аверталиот азбахә
хәжәлар ибзиазаны ирыларцәатәуп. Уи хара иҳаз-
кашәоит. Баҳадыр уи иазкны иузиоит. Амала харт аб-
ра хшыкoуггы атоубытқәа хәрхагылаанза изакәу хзе-
илимкаазәйт. Амца уаблырц азы амца уалагылазаро-
ума?

Уи аены Баҳадыр саатла ашәкәы узиоырц
дафын. Иудыруоу сыздыруам аха кырза бзиа уибоит.
Иара убас хәргы. Раҥхьаза, даныцәазгы дцәажәон
«шәымцан, шәымцан» хәа, иааигәара снейцпхьаза
«Аишьегьиул сахъшьа ххала хәаншәмыжъын!» хәа
сеиҳәалон. Уажәы ххынхәра иаршьцылара хәфуп.
Оқан ааигәа сыхәмаруашәа ианиасхәа ишьапы ахъаа
аҥрәлеит, ацәхара далагеит. Амала уиҥы ашьшьыхәа
дашьцыло далагеит хәа сыкоуп. Раҥхьатәи аамтәкәа
дысзызырдуамызт. «Шәаазар шәусқәа нашәыгза,
ибжатәны иааныжъны шәышқацо» иҳәон.

Баҳадыр ҫымш ракара цуеит ахәшәтәыртантәи
дылырәааит. Уажәы асасааиртәфы дыкоуп. Оқан
иакәзар макъана дылрымәазац азыхәан игәы пжәо
дышьтоуп.

Ахәыцқәагы арака иказам, Афон икоуп. Ажәы-
лара ицар калап, мышқәак раахыс уа ипшуп.

Раҥхьатәи амш Биргиули Рамазани ҳарыцны ҳартааит, ишҳаигәыргъаз убандаз.

Уи аены ушәкәы санапхьа, уа аказаарагы шака иуадафыз сгәафы иеилыскааит. Зегьы ааныжьны ахынхәра шака иуадафузеи. Шәара шәааныжьны хшааз иеипшуп. Шака мшы цуеи агәәтеира хәәуп. Иарбан ииашоу? Баҳадыр иварафы ацәуара... Сгәа-нала сцәуо сызбаз иара зацәык иоуп.

Ушьта ацкәынцәагы агәабзиара роут. Раҥхьа ханааз аамтазы икаҳдарц иахтахыз даараза ирацәан. Амала излазбо ала иахтаху зегьы хзыкацазом, арака исфо афатцатәкьа схы ахызбаауа салагеит. Нас зегьы акы рхәоит, ххынхәреи, хаангылареи иазкны ахәоуеикәшәара дунеихаан калашьа амам. Ган-кахьала, арака ак рыхьыр сышпахынхәуеи хәа схәыцуеит, аха акымзарак хзыкамцазакәа баша хәхтәоу сеиланагоит. Удафрак камлар ашыкәс ғыц аамышьтахь уахь анеира сгәы итоуп, егырт атыпхәцәа икарцаша сыздыруам. Ерцументгы уа-анза ара дкалап хәа сгәыгуеит. Арахь исзыпшуп, ашәкәы хсыркәшароуп. Зегьы салам сызрыт, Илқьиу, Нураи, хара хтәкәа... Изыша мачымзаарын, абзиаразы, абзиаразы Беқир.

Иаарласны аиааира ала ҳаикәшәааит.

Аишьегьиул.

Атыпхәцәа, Аишьегьиул ишылхәаз еипш, ашыкәс ғыц аамышьтахь Тьркәтәылака ихынхәит. Шыкәсқәак раамышьтахь, атыпхәцәа Ацсныка рцара, Ефқани Баҳадыри ртахара аамышьтахь, сыпстазаарафы зегь рааста иснырыз хтысны ишыка-лаз гәастеит. Урт ирыхтысқәази, хара ихәхтысқәаз еипшын. Ус анакәха урт зегьы рааста сара иеилыска-ар акәын. Аха исзеилымказаап. Еихаракгы Аишьегьиул сахьлызгәамцыз кырза ахьаа сызцәырнагеит.

Сахьхәит... Урт ргәы иҭагьежьуаз аҭсадгьыл абзиа-
бара, сара сгәы иҭаз ахатаҭсаҭа акәын. Амала
Аҭсныҭа ианцалаак ирҭеиҭшызгьы здыруан, уи аҭ-
ныгьы сара сиашахәит. Лара Аишьегьиул лышәкәгьы
уи арҭабыргуан. Зегь дарароуп урт Аҭсныҭа ибнала-
ны рҭара, аамҭа цаҭҭхьаза сеигәыргьон, азәгьы ира-
сымхәозаргьы.

Ари аламҭалазы аклуб ахь сныкәалон, аиза-
рақәа сыерыласырхәуан. Зныкгьы Акризис комитет
аҭны ажәалагалак кәсҭеит, ажәа аарымхны,
*«Ҥырқәтәыла 500.000-фык аҭсуаа, 5 милли-
онфыуаакгьы Кавказаа (Ачерқьесцәа) ҳакоуп ххәоит.
Ҥарт аҭсуаа зегьы раҭхьаза аҭақҭхықәра зду ҳауп. Ус
анакәха, ҳаззегьы ашәахтә хшәошәа ессымза дол-
ларк долларк хшәар, мызкы 500.000 доллар еидаҭхы-
лоит. Шәааи, абри афыза аус напәхаркып»* схәеит.
Аха сгәаанагара азәгьы дадымгылеит. *«Ус иалҭуам,
иуадафхәит»* рхәеит. Амала аҭсуа бизнесменк доагы-
ланы *«Ҥара Ҥырқәтәыла 100-фык ибеио аҭсуаа
ҳзымҭшаазои? Убарт рыцыҭхьаза 10.000 доллар ры-
маҳхыр мачхәума?»* анихәа, зегьы иаразнак
инақәшахәтхәит. Сахьырзеилымкааз даараза сгәы
иалсит. Сара аибашьра ахьаа, ҳажәлары зегьы иры-
ларҭәаны урт зегьы иеизаҭгаша аҭхыраара иала-
сырхәыр сҭахын. Ари аибашьра, ҳажәлар иреибашь-
ран. Ибеиаз 100-фык аҭсуаа маҭара ракәзамызт
ахьаа зхьааз. Ажәак ала, акомитет абеиациәа маҭара
иахьрыкәгәыгыз амшала даараза сырҭәыхьшәашәе-
ит. Хымҭада аҭарагьы хҭахын, абеиациәагьы, уи ада
аиааира уадафхәон. Аха ҳара зегь рааста иахҭахыз,
ҳажәлар рымчи, рылшареи ракәын. Ҥырқәтәыла инхоз
ачерқьесцәа Аҭсны иҭоз аибашьра аганахьала
рыхдырра ашьҭыхра аус адахулар, жәлала, бы-
зшәала, культура, ажәак ала зегь рыла ҳазлахәу
ҳажәлар, рнырҭәара, ршьра ишафәу, амацәаз иҭакны

ишрымоу, ишахәтоу ажәлар иҳазраҳәар, зеггы ршыапы рықәыргыларә ҳалшон. Абар мышқәак рақхәа верталиотк азна ауаа аґґахәа ибылны иқәырцахәан. Саргыы арака аизарақәа рґы стәан, аиашазы схы сцәымғны сыкан азы аизара ааныжыны сдәылтцит, Месути Бешири Акалцбақәеи, Гындиа Емини, Патрони, нас зыхьзқәа сгәаламшәо аоызцәа рацәаны исыцдәылтцит. Арт аоызцәа рхы рыґсы ақәцаны Аґсны амацуразы иқәґон азы урт рааигәра сгәы схаштуан. Аха стыґ арака акәзамызт Аґсныка санцаша аамтә сазыґшыи.

Есымша сылахь еиқәны аусурахь сцаны саауан. Мышкы Седат дааит. Аґсныка дцозаарын. Седат, Ефқан рыцха иан лқыта деиуан д-Бесленеиын. Ефкани иарей кырза иеизааигәацәан. Амәа дықәлаанза, Стампыл ҳаикәшәеит. Ашықәс Ғыц аламталазы акәын. Зеггы Аґсныка ацара иаґын сара уаха сзеитатцомызт. Седат ашәкәқәа истарц азыхәан ауп сызизцаз. Ауаа иоызак иґы ҳаанхеит. Седат датеистын, дмарксистын, иоызцәаґы убас, уи ауаа коммунизм, марксизм, ҳәа абадақь асра иналагеит, аха сара алекция сазызыроґртә сыказамызт. Седат иа-ҳаґыр акәымзар сырґырцынґы сцон. Уи ауаа урт рызхара ижәны ареволиуциақәа картцеит. Ахәынтқаррақәа аґырцеит, иқәыргеит... Сара сакәзар, Аґсныка ицараны иказ Седат ситцашыцуа стәан. Седати сарей ҳаибазырдырызгы Ефқан рыцха иакәын. Зегь рыла ҳаикәымшәозаргыы, ҳазлеипшқәаз мацзамызт. Адыроаены Баҳадыр уаанза изызоыз ашәкәи, иара ашәкәы анысзааитиы ашьтахь икасцаз аґаки инаґаны Седат истеит.

Актәи ашәкәы.
22.12.1992.

Адунеи зегъы рааста иҳараку ашьха сыхәнар-
ггы Ридә акәша-мыкәша иҫоу аҳауа агъама
сзыпшаауам. Зегъ рааста ипшзоуп хәа ирпхъазо атып
афы снейрггы Акәтәи апшахәа гәхъаазгоит. Сара
сзы зегъ рааста иҳараку Апснытәи ашьхақәа роуп,
зегърааста ипшзоу атыпггы Апсынроуп. Амала 24
шықәса акәым, 130 шықәса акәым, зқьышықәсақәа
раахыс чымазарак еипш иҳацуп уи агәхъаагара..
Аамта сара исызнауз акахпдра, ааигәа, 3-4 шықәса
рашьтахь ауп ианеилыскаа. Амала зқьы шықәсала
исыгроу агәхъаагара акалашәа гәырғаракггы
снатоит. Аамта, агәхъаагара саршыцылазшәа сыкоуп.
Абри агәхъаагара иснато ахъаа сахъазымхәыцуа ам-
шала смазохистхама? Мамзар шәарт Апсны иҫоу ари
афызәа агәхъаагара ахшәымам азы сшәеигәырғоит
хәа ссадистзар? Исыздыруам. Сызны сыкоуп, икам
азәы сиызоуп. Уара ублақәа саныртапшуа убламца
иахылцуаз алашара еипш, сахаҭа алашара схылцуам,
исхылцыр, Апсны зегъы икеикеиуа исмырлашоз.

Сфызцәа рыпхзыффыпцәкәа гәхъааганы сыкоуп,
Апснытәи ашьхақәа рҳауа цқьа еипш. Аҳауа уакәып
ахәынцәа гәхъаазгеит, Апснытәи ахәынцәа... Абри
сыгәхъаагара сцәызыр исыпсыхәои? Стынчап хәа
сыкоуп. Амала уи афызәа атынчра сышпәцәшәо.

Баҳадыр сашәа изызоыз ажәеинраала.

АПСНЫ

Азы акны итысхит усахъа,
Ахъааи, ацәмыгреи, акъацреи
Ианызбаалеит ухафсахъа акны.
Нас избан сыздыруам,
Иаагәастеит.
Агәыгреи, алашареи
Ианызбаалеит ухафсахъа акны.

Сгәәфә итысхит усахъа
Изытны имцааит хәа...

(Мап Бахадыр, ари шәкәзам. Сгәи итыхақәоз анысцит. Абартқәа зегъы Ефқан дахьтахаз Шрома (Гәма) исызшындаз, ахақәитра афәи ахьсахауаз...)
Уашъа Беқьир Ашәба

Аюбатәи ашәкәи
30.12.1992.

БАХАДЫР ДУЗЗА!

Сфызак иқәф аныкайца «жәәфәцъара ахы са-
ахейт аха сымқсит» ихәон. Ари ажәа сгәалашә-
цыпхъаза сылақш уаахгылоит. Иахъа ушәкәи соуит.
Еитах зегъы срықәшәиит. Арака аусура салагеит.
Ахәицра агәхаштра снаҗеит, сусурақынгы исныпшуа
ақынза. Икасцалаак, сахъцалаак, Ақсны
аасгәалашәоит, сгәи пжәоит. Уара, сара исызкны
иуоықәазгы саннамкылеит, схы гәиыбған аҗара
сзакәыцуам. Сфызак днәиуеит. Седат ихъзуп, дады-
гуп, дычкәына бзиоуп, иахъынзаздыруала ахәаша әе-
ны днәиуеит.

**АФАШИЗМ АХЫ АНХАРҚЫАЦУА
ХАҖСЫЦҚЫАҚӘА МҢАХААИТ.**

Уашъа Беқьир.

*(Али асалам сызит. Иахъа Бурхан дызбеит,
исзааицхаз сеихәеит. Седат диацәажәааит.)*

Атыпхацәа аныхынхәи аамышьтахъ, Ақсны
азцаара даәа хамтакы ауаа рцәажәарафәи актәи атып
ааннакылеит. Аха уи аламталазы Косова Асербцәа

иҗартқоз агеноцид азбахә реиҗа иалацәажәо иналагеит. Излархәоз ала Балкан ицоз аибашьра дара иғәған. Асербцәа, Гитлер иаамышьтахь аюбатәи ашьаартцәыра нап шадыркыз иалацәажәон. Уаанза Ефкан дҗацны Трабзон ханыказ афишак хбахьан. Афиша акны асербцәа рыруаюы, ицсны икажьыз азәы ицсыбаю шыапыла дағрасуан. Ефқан ари асахьа аниба игәы пҗәазеит *«абыржәы абри дсымазар, иаа-игәйдцаны дысшьуан»* ихәеит.

Хара Косоватәи агеноцид акны акагы җалымшазеит. Хҗаҗақәа ашьаартцәыра җалагылан, ихалшарыз? Амала Тьркәтәылаа рполитика усгы Косоваа иадгылан. Хара хайхабацәагы, усқан Аҗызаминистрс иказ Сулеиман Демирел иахь ианнеи, Косоваа ирыдгылоз Демирел хара дҗадымгылазеит. *«Ацсны хазы хәынтқарразам, хара Қырттәыла адгьыл акзаара хҗағрагылом, рыюныцқатәи аус хәахзалагалом!»* ихәон. Ажәак ала хара ихадгыло хәынтқарракгы ыказамызт. Урыстәылагы аинтересқәа ирықәшәар ихацхарауашә канатон. Акы зацәык, Нхыц-Кавказтәи хәиашьаратә хәынтқаррақәа рыуаажәлар гәык ала ихадыглан. Уртгы хара хәипш агәыпқәа җацаны Ацсныка аибашьра аара иафын. Адунеи акәзар, Ацсныка иаахәынгы имхәапшит. Иааркьафны иухәозар, хы хәхәар акәын.

Тьркәтәыла аихабыра рыхмоапгашьа схы сыхнахуан, есымша рполитика рыцсахырц азы аизарақәа, амитингқәа, аprotестқәа рыкацара хәфын. Тьркәтәыла миллионла иқәынхоз ақыртқәа ракәзар, рчытбжы гомызт. Ииашазар ақәфырымтуази? Уртгы ирдыруан Қырттәыла шиашамыз.

Абартқәа иагәа хәреызаргы исызхгомызт. Схы сгәы Ацсныка икан. Аха ус баша *«схы, сгәы Ацсны икоуп»* ахәара мацара акәымкәа, хатала уа сыказар сҗахын. Ганкахьала сызлацаша амәақәа рыцшаара

сшағыз, ағыраһығы Баҳадыри сареи ихабжъаз
ашәкәкәа рыла сгәи сҗажон.

САШЬА БАХАДЫР УАХЫ!

*Асалам шәкәкәа иузынастиуа аамтыцк акәзар-
гы гәахәарак унаҗозар исхароузеи! Абыржәгы
шәкәык узызһырц азы астал слахатәеит. Амала иау-
ам, исызһуам сгәи иҗакәо. Аҗсны агәи сагәылатәазар
сҗахуп, аха иалудам ишубо еиҗш. «Еиҗах уара уда
хьаа змам дыҗамшәа уалагеит» ухәаргы калоит, аха
ари ахьаа сара сыда измоу дыҗазам, сарлашәит, уаҗа
исзыгрызауам. Аҗсны аҗсуаа ишыртәу еиҗш, ари
ахьаагы сара истәеит.*

*Сара, уара уҗынтә ашәкәи ансоулаак, знык,
һынтә, хынтә саҗһоит, даараза сгәи иахәаны, аха
аҗшьбатәи аан исзычһауам исыграбылуа исыҗроу
амца аизһара иналагоит. Иара шәкәык, җшьынтә
саҗһьар ааста җшьышәкәык сзааутир ишҗа бзиахо...
«Аура удысцалазом» хәа уасхәахьан, аха иуһыр сгәи
иахәоит. Уара ашәкәи шузымһуагы ухәазаап, аха
уһырақәа даара ибзиоуп. Фигьен лымшынҗа иа-
нуҗазгы саҗһьеит. Кырза ибзиан, хымҗада
исыхәҗазгы алыскааит.*

*«Ақәҗара иҗахәҗахәуа ианыкоу иагәыламлаз
изыхәан, плотаникатә бзиабароуп!»*

*Харгы хабзиабара иплотаникатәхеит сашьа.
Уара уиашоуп, аҗыҗахәа рыбзиабара аҗынҗәһагы
иплотаникахаз сара, Аҗсны абзиабара аҗынгы убас
саанхеит – аха салҗуеит абри, сыгәра га сухәоит.*

Уашьа Беҗир Ашәба.

10.01.1993

*Афырхаҗәа рфырхаҗа
АБАҖБА БАХАДЫР*

Салам умаз сашья, Анцәа икнытә ашәкәы сыз-
 ыы хәа исзаауцхаит. Даара ауааы дартынчуеит,
 Анцәа ихәар уаргыы уанацхьоггы иануоуагыы угәы
 иаахәап, мацк уартынчып. Ааыра анысхәа, асалам
 шәкәы хәа уазымхәыцын. Изтаху асалам шәкәы хәа
 азихәааит, сара сзы ихадароу ахыз акәзам, иану ауп.
 Угәалашәарак уоып, угәаанагарак уоып. Абыржәы,
 асаат цхабжьон акынза инеихьеит, зеггы шытоуп, сар-
 ггы ґыц иааххәаз аквариум саґатәоуп. Абри аквари-
 ум хәычы, ацсызқәа пшь-цыраки, хахәхәычыки,
 шыацқәаки, амшын акынтә иааиго камаршша траки
 рыда акагы тазам. Амала ацсызқәа даараза ргәы
 иахәаны изсоит, афатәгы анрысталаак ирхароузеи.
 Абарт санрыхәапшуаз абас схәыцуа салагеит: харгыы
 убри аквариум итыцыз ацсызқәа хароызоуп аха ихаз-
 дыруам. Анцәа сиҳәоит аамта хмырзкәа иеилахқаарц
 азы. Насгыы сара сзы аквариум еицш икоу Ацсны азы
 цқәа, афашизм анапқәа ашья ахьтата итамландаз.
 Абарт ацсызқәа рхылацшра шсылшо еицш, Ацсны
 ахылацшра, ахьчарагыы сылшандаз. Усқан сыцсы
 ахьынзатоу, абри агәыцжәара сгәы инатыганы нак
 инасыршәуан. Уажәы сани саби гылеит, уацәы ачгара
 ицалоит, Ацсны азы ачгара ицалоит, уацәы еицах
 иуызыоып.

Иулымшозар инеицыхны иумоын, ус баша, ухьз
 мацара анцаны қәаадк сзааутирггы исызхоит.
 Ерхангыы асаламқәа сызит. Уиггы исзиоыр
 сшапхәаша сызиахәа. Абзиараз.

Уашья Беқыр Ашәба.

«Агәыгра иеихсуазаргыы ацсра,
 Иухоумырштын агәыгра цсзом сашья!»

Абарт ацәахәақәа, Ефкан арра итихыз исахьак ашьтахь ианын. Даараза сгәы иахәахьан, уажәы уара хамтас иустоит.

*Даеа шәкәыкгы сзууызаап, аха макъана ис-
моузац.*

Мышқәак раамышьтахь Баҳадыр икынтә ашықәс ғыц иазкны картак сзааит. Ҡба-хқа цәахәазарггы сышңеигәырғеи. Уахьынтә исзаауа зеггы сгәы шьтнахуан. Аамтәк азы сгәырғьацәа саақ-алон.

15.01.1993.

Сыңсы иазгәакьоу сашьа, уареи утаацәеи, ашықәс ғыц шәыдысныхәалоит. Ашықәс ғыц агыгшәыгра иағагыланы иеибашьуа «ахақәитра аибашьцәа» аиааира рзаанагааит.

АБАҒБА.

Ушьта, Ақсни сареи ҳабжьара Баҳадыр цҳас дықан. Ақсны иазку сыгәтыхақәа иара иахь изоуан. Ақсни Баҳадыри акны срыхәаңшуазшәа сықан. Баҳадыр, Ақсны дасимволын. Ақсны бжьыс иамаз иакәын сара сзы. Ари ауауы, сара сеиңш дығхашьа-пҳацо дықазамызт. Ағьарахәа игәаанагара ихәон. Ағаңыц гәгәа иман, дыхәны Гәдоутәтәи ахәшәтәыртағы данышьтаз икаипаз ацәажәара иахьагы интернета ақны иахьабалак иупылоит.

«Салам шәымаз.

Сара Есқьишьәхир иеиуоу Абағба Баҳадыр. Сағсуоуп. Адунеи сағсуаны сықәнагалеит. Сығсадгьыл ақыртүа фашистцәа анақәла ису-

*алпшыоуп сҳәан сыдгыл ахьчаразы арахь сааит. Ара
ҳақсадгылоуп, ҳабдуца рыдгыл ауп!*

*Харт арахь ҳанаа, ҳашътахъка инҳажьыз шьо-
уки хәмарра ҳаазшәа цәажәарақәак рамҳақатзаап.
Ари сара даараза сгәы снархьит. Сара аҳәинтқарра
мацурағы аус зуан, ибзиазаны ауалафахәгы сауан,
аңеипш бзиагы сыман, егырт соызцәагы
убасцәкәа икан. Иаҳтаххар уа ҳақазаауан. Ашьыжь
аусура ҳцарын, ахәылбьеха акаҳуажәыртағы ҳтәаны
амаца ҳасрын. Насгы тыпҳак дыпшааны
аҗаацәарагы аҗаҳцарын. Ажәакала ахьаа
ҳамазамызт. Аха тынч ҳзымтәеит, ҳақсадгыл
иқәынхоз ҳашъцәа реипш ҳхы җшәыманы иҳаҳъазан
Аҗсныка ҳааит, азәгы арахь амшгара дмаазеит, ас
ихәыцуа дықазар «салам» рымазааит! Ииашамкәа
ицәажәеит.*

*Абри шәхашәмырштын! афашизм иахьабалак
иацахеит. Ақыртүа фашизмгы ацыхәтәа ааигәоуп.
Ара ҳара ҳақсадгыл ауп. Хажәлар рлахьынцагы
дара рхаҗақәа ирызбоит.*

Иҗабуп.»

Баҳадыр икнәтә жьырныхәа 24 рзы даәа
шәкәык соуит. Ари, иара икнәтә исоуз ацыхәтәантәи
шәкәхон. Баҳадыр ишәкәы, нақ-нақ аусура саналага
исахьагы надкыланы суада аҗзамц икыдыстеит.
Абас ала есышьыжьи хәылбьехеи ипшыоу җрак еипш
сапхьалон. Абар, сапхьацыпхьаза сзыртынчуаз уи
ашәкәы.

«Сашьа гәакәа, мшыбзиа!

*Кырза угәхьаазгеит, ушәкәы ансоулаак лабәба
узбазшәа саакалоит иугәаламшәаша, иухаштша азә
уакәзам уара. Уқсадгыли ҳареи уахьаҳцәыхароу
шака иуцәыуадаоу здыруеит. Хьаас ҳхамудан, угәы*

*каумыжбын, аиашамра аҕагылара уацэхьамцын. Ха-
жәәахырқәа еибытаны аиааира ашәа еицаҳхәауеит!..*

*АИМПЕРИАЛИСТЦӘА ЗЕГЬЫ
РЦАС АЗЫ.
ХАЦӘЦАҚӘА АЖӘЛАРҚӘА
РЕИАШЬАРЕИ, РГӘЫРҒЬАРЕИ
АЗЫ ИШЬТАХХУЕИТ.
АЧАДА, ЫЫДА
ХААНХАРЫМ!
ИХАЦАШЬЫЦУЕИТ ЗЕГЬЫ.
ХАРА ХАКӘЗАР, ИААХАМОУ ЗЕГЬЫ,
ХГӘЫРҒЬАЦӘА АУАА ИРЫЦЕИЦАХШОИТ».*

*24.12.1993
АҢСНЫ.*

Баҳадыри сареи адунеи ажәларқәа реиашьар-
еи, ргәырғьареи рзы ацәца аицышьтыхра хзахьымзе-
ит, иҳацашьыцуагы камлеит, хгәырғьарагы иамуит.

Ңырқәтәылантәи Аңсныка аибашьра инеиз
рхыпхьазара ишеизҳац аизҳара иағын. Аха иеизҳа-
цыпхьаза агәыпқәагы ирацәахо, хаз-хазы ицо иала-
геит. Азәы ак иҳәарц аниҳахугы «*ухьзала аума,
агәып ахьзала аума узцәажәо?*» хәа иазцаауан.
Аибашьра ианалага Адаңазар зхала иеиҕаахаз
агәып уажәы ана-ара хаз-хазы икан, пытөык Шамил,
пытөык Ибрагим Иаган ицын, Гагра инхаз гәыпөыкгы
Баҳадыр дырхагылан. Баҳадыри иөызцәеи хыкәкыс
ирымаз Ткәарчалка ипырны Мрагыларатәи ахы-
рғәғәартә акны аибашьра акәын.

Али иакәзар, агәыпқәа реимақы-реиҕақы иеры-
леимырхәкәа, атыңантәи аңсуаа рыла иеибашьра
иациңарц избеит. Уи амшала агәыпқәа зынза
дырлцны дыкан. Али, иөыза Адгәыр Харазиа игәы

иҗаз аниеиҗәә, уигыи иаарласны гәйиҗ чыдак шеиҗәкаахо иҗахызар уахь диасырҗ идиҗалеит. Али, ари иаразнак даҗәшаҗаҗеит. 18-20 шыҗәса зхьиҗуаз 22-шык аҗар рыла иеиҗәкааз ари агәйиҗ чыда, 45 мшы зегьрыла иазыкарҗеит. Рымаҗәә, рәйиҗәә, рабҗьарҗәә уҗәә иалкааны иҗан. Адгәйр иажәалаҗала агәйиҗ чыда җызас Али дҗаҗаны, ишиашаз Аҗәынҗарра Ахада Владислав Арзынба идырҗәалеит. «Амаҗәыс» зыхь-зыз ари агәйиҗ, аибашьраҗы иҗыдоу аопераҗиаҗәә рыдаҗы аиҗабыра рыхьҗареи җынч ауааҗсыра рыбҗьара аҗынҗра аиҗәырҗареи реиҗш, ираҗәаны аусҗәә рнапы ианын. Наҗ-наҗ Аҗсны саннеи ари агәйиҗ сарҗы салалеит. Агәйиҗ, Арзынба идҗала Лиосик Цыҗәба игәйиҗ иаҗҗаны ашьхаҗа идыҗәырҗеит. Ускан җырҗәҗәланҗәи иааз аҗәса ируазәҗыз Бирҗиуль Чуаз-җаҗы, Али имаҗара даа-нылмыҗзеит «Агәйиҗ амедиаҗәшьаҗы даҗахуп» лҗәан, лҗәәҗәә лавтомат аахшьны ашьхаҗа дрыҗхалҗ, арахь агәйрҗаҗашьаҗәҗә лыздырҗомызҗ. Али аибашьра еилҗааназа агәйиҗ «Амаҗәыс» аиҗабыс дыҗан.

Бирҗиульҗы аибашьра аҗыхәҗәанынза лабҗьар шыҗалымҗәзеит, Алии игәйиҗи ашьханҗә илбаанза дрыҗын, ианаҗахха дрыҗеибашьит, иа-наҗахха анык леиҗш, еҗәшьаҗ леиҗш дрыҗныҗәеит, зны деибашуан зынҗы амаахыр ләшәаны аҗа иа-лазәаны ирҗаша хаатәык лырмазеиуан.

Алираа ахьыҗаз ашьха аҗанахь атехника ахьзымнеиуаз азы, Лиосик Цыҗәба иштаб ахь аәҗәә рыла маҗара инеилон. Алии Адгәйри, аҗаҗәи, ара-җиатә кодҗәеи, иҗыҗу адҗаҗәә рзы аштаб ахь иҗалон. Абас знык ианнеи, Бирҗиуль лзы шәҗәык, Али изыҗәанҗы пакетк ыҗан. Али иаҗәшьа Нураи изаа-лышьҗыз аpaket иҗыҗыз аботас җыҗҗәә рааста урҗ иргәылаз араҗы (аҗырҗәә рыжәҗә) деигәйиҗеит, Бир-

гыиульгы арафы дафыңсаауан азы, иоуа инеины ршьамханынза асы илатёаны Али есымша иныкёигоз атёыоа иалхыз атёца ала рызхара ржөит. Аамтак азы илзааз ашөкөгы иаңхыз Биргыиуль атёыуара днала- геит. Али, цөгьарак калама? хөа данлазцаа икалаз еиликааит. Уи аены лыпқа лымшира акөзаарын. *«Иахъа сыңқа реиҳа санылтахыз аамтазы лааигәара сыказам, аха иахьсыхәтоу сыкоуп, ларгы лааигәара сыказар стахын аха... Иарбан реиҳа иңшьоу усу?»* – лхәон. Ааи, Биргыиуль сахәшьаду иарбану реиҳа иңшьоу?

IX

«Аңсра ақынтө ҳазызыроит аңсҗаара...»

Аңсны аибашьра аңсоз, Ғыркәтәылагыы җ-хырхартак рыла аңхыраара ҳағын. Аекономиеи, аполитикеи рганахь ала аңхыраарақәа реиҗкаарақәа ҳаамта зегыи рықәхарзуан. Аекономикәтә гәып иалаз, есымза аңхыраара кәзтәоз ауаагыи ыкан азы ушьта итышәынтәаланы аус руан. Пытәык ауаа ииашацәкьаны иаарылшо зегыи кәртәрт азы реыршьуан, змашьына җины аҗара алазтаз ухәома, зусурта ашәаркра аҗынза инанагаз ртәи ухәома, зегыи срықәшәеит. Аха аполитикәтә гәып иагьа кәнацаргыи, акагыи алтцуамызт. Амитингкәа, апротесткәа кәхцон, аиҳабыра рышәхымс ҳалагылан, аха алтшәа ауамызт, амала ишысхәаз еипш егырт аңхыраарақәа кәҗиарала инаҳагон. Иара сабцәкьа иҗызцәа аҗаҳмадацәа аидкыланы ақытақәа дрылалейт *«Ғашьцәа аибашьра иацәынхар, амамзаара иагоит»* ҳәа ачашылеи аҗареи аизгара иалагеит. Аңхыраара рызто рсиагыи кәцаны аclub аҗны аҗзамц икыдыртон. Аңхыраара иалахәыз ауаа, зегыи иддырбарц рҗахызар акәхарын.

Саби иҗызцәеи иаразнак тонала ачашылеи 15.000 доллар ракарагыи аҗареи анеизырга ицегыи русура иацырцеит, ацыхәтәан иеидыркылаз ачашыла Стамбул иеиҗкааз акомитет анапхгара рнапы иа-

нырцеит, урт Ғырқәтәыла иахьабалак иеизыргаз ацы-хараарақәа еидкыланы Аҕсныҕа ирышьтуан. Аха саб, иеизыргаз аҕара хатала инаганы Арзынба иртар иҕахын. 60 шықәса иртагылаз арт аҕахмадацәа, Аҕсны азыхәан ражәымтыяха излагаз аус, абыржәы сахьазхәыцуагы убас сгәы арпшаауеит, аора сахьаеу схәы-сжыы аргылоит, снапқәа цыс-цысуеит, сылағырзқәа мчыла иааныскылоит.

Хара хәонаҕаҕы, азәы Аҕсны аҕара игәы ианҕеиклак ацыхәтәантәи амш аҕынза ажәак ихәазомызт. Сабгы убасцәкыа канҕеит ацыхәтәантәи амш, *«Аҕсныҕа сҕарц сызбеит»* хәа даақәгылеит. Ибзиоуп аха, арахь дыммазааын, ишпаилшоз. Сахәшьцәа еҕа рхәазаргы ианимуы, сахәшьа Илькыиу дицарц хазбеит. Сара иҕашьаны сыҕан аха, сгәгы иахәон. *«Дцаны ибааит хәҕсы зыхҕнахцоз х-Аҕсынра, аҕсшәа ахыиз, аҕсуара ахыиз адгьылқәа ибааит лабәаба»* хәа схәыцуан. Уи амшала *«хара ханцоз атәыла урбгон, уажәы уара узҕои?»* хәа сзимазцааит ганкахьалагы афырхатца Данакаи Ашәба имоҕа Ашәаа дырбаргы сҕахын.

Жәабран мза 12 рзы амәа иқәлараны иҕан, уи аламҕалаз сахьак спыхьашәеит, аҕаҕын иахоз уааык ихафсахьан, асахьа, Бахәдыр иеиҕшын азы иаразнак иаахәаны ашьтахь абас ианысҕеит:

Цыба Ефкан изы Сҕампылтәи хашьак жәеинраалак иҕит, аха иара излеихәо ала ари ажәеинраала иара Ефкан иҕызаарын.

УАРА, ИМИЦ АХӘЫЦҚӘА
РХАҚӘИҢРА, РҢЕИПШУОУП.
УАРА, АРҢИАРАЗЫ
ЗЫПҢҢАЗААРА АХҢЫНЗЦО УОУП.
УАРА, АҢСЫ-ДГЫЛ СЫПҢСЫНРА

АХЪАА ЗГӘЫЛОУ АДГЫЛ
 ИАЦӘЫРГАЗ АДӘЫКРЫН УОУП.
 УАРА, ХФЫРХАЦӘА
 РЫДГЫЛ, АТКӘАРЕИ
 АХЫРЦӘАРЕИ ИАЗААНАГАЗ
 АШЬАЦХӘАҚӘА ИҚЫХХАА ИҚӘЫЗЦО УОУП
 УАРА ХХАҚӘИТРА УОУП...

Абри асахъа Баҳадыр илтәрц азы сахәшьа
 еихабы илыстеит. Иандәықәлоз «кыр утахума?» ҳәа
 дансазцаа «Арахъ шәдәықәлаанза амшын
 бынхыгшыланы жәеинраалак сызфы» ҳәа слыхәеит.
 Лажәагғы налыгзеит, сыңсаанза сгәы иадкыланы
 исыхъчаша жәеинраалак сзылөит.

*Ахъаақәа ҳархысит, агәхъаагарақәа,
 Аимгәыжәжәажәарақәа, ацаошьрақәа.
 Хара ағсра ақынтә ҳазызыроит
 Ағсҗазаара.
 Ағсҗәа рқынтә.
 Уи амшала ауп ағсра ақынза
 Хәқәғара, абас изыгәғәоу,
 Изысныруа.
 Ашьауаа, сашьцәа
 Шәыбла ағхъа, шәгәы ағағхъа икоу
 Ахъаақәа зегғы иахъысныруа
 Уи амшала ауп.
 Агәхъаагарақәа зхылцуа атығ акны сыкоуп.
 Уи оуп саргғы сзырқәацуа.
 Абзиараз ҳәа анысхәо
 Амшын еиқәа арахътәи аган.*

Илькьиу Ашә-ғҳа.

20 мшы ракара инхеит Ағсны. Уаанза
 Тьрқәтәылака сасра иахъаахъаз қарала саб иааста

иенцбыз Петиа Ашәбеи ипшәмапхәыс Заира Куталиа-
пхәи саб аоныка днаргарц азы аапхәара иртеит. Саб
ауадао иалайцар итахзамызт, аха Петиа ианимуза
мап иызмкит. Саб, даныхынхәы ашьтахь абри азбахә
анихәоз илағырзқәа изаанкыломызт. «Уара, аибашь-
ра цоит, рыюны иахзам, 4-оык ахшара... ран дычма-
заоны дышьтоуп, рус ыкам, раагарта ыкам, абартқәа
зегьы раамышьтахьгы шытәак ахызымшыыз, акәац
аахәаны аишәа иахьықөйтцаз азы дгәырфон.
Анцәаиныс убас хәаас икасцит оҭацәкәа сыхәда
икылахеит, аха иара сгәы кайцарц азы дсывагьежью-
ан» хәа аитәхәара дафын.

Петиа Ашәба, хара хтәкәа аныхынхәы ашьтахь
имоапысыз марттәи ажәыларафәы ицкәын Алиас
дтахеит. Алиас, Али диқәлан. 21 шықәса ихьцуан,
иеницырдыруз боксиорын. Ансамбль хәцны рапхәаза
Ацсны хәннеи, аамтыцкгы дхәдымцкәа дышхәцыз
дхәцын. Хәнеицырцуаз хгәыдибакыланы шака
хцәуаз.. Иабантәи здыруз, ари ацыхәтәантәи хәйба-
бара акәзаарын. Бзиа избоз исзааигәаз ауаа
азәазәала исыпхәуан. Есымша сгәы ашьа аауан,
арахь исылшо акагы ыкамызт. Бзиа избо убаскак
ирацәаны исцәызит. Аибашьра аамышьтахь азәы
бзиа дызбар хәа сшәоит, уртгы ак рыхьыр хәа...

Ушьта ацәуара схаштит анысхәоз аамтәзы, са-
хәшьа еихабы Иулькьиу Ацсны даныказ илықәаз
срыпхәо саналага, еитәх сылағырзқәа сзаанымкыло
сналагеит. Сөызцәеи сареи иеицеиоахшоз шырацәаз-
гы, хтәацәеи хәреи иеицеиоахшоз ишмачыз снарбеит
Иулькьиу илоқәаз.

«Зегьы уа икан.

*Сара шәсазцаауазар, адунеи зегьы, мамзаргы
«Сара сдуinei» бзиа избоз зегьы, сашьцәа, сөызцәа,
аҭызара сзызураны иказ, уахь икан. Ацыхәтәан*

аҭыпҭацәагы мазала иандәықәахца ашьтахь аамта сзыхгомызт, сцар акәын.

Схы, сгәы итаз акы зацәык акәын, ацара! Алашара иавагьежьюаз аҭарҭалыккәа ҳароызан. Акы ҳакызшәа акәын ҳышкәз, ҳара ҳнапы акагы анз-амызт...

Иааралсны ацара, уа аказаара, уи амца алалара, ма алабылра, ма арцәара, ахы ақәцара, абас акәзаап ишыкало, зеггы улшо цьушьоит. Аамта абыржәы исгәалашәом, аха аҭыпҭацәа анцаз ашьтахь ауп, зынза ианысызбаз. Ушьта аеынкылашьа сымазамызт. Иҳамоу аҭара хәыцкәа еидкыланы амәа иқәлоз зеггы ҳырцхраауан, аха уажәы схазы акагы сымазамызт, акәзааит иеиқәсыршәарын. Саб ианаисхәа «баангыл аапынраз ҳаиццап» иҳәеит. Иара итәала сааникылон, аамта игон. Ажәаны ианухәо ибзиан аапынра хәа, аха аапынранза, «усыцааларц уҭахызар-абыржәыцәкә!» хәа иасхәеит. Уртггы иеизыргаз ҭарақәак рыман уахь иргашаз. Ажәак ала ҳәәҳармазеит.

Саб иеазықатцара акалашәа исзааиуан, иахьынза илшо афатә аизгара дафын, ашә, амаслина, ачашыла, абекмаз ухәа. Иабаиго, изиҭода хәа схәыцуан...

Аха, уа ҳаннеи Аҭсны шака ирыхәаз лабәаба избеит. Сгәгы арҭшааит.

Трабзон, аҭба, Шәача, асасааирта Магнолиа...

Аҭбафы Рамазан Казлатии, Озцъан Цокуеи, Зафер Аргәыни ухәа ицеггы ачкәынцәа ҳрықәшәеит. Ари даараза хгәы иахәеит, ушьта ххала мацара ҳак-азамызт. Уи ауха асасааиртафы ҳаҭхьеит, ашьыжь аштаб акынтә иааит зырхәаз машынак ҳлақәыртәаны ахәаахь ҳнаргеит, уа ҳара иахтәымыз аҭыпҭантәи паспортқәак нахдыркын «шәымцәажәакәа шәынкәа» рхәеит, ишырхәаз еипш ахәаа ҳнахысит.

Абар ушьта Аңсны ҳақан. «Оҳ, ғәйшья!» хҳәа-ратәы ҳақан. Автобуск ҳақәтәаны хңон, аңхыз еиңш исгәалашәоит, икақәадаз, зәыр храцәәжәама? Акагы сгәалашәом. Гагра ианаангыла «аңкәынцәа арака инхоит» хҳәан хналбааит. Сонер Гогәуа, Ерҳан Ацәлахәа, Баҳадыр Абағба, Тарык Ашәба, Седат Тҳамзақәа ухәа ирацәәюзаны арака иқан. Саб уаанза Адақазар ақынтә иидырқәоз дрықәшәацыпхьаза «аа, уара мыжда!» хәа рхы ишьышьуан. Ишға уадаәыз уи аамта, ҳазшаз даәазнык хтаимыргылааит.

Али, машынак ала дааин Гәдоутәка ҳаигеит. Лиубараа хрықәшәеит Али идыза Адгәыр акахуа ицаҳжәит. Зеггы рпаца аушьтын, армацәа ршәын, ар уафын рыззеггы.

Нас, сара саб дааныжыны Али иштаб ахь сәеит, дахьынхоз збар стаххеит, ртып уеигәырғартә икамызт, амала аибашьра аамтазы иеигу абаказ? Мышқәак Гәдоутә ҳаанхеит, уахынла ахымцақәеи, абомба бжьқәеи хлымҳақәа тыршьаауан. Нас сара Гаграка ацара стаххеит, уа инхоз сөызцәа уақас исымбазацызт. Ацыхәтәантәи акәушәа ҳаибабар акәын, избанзар аамта ҳамазамызт. Ерҳан сөызә өакалашәа дысзааит, дхәыцуан дшыткәацра дықан. «Аамта хзаанымхазеит» ихәозшәа акәын дышказ. Олцааигы зны-зынла сааицәәжәлоит, иара аухагь уи иуадаәы сынхеит хәа сыкоуп, атызқәа рәы әжәеинраалақәа зныз ақьаадқәа кыдын. Цәгья исгәапхеит, насггы ихызәылааит рыззеггы.

Баҳадыр ила инейцыхны ҳаицәәжәеит. Макьяна ихәрақәа мғьацызт, ахәылбьәха амшын акәарахьы хнейны хлатәан ҳазхара ҳаицәәжәеит, Баҳадыр иацәәжәара кырза сартынчит. Иаахцәаны дцәәжәон «зеггы бзиахоит, аиааираггы ҳара иахгоит хьаас икабымтқан!» ихәон. Нас иабцъар еимихит иеибитеит. Сарггы знык сирхысит. Амала хык баша инысхит хәа

сгәы снархыт, уи аамышьтахьгы аҗәкәә хәа ахыс-
быжькәә го иалагеит, икалазеи хәа хәцкьазаргы нас
еилаҳкааит, ачеченцәа, ус баша ихысзаап...

Ушьта ххынхәуан, абзиараз хәа рахәара
сзымгәагыт, рыцыпхьаза ашәкәкәа рзыюны иаан-
сыжыт. Арт ашәкәкәа ркынтә Баҳадыр изызоыз иара
дантаха сара исыртәит.

Гәдоутәка схынхәит. Алиггы иеыпсахны дыкан,
зеггы реиха аруаа рказшьа штырххьан, рфы ччомызт,
ихьшәашәацәан. Уаанза саныказ иеипшзамызт
Апсны атагылазашьа.

Ушьта шытахкьа ацара аамта ааит. Саб иижәуа
азыцәкьа ихы ахибаауеит, хәаийжәтеи жәамшка цхьан,
аха иахтаххар дәәа уи акара анхара халшон. Сара
ахынхәра стахым аха саб... Шәачанза хашцазгы
сгәалашәом. Шәача еитах «Магнолиа» хнеит.
Тырқәтәылантәи ғыц иаакәаз ыкан. Урт срыцны
Апсныка еитах ахынхәра сылшон. Ааигәа ажәыла-
ракгы иазыпшызаап, абартқәа саб иасхәар азин
ситаргы калон, аха иацәажәара сзыгәыгьуамызт.
Арахь, Тырқәтәылантәи иааз ашьыжь Апсныка ица-
раны икан азы уаха саб сияцәажәар акөын.
Ашьышькәа дахыкәиаз ииарта снахагылеит. Атзамц
аганахь днахәны дышьтан. «Саб!» схәеит, «Сара
Апсныка схынхәыр стахуп. Ааигәа ажәыларә калоза-
ап. Зеггы ааныжьны Тырқәтәылака сызнеиуам...»
дмаахәыкәа атак ситәит «Издыруеит...» Слакәны са-
ниҗапшы ацәуара дшағыз гәастәит. Дцәуо анцәа
дихәон. Иаргы идыруазаарын ажәыларә шыкалоз.
Аха ихала дааныжьны сзымхынхәит...»

Илькьу Ашә-пхә.

Ефқани Ведаҗи антаха ашьтахь, ицеггы
хөызцәа тахар калоит хәа җыпцкала хәазыкацаны
хакан, аха ус икамлеит, аапынра ашьтахь хөызак

иҥахара ажәабжь анхаха, раҥхыза акәны дҥахазшәа ахьаа хазцәырнагеит. Иагъа каларгъы хәыызцәа рҥахара хзашьцыломызт. Атыҥхәцәа аннеи, инапы ҥканы ишьа ала аҥзамц «бзиа шәахбоит» хәа анызцаз, Зафер Аргәын иакәын уажәы иҥахаз. Уи дышҥахаз сан аҥел дысзасны исалхәеит.

БАХАДЫР;

Мышкәак раахыс аусурахь сцаны саауеит. Ацыхәтәантәи амшкәагъы шаанза аус зуан. Аюныка ацара санагхалаак сан аҥел дасны «сычкәын умааизо ушьта?» хәа дцаауан, уи ада аҥх дузза уаха азәгъы дысзасуамызт. Исзамысуеи схәо аҥынза снейхьан еиҥш, сара сасны снаряцәажәап аасгәахәит. Ус ласы-лассы аҥел асра кәзшьас исымазамызт аха сасит. Сан аюны лымацара даныкоу аҥел ахь ааира лцәыуа-дафын азы ҥыҥрак аамҥа цон, уи амшала маҥк саныҥшы ашьтахь ауп сан аҥел анышьтылх. «Бара аҥел шәзамысуеи? Атыҥхәцәа аюны икәзами?» хәа слазцааит, аклуб ахь ишыкоу ансалхәагъы ина-цысцәеит «икои аклубафь?» «Аҥсны шәаызак дҥахазәап, нан!» лхәеит, сгәы ҥыҥҥыуа «дазустада?» хәа аарлахәа снацааит. Ларгъы убасцәкьа «Зафер» лхәеит. «Нас снейуеит» хәа аҥел нықәцаны, ацәуара сналагеит, сөызәанкыломызт ана-ара, аҥзамцкәа срысуа аусура сыюнаханы сыкан. Сааигәара азәы дыкәндәз... Ацыхәтәан Аишьегъиуль сылзасит, сы-мацара сыкәзаара сацәшәон. Схы сзырҥынчуамызт, ашә ааркны аклуб ахь сеихәит. Аклуб аҥынза санхала маҥк сөейкәыскит. Жәафьк ракара ауаа азәп аҥны итәан, еиҥх адәахьы сдәылцит схы агарҥа сымазамызт. Аишьегъиульгъы сахьшьеиҳабгъы адәафьы игылан. Еиҥх ацәуара сналагеит. Арахь, сырбар сҥахызшәа- сҥахымызшәа, акалашәа сыкан. Сызхара санцәуа ашьтахь, ҥаҥынк

сахап хәә уадак сныюнашылт. Аишьиғыуль, Ерцьумент икәәкәә лхы ықәцаны ацәуара дағын, рөыцьағы саарыцашыьцит, зегы рааста сара ацәуара сыхәтазшәә, зегы рааста сара схьаар акәызшәә сыкан. Уаанзагы, сашьаду Муаммер дантаха абри афыза сыхьхьан. Иагья кәсцаргы имачысшьон. Мачк схы бзиа избацәозма, сыздыруам. Ацыхәтәан хәонкәә рахь хәипырцит. Мышкәак рылагы уаанзатәи еипш хускәә хнарылагеит. Ушьта сахьымцәуоз азы схы гәыбған астон. Аха Аишьегыульраа рахь снейны, лғы ччошәә данызба, ох, гәышьа! схәеит саргы ауаа среипшзаарын. Ведат дантаха ас скамлазацызт. Зафер итахара избан сыздыруам гәгәала исынырит. Абыржәы схы иааташәеит, иубома Бахәдыр иахөыкәә, хазлацәәжәәкәә? Ефкан, Ведат, Зафер хәә хөызцәә гәакьақәә ртахара хшлацәәжәә убома? Итахаз рыпсыбаә шхьшәәшәахаз еипш хара хәгәкәәгы хьшәәшәахазар хәә сшәеит.

Абас хказцаз, абри афыза атагылазаашьа хтазыргылаз срыкәшәиуеит, арт рышьра хгәапхаратәы хшыкарцаз убома? Асахьа тызхуа снапкәә уажәы арт ауаа ршьразы ихюуп. Азәгы ипырхагамхакәә зхала нхара зтахыз хәжәлар ирағоуп арт афашистцәә. «Хара ишаххәә шәынхароуп!» хәә рышьра азин рызтада? Хара хәжәларгы егырт амилацкәә реипш рлахьынца дара ирызбароуп. Хәпсуаа абри иахьазықәцә хазгәдузароуп. Избанзар, ари хьаас измам амилацкәә имачымкәә икоуп.

Бахәдыр сашьа, сара Беқир соуп, ашәкәы саналага иуасымхәеит аха уара усгы иеилукаахьеит. Агыс ушқакоу, аопеарция узыкарцаанза Алигы уа дыкан, убзиахазар хәә сгәыгуеит. Ахьаакәә мацара ртәоуп иахафуа, амала арахь сааишьтәи ихәбжысыз ашәкәыкәә рыла, уака хәнеицыз ааста еибәххәәхье-

*ит игәуҗахьазар, аха акагы еибымхәазакәа хане-
идтәалаз хһаақәа реиҗа иеицеиоахшон.*

*Баҳадыр, Али уахь днeиит, саргы сызланеиша
амоақәа рыҗшаара срышьтоуп, аамта макьана исыз-
уахәом аха, хара имгакәа уа скалоит.*

Бзиа узбо, уоыза, Беҗыр Ашәба.

Баҳадыр гәык ала изызоыз ацыхәтәантәи ашәкәы абри акәхеит. Ашәкәы анызоы мызки бжаки ашьтахь ауп Баҳадыри сареи ханеибаба, рашәарам-зазы аибашьра аамтала ианаанкылаха иаргы Тьрқәтәыла дааны дыкан. Уахык Адаҗазар дхалапхьейт. Уахыкгы сара Ескьишьехирка срызцейт. Баҳадыр, «сара Тьрқәтәыла сыкоуп, убара снейуейт» анихәа сгәырғаны сыцейт, аха нас ател дасны «Саб иашья дыҗсит анышә днаҗаны снейуейт» анихәа хәизыҗшыр акәхеит, аха Баҳадыр аҗсцәа дан-рыхцәажәо уамашәа дыхьшәашәацәан, есымша дзықшәоз акы акәушәа дахцәажәон аҗсра. Аҗсцәа дахьрышыцылаз азыхәан акәызма сыздыруам, аха абри атема алацәажәаха уаха иахмоуит.

Баҳадыр хара хәы иказаара иазкны иахья сгәалашәарафы инхаз рацәак ыкам. Акызатәык ихәрақәа сирбар сҗаххейт, снапы ала снадкысланы «иухьуама?» хәа сышиазтәауаз сгәалашәоит. Саргы Ескьишьехир саннеи ақалақь сакәиршейт «Хамам» зыхьзыз атырқәа еыкәабартахь снейгейт. Избанзар, ари ақалақь ахамамқәа даараза ахьз-аҗша рыман. Ахәылбьуха июны кранахфа ашьтахь Ескьишьехир иказ аклуб ахь хамоахьҗит, Аҗсны ацхьраара азы ахәылпҗаз еиҗыркаауан. Саргы иҗсыжьыз аҗсуа би-арки, Аҗсны ахсаалеи зныз етикеткақәа Баҳадыр инаитаны «абарт уаха иахьытир Аҗсныка сбилет аасхәейт хәа иҗхьаза» хәа наисхәейт, иашацәкьангы уи аҗара ала ауп сбилет злаасхәаз.

Адыржааны Билеңык ақалақ Пазарңык ақытағы
инхоз Чука Музаффер иахь ҳеит. Музаффер есым-
шатәи ибзцеағарақәа рыла ҳкәтеиах ңицеит.
Ахәылбыеа автобус ала ҳаныхынҳәуаз азауадқәа
ркнытә иемлысуаз ауааңсыра инапы нарықәкны.
«Иубома сашья, апролетарцәа еимлысуеит!» ҳәа
исирбон. Арт ауаа шака дрызгәадуны дрыхцәажәоз,
шака лыңшаала дрыхәаңшуаз...

Пңхынғәымза 2 рзы Търкәтәылатәи ҳаибашьцәа
злахәыз адесант аңслымз аиңагара иазкыз ғбак ала,
мрагыларатәи ахырхартахь идәықәлеит, рцашья
убриакара ишәартан Сириатәи аибашьыи Нидал
«Сара сеибашьауп, сыешыазам» ҳәа ацара мап
аңкит. Аха аррағы мап-чап акра азины камызт, адца
нагзатәын. Ағба амшцәгәа амшала иахьахәтаз атың
ағы аңшақәа ианзадымгыла, иңан Тамшь азбаара
акны изхыңыр акәхеит, азбаара иалаханы иахьцо-
иахьяауа рзымдыруа ишыказгы ақәылацәа
ирәагыланы хаңәнамырха иеибашьит. Аамтақ ала
акәзаргы, амәақәа раанкылара рылдыршеит. Уи
аамтазы агәың иаңәызны саатла иныкәо азбаара
иҗахаз Ерҳани Имдати ақәылацәа ирым-
пыңамхалакәа аарлақәа рхы рцәыргеит. Ерҳан
ақыртқәа дыркыр ҳәа дшәаны ипаспорти,
иҗааңарахь ииыиз ашәкәи, иашья иңа исахьеи иаа-
идкыланы цәара ихәыңаиңәахит. Ерҳан уажәгы
Аңсны днәины убарт иахьыкоу изыңашауа ңишыоит.
Агәың аңыхәтәан Ткәарчал рееидыркылеит.

Саб Аңсныка дцаны даахьан. Уажәы аибашьра-
гы аанкыланы икан. Абри аҗагылазаашья схы
иархәаны Аңсныка ацара азин сиҗарц сияңәажәарц
сызбеит. Саби сани ҳәоны абартца хәыңы икәтәаны
аңәажәара ишағыз снәины сгәы иҗаз расхәеит. Саб
иргәыбзығразы саҳәшыңәагы сыварағы исыдгылан.
Ғымчыбжы азы сңоит ҳәа амц расхәеит, аибашьра

еилгаанза хынхэишыа сывам хэа зларсхэарыз. Сажэахэа агэра игама сывдырам, аха ишитыхымызгы азин сзыкайтцеит. Анцэа ду! Ацыхэтэан Ацсныка сцон, аиааира хгэзшэа сгэыргэаны сыцсуан. Иаразнак сееидыскылеит. Цхынгэымза 26 рзы аоны абзиараз хэа нарахэаны амоа сыкэлеит. Уажэтэи сывмоа даараза иманшэалахеит. Усгыи айбашыра аанкыланы икоуп хэа аурысхэа ахэаа дырманшэалахэан. Цсоу ахэаа акны паспорт ансымырх, ацэи сахатэазшэа скаларгы, ахэаа схыганы хара хганахь саниарга, сгэыргэацэа саакэлеит. Ушыта Ацсны сыкан. Сгэи ткэацаанза Ацснитэи ахауала сыцсыц еивызгеит. Метрахэак ахьхэбжыаз Урыстэыла даэа хэуак ыказшэа... Абас сгэыргэацэа «амаршрутка» сөакэтэан Гэдоутэа снейт. Сөызцэа зегы Гагра ишыказ здыруан, аха сара рапхэа Гэдоутэа снейны сашыа дызбар стаххеит. Рапхэа Али дызбап, нас агырт, сөызцэа рахь снейп хэа схэыцуан. Али дана-аи уаанза Ефкан рыцхэа дхэцны хэхэтэаз акахуажэыртафэи сизыцшын. Уажэазы Лиубаарафэи сынхон. Лиубараа сахыырбаз исеигэыргэон, аха сахэааз уи акэра изеигэыргэомызт «*Аах, Бежыр, еицах уаама?*» хэа схы ршышыуан зынза схэыцзоушэа. Адамыр, ателэхэацшрафэи аус зуаз, айбашыра ацэахэахыи игон, иааигон. Лиубагы Нанигы ахэынтқарразы иахэахыиз аус руан. Аиэхэысра анаанкылаха, Али, иеихэбы Лиосик Цыгэба азин имхны Апианда ашыа акынтэ Гэдоутэа дылбааны дыкан. Амала есымша игэыц еизганы Гэдоутэи аштаб акны реыддырбон. Уи аламталазы адипломатцэа злеикэшахатхэз ала Ацсны жэлар реизара Акэа имоапыргараны икан. 1000-чык аруаагы апарламент ахыбра рыхьчаразы иалырхуан. Али игэыц иалаз арцарцэа зегы Акэатэикэа рахэын азыхэан ыыц еиэхэаахэз агэыц ахь иалалар ртаххеит. Али, ари аихэбырагы

ирейхәахъан аха иалудамызт ацыхәтәан Адгәыри
 Лиосики драцәажәаны моак рыцшааит. Али игәып
 излаз агәып иалырцазшәа аакатцаны җыц еиҗаахоз
 агәып ахь реанырцартә икарцеит. Апарламент ахы-
 бра хәхьчарц азы Акәака хцараны хәхьыказ амшала
 сгәыгръаны спыруан. Хәззегъы, аматәа-оытәазы иах-
 наалашаз анырцеит хсахьақәа тырхит аршахатгақәа
 хзыкарцеит. Уи аршахатга иахьагы ицәахны исымо-
 уп. Ушьта ашьыжь хәикәшәаны нас хәхьыкалаша
 рахәаны хәипырцуан. Агәып иалаз аҗари сареи лассы
 хәилацәеит. Азәы-оыцъа ацшәа зызмдыруз халан.
 Издыруз аурысшәа хәычы ала сынтапала-аатапало
 срацәажәон уртгы... Ацкәынцәа сыхьз цқъа иахьы-
 рызмхәоз азын *«Агәыцқъа»* хәа сызҗыртуан. Сгәы
 шпәсыхьуеи арт ацкәынцәа санрызхәыцуа, избанзар
 урт ркнытә цытәык аибашьраҗы итахеит, иаанхаз
 цытәыкгы инаркоманхеит, аибашьра аамышьтахь
 хара ххы ныкәахгарц азы аусура ханалагагы Акәа
 амәадуқәа рҗы хәнеипылапак иагъа аморф катцаны
 иказаргы арт ацкәынцәа *«Агәыцқъа ушҗақоу»* хәа
 ацшәа сахәаны сгәыдымкылазакәа зныкгы исы-
 вымсзеит. Аамта цаны хуқәа аныцәгъахәа цытәык
 стынхәцәа *«агәацәажәпа»* хәа сархәо ианалагагы
 урт соызцәа *«Агәыцқъа»* сахәара ишаҗыц иаҗын.
 Ауаа абри аоыза хаз-хазы азнеишьақәа ахьрымоу
 кырза сгәы кылнацәараны, иснархьарны икан
 цхьака...

Пшырала аамта цазомызт, уск кастар, акы
 сахәар акәын. Али изы ахьаа ыказамызт уи мызла
 дахьыказ ашьха акнытә дахьылбааз азы ипсы ишьон,
 аха сара сгәы җыгъуан. Уи аламталазы уск сыпшааит.
 Тырқәтәылантәи иааз ахәшәқәа иеилыргатәын, аха
 атырқәшәа ахьырымдыруз азы ирылшомызт харгы
 хымчыбжъа ракара убра хрыцхрааит, ахәшәқәа хаз-
 хазы иеидкыланы, акы иацсамкәа икақәазгы

ирылхны ишьтаҳдеит, аха зегь дарароуп Ақәа ҳахъымцо азы ушьта исзычхауамызт, аамтак азы асериграфиа сахъазказо азы абираққәа тсыжырц стаххеит, амала иахәтоу амаәтаҳәкәа анысзымқшаа уигъы иалымқит.

Аамта ансоу, Гаграка снабжьысит. Ҷыц иааз аибашьцәагъы зыцлаз Тьркәтәылатәи аоызцәеи еиҳаракгъы Баҳадыри Ерҳани избарц азы... Асаса-аиртаҶы Тьркәтәылантәи нхара иааз ауаагъы нхон. Арака избаз маҷк сгәы канажьит, аибашьра иаази нхара иаази иузеиоымдраауа иеилан. Баҳадыри, Ерҳани адца рыманы аконтроль ахь иахьыказ азы цхабжьон ҳаибабейт. Баҳадыр гәык ала сгәыдикылөит, атәца дуқәа рыла ачаи еицаҳжәит. Нас тынч абартца ақны хтәаны амшын еиқәа ххыпшылейт.

Баҳадыр ари абартца аҶы алссы-лассы дтәаны нахара иаази, еимдара иаази дышрылапшуаз сзеитәиҳәон, нас руазә инапы наиқкны: *«Абни ауааы дубома маҷк ианижәлаак арбағь еиқш, инапқәа иган иаархо даныкәашо убандаз. Хәсацәақәак анибалла-акгъы зынза дпапанцкәырхоит»* ихәон, икаҳдарыз ауаа зегъы ҳаиқшны ҳшазамызт.

Адырәаены Гәдоутәка сҶейт. ЕиҶах Ақәа ҳан-чаша аамта азықшра ҳалаҶейт. Мышқәак ра-амышьтаҳь Ткәарчалка ацхыраара згоз аконвои шьтаҳька иааит урт аныхынхәуаз – адесант ала уа-анза ицаны иказ пытәык ҳоызцәагъы ирыцааит. Иааз агәық реиҳабы Имтад Агәасба иакәын. Баҳадыр Им-дат дааит хәа аниаҳа Гәдоутәка дааит. Уи ауаа Ба-ҳадыр Имдат лахь иҶаны азцаарақәа ииҶейт, Баҳадыр Имдат дықәеицалацхьаза Имдат иҶы ақуа дызмцәажәо дқалон. Арахь Имдат атцара ду иман Тьркәтәыла амилиция аиҳабыс аус иухьан. Аха Ба-ҳадыр агәық дахьеиҳабыз азы ас азцаара ақәыргыларә азин инаҶон. *«Шәзырццаки? Уахь реиҳа*

ауаа шрыгу шөзәзымхәыци?» хәа азцаара
 ықәиргылон. Уа иқазгы Имдат дахьрейхабыз азы
 атакпхықәра уи идын. Имдат, иагъа диеитцбызаргы
 Баҳадыр ихымғаағашъа дазымгәаакәа
 аамысташәала ихы моаңигеит.

X

**«Абнараёы иказ атып маза акны снейны амцагы
еикёыстеит. Сагныхёеит»**

Мышкы зыюны ханхоз хажелантёкёа ркнытё
хахёшьа Нани илбаз гхызк Али изеиталхёеит. Лыпхыз
аёы аёаимбар Магомед дылбазаарын. Нани
цъашъахёык лакёын аха илбаз апхыз реихагы
ицъашъахёын. Излалхёо ала лыпхыз иалалаз
аёаимбар Магомед (лара акъырсиан дин ахъазхалтёоз
азы «*шёара шёёаимбар*» хёа салхёон), «Бцаны
ицкъои икъашъуи ю-зык рыбжьара бныхёа» хёа
леихёазаап. Уи ааста ицъашъахёызгы Али Адгёыр
Харазиа ари апхыз анizeiтёихёа икалакёаз роуп.
Избанзар, Адгёыр ари аюыза тыпк шыказ идыруан.
Али, апхыз збаз уи атып ахь дганы дхарныхёароуп
хёа аниархёа, аёазыкацара хналагеит. Адгёыр, Еф-
кан рыцха Гёдоутакa дызлаахгаз аурыскёа «ГАЗ» хёа
изышьтаз аидарамёангагак июыза Акёын Квираиа
имихит. Насгы хаширччоз хкъатеиах пызцёаз
Дёрыпшь акыта акынтёи июыза поетк дышьтихит.
Нас: сара, Нани, Али, Ала, зегы ханециыла быжь-
оык «ГАЗ» хёелакёыжыны Ритцака амёа хакёлеит.
Адгёыр излеихёаз ала Нани лыпхыз акны зызбахё
лахаз атып, Ритца аюада апсуаа реихараоык ахьтыцыз
«Псхёы» иказар акёын. Псхёы, Ритца ааста иахы-
хараказ кырза сгёы иахёеит. Ашьхакёа рахь ххалара-
ны хакан - сара сышьхакёа рахь. Амёа хакёлаанза

Дөрыпшы ақыта акны хнейны амыцкыагы шытаххит. Ригда аамышытахь амѡа даараза иѡаастан, аха хайлацыца хэсаатк амѡа хакэын. Атцыхэтѡан Псхэы ақытанза хнейт. Акэын уаанза арациала адырра ахьиитаз амшала ақыта аихабы иезыкацаны дахцыпшын. Акы зацэык цымак аахэатэын. Уигыи иаразнак иаахэаны, Нани лыпхыз акны зызбахэ лахэхаз атып ахь хэынаххейт. Адгэыр ишихэаз еипш, атып ахата-псаѡа арака икан. Псхэытѡи анхаѡы, хаштыркетэылатэиз, хшапсылманцэаз анеиликаа хапхьа игылаз ахэы харбаны «Псылманшыха» хэа ахэзуп ихэейт, аха Адгэыр уи ашыха «Иналкэыба» ахэзуп ихэейт, аныха Иналкэыба атып аракоуп ихэейт. Апсуаа рѡы абас иеицырдыруаз Быжыныхак ыкан иеиуеипшым атыпкэа рѡы, аныхакэа апсуа муртаѡцэа рыдагы, апсуа кырсинанцэеи апсылманцэеигыи даара пату акэырѡон. Аныха азбахэ анухэалаак дузстазаалакгыи иахэѡу идыруейт. Ипшыѡу тыпуп хэа ырыпхызоит.

Анхаѡы хазхара хиацэажэаны иеилахкааша анеилахкаа ашытахь, ақыта аихабы июныка сасра хнейт, арака аишэа рыхианы игылан, ашэарах жыи инаркны аишэа икэым хэа акагы ыказамызт. Мызкала знык аверталиѡтла ырыгу-ырыбзоу ахыырзааргоз ари ашыха кыта акны аибашыра аамѡа хашѡагылаз ххашѡхьан. Хашшэма, аѡа иалихыз ауаткагыи хадигалт, ари ауатка асасцэа анизааиуа рзы иѡэахны имазаарын. Ханышыѡалоз цхыбжыѡн асаат ѡба калахьан. Сара ушыѡа ашыжы хашѡагылари хэа схэыцуан, аха асаат быжыба рзы, 12 саат сыѡэазшэа, агэарахэа соагылейт. Шыжыхьа аныкахѡа ашытахь, сыѡа шыхыуаз апшэма иархэахьазар акэхарын, симаны зыхык ашка снеигейт, азыхь ахыѡыѡуаз ахакэкэа, абѡа асахьа аанахэахьан. Маѡк анысиржэ ашытахь есымша изыжэларт азы акы иѡѡэангыи

иссирмазеит. *«Анцәа ду! Арт ауаа цыанат инхоит!»* хәа сгәахәуан. Цсхәы убри акара исгәагханы сыкан схи-сөытцәкыа ианыцшуан. Аоныка ханыхынхәы хәпшәма даәа шыхак сирбеит *«Абри ашьха азынра асы ақәхәзом, избанзар аразны иалхуп»* хәа сеиҳәон, аңхынгы амра анкыдыччалалаак ауааы даз-мыхәапушазаарын. Убас ицырцырузаап. Адгәыр *«Ари ашьха цсышәала ахыз амазами?»* хәа саниазцаа *«Ахра шкәакәа»* хәа шахьыз сеиҳәеит. Абри аамтазы Баҳадыри сареи аиааира анахғалак ашьтахь хәхьын-хаша атыц хәа хзышьтаз Цсхәы шакәыз сгәы иса-нахәеит, аха рыцхарас икалаз абри Баҳадыр иахәаха смоут.

Цсхәы хәзхааз ххыкәкы нахәгзар акәын, ушьта уахь хәихеит. Ақыта аиҳабы хәпхәа дғагылан, Нани цхызла илбахьаз ауп хәа хзызхәыцуаз атыц ашқа хнеит. Иашацәкыаны Нани уаанза ишхәлхәтцәкыаз икан. Хәргыы Нанигы хшанханы хгылан. Абри акара ишқа еикәшәоз аңхызла илбази уажәы хәхьыказ атыци. Ицышьахәын аиашазы... Рапхәа иахбаз акәара, ишылбаз еицш, ихәашьза икан (ус анылхәа сара икыашьыз ахәынцәа аланы иказшәа цыысшьахьан), азы ахьытццуаз снейны санахәацш, избаз аңшзара сыхнахит. Ахьы еицш ицырцыруан иахьабалак... Ақыта аиҳабы хәра зцаарак иахтаанза арака зымч мацу амаден шыкоу хзеитеиҳәеит. Арантәи ҫ-хәхә цырак шьтысхит арт руак хәдахацас икацаны аибашьра еилгаанза иныкәызгеит. Ақыта ахада 10-15 метра аган ағы даәа кәарак шыкоу уи иужәратәы ишыцкәоугы хзеитеиҳәеит. Нани икалцара лзымдыруа Адгәыр дахьныхәаша ди-азцааит. Адгәыргы *«егы акәарагы хнахәацшып»* ихәан уахь ацара ишағыз Нани амытлашәк лбан дшәаны *«арака амат ыкоуп»* хәа дыхәхәеит. Амацгы иаразнак ахахәкәа рыбжьара инхәыцалан изит.

Адгәыр: «Ари хәхьныхәаша хәнахәеит, абар бахьныхәаша атып» ихәеит. Насгы азыцкә акны шәеышәрыцкә анихәа Алии сарей хәеин азы акны ацсылманцәа «абдес» ззырхәоз аерыцкәара нахәгз-еит. Зегы хәнеиза, Адгәыр Нани лгәы ишланахәо ала дныхәарц леихәеит. Хәргы пытк хнастханы хәа-гылеит. Нани лныхәара даналга ххынхәит. Ушьта Адгәыр аныха хәхьамцаныхәоз атып ахь хәнеигар акәын. Адгәыр, еиҗа Нани пхызла ишылбаз еипш, азы еикәатцәа азааигәара аццла дук амцан хәнеигеит. Уахь хәнеиаанза акыта ахада ацма злахжәышаз ақәаби агьырт амаҗәахәкәеи хзааигеит. Аццла амцан хәнааи Адгәыри Акәыни ацма кәзарала ацәа аахыхны агәи-агәатцәеи аатыргеит. Уаанза зызбахә сахауаз аныха-ныхәа кәхцараны хәкан. Иаразнак иеикәырцаз амца акны агәи агәатцәеи рзит. Ишапыз ала арака аныхәара «ауады цкәа» икаитцар акәын, уи, Дәрыпшътәи ихәцны инеиз хәыза иакәын. Дәрыпшътәи хәыза, агәи-агәатцәеи ацәы иахатцаны ианааникыла ашьтахь цәыцак аоыцкәагы аашьтихын. Аццла амцан доагылеит, хәргы ишьтахька хтыпкәа аанахкылеит. Хәыза дахьпоетыз азы аума сыздыруам, иәапыц гәгәан. Ацсны аиааиреи аҗеипш лашеи рзы ххәы-хжыы зыргылоз ныхәарак кәаитцеит. Аоыцкәа җамоак днахәан, агәи-агәатцәеигыы еыт хәычык намыхны агәама ибеит. Нас хәззегы уи ишыкаитцаз еипш, икахцеит. Абас ала хныхәа нагзан. Санхәычыз ацәаамахы саннеилаак, ескынагы акәымкәа, зны-зынла сгәы тынчза икалон, абыржәгы убри аоыза агәтынчра сызцәырцны икан. Сгәы-сыпсы, сыцкәашәкәаза скалазшәа схы збон.

Ушьта шьтахька ххынхәыр акәын, хәеидкылара хәлагеит быжыоык цымак хзыфозма? Уи аламталазы амхкәа рҗы аус зуаз ауаа рыонкәа рахь ихынхәуан, Акәын уырт рызәиҗын зегы дара ириҗеит. Ақәабгы

Схаан изымбаңыз хтыс шанак салахэын. Уи аены сыпстазаарафы ичыдоу атып ааннакылоит. Мышкэак раамыштыахь, цэыббрамза 18 рзы, иаарласны Али аштаб ахь ипхэит. Дахьнеиз, игэып адырөөаны имазеины излартахыз ала адца иоут. Али, Адамыр иуардын аамихын иөызцөа руазэк ида зегы адырра ритеит. Иаанханы иказ Гагра дыкан. Али ила Гаграка хцаны уигы адырра иахтеит. Агэып ззеизоз ажөылара азыхэан акөын, аха зегы мазала, мааныла икахцар акөын. Избанзар уи аамтазы айбашыра аамтала иаанкыланы икан. Уи амшала зегы ихазрамхэазеит, аха ххынхэаанза Бахадыр икны хкыдгыланы итахызар дышхацааиладша иаххэит. Амала уаха азэгы изымдырыр акөын. Аха Бахадыр игэып аанимыжьзеит. *«Ажөыларак калозар харгы хрымгакөа иабаци? Сөызцөа срыцыз»* ихэит.

Гөдоутак а ххынхэны адырөөаны азы хэехармазеит. Сара уи аамтазы апскра чмазара амшала ахөшөтөыртафы ишытаз Ашөба Олцаи иавтомат ауаара имысхит. Насгы дөаа хашыакгы, (Ашөба Тарык) хара хгэып далалеит. Автобус хөахөтөаны ханырыпхэаза ашытахь амөа хөкөлеит. Амөафы Адгөыр «Аиёахысра аанкылара иахьа уажөраанза дара акырткөа иеиларгон, зынкгы хара иеилахгап, икалогы хбап» хөа дцөытцаччон. Гөыма хнеианза урысшөала «дача» зыхьзыз аоны хөычкөа ахыглаз тыпк акны хаагылеит. Ауа уа ханхараны хөкан. Алии, сареи, Тарыки, дачак аанахкылеит. Иахфашагы аарымхны, апсшыаразы хныкөеит. Ахөылбьехе мца хөычык еикөцаны акөаццөақөа хфөит. Ацөа сыкөханы сыкан аха ихөкөахцаша хөамамызт, сара Муаммер иситахьаз акөртка хызас иныкацаны сынхөытцаиеит, ацөа сыпсуан аха арахь сшыапкөа ацаара иөфын. Ашамтаз ауп аарлахөа саныцөа.

Ашыжь заа хогылан акы хнацхаит. Ацх баапсыла ихышөөашөөн, аха ашыжь амра кахха игылахан. Хаазгаз автоубсқәагы шытахька ицахьан. Ушытарнахыс аидарамғангагақәа рыла хамға иацахдон. Шыбжьон еипш хнарықәтәан амға хакәлеит. Шыбжьышытахь кәарак хантысуаз Али, «Угышы, Каман!» ихәеит, Ефкан рыцха дызбозшәа Али иахысырбаз аган ахь сыцшуан. Избанзар уи атыц Ефкан рыцха дахьтахаз акәын. Егы ахәы ааста реиха иахьхәыңыз азы Ацсуаа «гәымахәычы» хәа иашьтан. Мызқәак рацхәа ацлақәа хрылсны уи ахәы ала акәара акынза хзымылбаазацызт, уажәы сахьахәапушаз ацлақәа иаанхаз, абылра иацөынхаз ракәын. Сылацш ихьцәанза сгәы снархьит ари ахәы. Шрома хәа иахьашьтаз ахәы ашка хдон, хара рацхәаза илцшәадахаз хжәылара ахьыкалаз уи ахәы, ҫымз рышытахь, аға имхын. Иара, Акәа хгарц азы кыр зцазкуа тыцны ицхьазан. Хәидарамғанга Гәма акалт акны абырлаш зауад ахьгылаз қытәк әеы инеит. Ара, Ака Арзынба зыхьыз командирк игәыци иареи ртәартә акәын. Али цытк ашьтахь инапы нароуны «Беқир иубома, «Фуникулиор!» ихәеит. Хәхьыказ атыц акнытә ҫажәа минутк ракара хабжьан. «Фуникулиор» хәа зызбахә имаз атыц Ацсуа телехәацшра антенна ахьықәгылаз, ихәыңыз аха ихаракыз хәык акәын. Уи ахәы нахысгы Акәа акәын. Иара убри ахәы акалт акны Али даныстудентыз дахьынхоз аоны ыкан. Сгәы тыцны ицон, абыскак хәзааигәахазма Акәа? Зегы иманшәаланы ицар мышқәак рыла Акәа халалар калон. Уажәы хәхьыказ «Тависуплеба» ақыта аерман қытан, Гәмеи афуникулиори рыбжьара икан. Аюганкгы ахәы хәыцқәак аман аиохаа еипш. Ака хара ақыта агәтала хныкәаларц, иаргы аганқәа рыла ацхыраара шхаиташа хәихәеит. Ауыха абырлаштә зауад крйфартас иамаз атыц шыталартас икацаны уа

ханхарц хазбеит. Кыр аамта хаматэакэа хзымцсахыр
 калоит сэхэан *«хаматэакэагы иахшэыхны уаоцас
 хацэап, иахдэйишу анцэа идырп»* хэа расхэеит.
 Арахь, Гэмыстатей ахырхартеи Абжьюааи рганахь ала
 ажэабжь бзиахэа хэхауан. Харуаа Гэмыста ирхьан,
 Мрагыларахьгы реейошаны рыбжа Галка, рыбжагы
 Акэака амоа икэлахьазарын. Ари атыхэтэантэй
 ажэылара ала Ацсуаа, ахэылаоцэа ипыххаа
 рыкэцара иафын. Ауаа ақыртшэа здыруз хэыцэа
 арациала ақырткэа ргэы зырткэацшаз ажэакэа рхэон.
 Акы зацэык, хара хэхьыказ ахыргэгэартафэы ақырткэа
 макьана реыргэгэаны игылан, аха иахьфырхацэаз
 азыхэан акэым, уаха царта ахьрымамыз азы акэын.
 Ушьта Акэагы дара рзы ишэартан, иаапцэаны
 иухэозар, ашьацхэа иафашэаны икан. Уи амшала
 атыхэтэанынза иеибашьыр акэын. Ауаа сахьышьтаз
 Акэа аганахьала исахауаз аткэацбыжыкэа рымшала
 сгэы сгэызауан. Ашьыж шаанзагы ахысбыжыкэа
 рыла ацэа хэлцит. Иаразнак сыматэакэа
 срышьталеит, аамтак азы *«иааит!»* хэагы бжык са-
 хэзшэа саакалеит. Ихэкэлазма, икалеи хэа сыш-
 хэыцуаз арахь, *«аибашьра аамтазы умагэакэа
 ушэыхны ашьталара абацэыругей?»* хэа сыхы саз-
 гэамцуан. Абыржэы аикэа кьаф ала хэцсыр, хы-
 мзгымзи? Уи амшала автомат ацхэа сейкэа
 сашьталеит. Аиашазы хэашьахэан харт ацсуаа, ми-
 нуткэак рыла хэахар калон аха, ххы злахьчашаз
 абцар акэымкэа, хымзг хамгаит хэа хаикэа
 хашьтан. Гэгэала аткэацбыжык геит. Иара азауад-
 гы абжыныора аман азы абжы мыцхэы ейхэон.
 Абарткэа зегы 10-минутк рыла икалеит. Нас
 иаатынчрахеит. Ашэ анаатгы Таарык дааюнашыле-
 ит. Уи данахба ох, гэышья ххэеит избанзар, азэгы
 дышхэахымлаз еилкаан. Нас икалаз аилкааразы адэ-
 ахы хдэылцит. Икалаз уи акэын. Ака игэып иалаз

чкәынак ихы еилапсаны аҕәкәәхәә зеггы дреихсуа далагазаап. Ианамуы егыртгы иара иеихсит, уи аамтазгы, икәныз агранаткәә руак иакәшәаны ианарткәәц дыцкәа дкәнацазаап. Ацыхәтәан иршахатга ала дзустаз еилыркаазаап, избанзар рапхьаза уртгы кыртуак дхақәлазар калап хәа ихәыцуазаарын.

Зхы еилапсахьаз ари ауаю, иара ида дәәазәгы ипстазаара ааҕахицәеит. Хгәып иалаз *«Пиатница»* хәа заххәоз 17 шықәса зхыцуаз хыза дхәын. Ачкәын рыцха иблакәа рытра итыцуазшәа дыкан, ацсра иацәымшәодаз... *«Умшәан ахәшәтәырта уахьахагзоит»* ххәеит, ашышыхәа ацсрахы зхы зырхаз иблакәа хартәцшуа. *«Пиатница»* ахәшәтәырта дзахьымзаеит. Адауапшь иаоыаз хашьа хазына хамацара хаанижьыр акәхеит, ибла еикәатцәкәагы уаха ихимтырц азы наунагза инахиоит.

шәеихс» хәа адца ригон, уажәгы сара аччара сала-
гахт, адунеи аҗны абри афыза аCOORDИНАТТӘ система
аҗсуаа хәда ирмыбазацыт. Хтанк знык-фынтә ақыта
ианалахыс хәргы пхәа хдәықәлеит. Излеилыскааз
ала Али дзыкәгәыгуаз иыызцәа ирыдитцазар аәхарын
мазала исхылапшуан. Ақыртқәа ианхәихслак ашьтахь
«ушпакоу?» хәа исазцаауан. Хәра макъана ахысра
азин хәмазамыт. Али хәизыпшын. Дәәа маҗк хән-
ныкәа ашьтахь, Али хәргъарахь игылаз фнык деихсит
хәргы уи аган ахымца иахәргеит. Шәаныуак дшыны
дҗажын аоны аштәы.

Арациала Ака иацәажәарц иафын. Избанзар,
аганкәа рыла ишеибырхәаз еипш ацхыраара хәуз-
омыт. Атыхәтәан фыца аины *«Ака дхәуп, игәыпгы
рееидыркыларц азы шьтахька ихьацит»* рхәеит.
Ушьта ақыртқәагы ххыпхәазара еилкааны иҳа-
жәларц идәықәлахьан. Арахь, хәшьтахь аҗнытә иаау-
аз атанк итәтәаз, икоу рызмдыруа пхәа ацара
иафын. Рациала *«шәаангыл!»* хәа иагъа ирархәазар-
гы ирмахазар аәхрын иаангыломыт. Ианамуы
хәхыказгы хәзымхәыцуа хәагыланы хәапкәа
шьтыхны *«шәаангыл»* хәа дхәрбарц иақәахит аха
уигы рызгәамтәит. Хә-минуткгы мцзакәа хтанк
гәгәала иеихсит. Таарык агранатмиот ала дхысуа
дрыцхраарц дәфызаргы иазымхәзеит. Уажәы дха-
гахазшәа дҗаауан: *«хтанк иеихсит! хәкхәынцәа ршь-
ит!»* Арахь игранаткәагы дрылгахьан. Игәы хәханы,
дхагаханы даныгәеж иылмхәкәа рҗнытә ашьа аауан.
Хәбла ишабоз пшыфк хәкхәынцәа атанк илҗабы
ицәит.

Ашәаныуа аруаф дышыны дахыказ амзырха
хталаны ххы хәхьчарц атыпкәа хәрмазеит,
иахьаҗахыз атыпкәа рәгы аҗшыхәоцәа
ықәхәргылеит. Али, СКС зыхьыз абҗар амоа ага-
нахь иҗшуаз тыпк аҗны иргылт. Саргы Адгәыр сицны

аоны аобатәи аихагылахь схалт. Адгәыр араантәи ақыртқәа дрышьклапшуан, ртанкқәа аниба *«муха»* заххәоз абцъар иҭаххеит. Насгыы атанк илақәкны дацхеит. Уи аамтазы Алиггы ахысра далагахьан. Адгәыр атанк ахыцәкыа иақәиршөөит, аха муха атанк ааннакылартә амч амазамызт, зегь дарароуп мацк акара рныкәара аанналылеит. Аха хтып ахьеилырка-аз азы еиҭах ақәкәа хәа ихаихсуа иалагеит. Хара цака хнылбаауаз аамтазгыы аоны ахыб бомбак лақәхаит. Али данызба дысзымдырзеит, ачашыла иқәыпсазшәа дыкан, агәам даганы... Избанзар дахьхысуаз аганахь аҭзамц аныбга агәам дылахаеахьан. Анцәа икнытә лассы ихы атып ағы иааит. Адгәыргыы Али иахь: *«шәласы! Шьҭахька ххьацроуп мамзар, хан дыркуеит»* хәа дкаауан. Али иакәзар, инапы ала, *«ҧышәымтын хәаигәара икоуп»* хәа идирбон. Дәәазнык ахысра хажәырцеит. Сара ахыгәра ацакахь сеихазаргыы, нас уаанза аверталиот анаххала ахахәкәа рыбжьара хәешахцәахыз саназхәыц, иаразнак сахьхәит. Ма бомбак ақәхар аоны схөыцәпсуеит хәа шьҭахька схынхәит. Аибашьра аамышьҭахь Али уи аоны днеины ианиба, ацшәмацәас иамаз аерманцәагы дрықәшөөит. Аибашьра анцоз сара анеира сахьахьхәыз ахыгәра ацака акны дара хөыцәтәазаарын. Хара ускан рышьҭабжыпцәкыа хмаҳазеит.

Ақыртқәа ахьхажәлаз ҧыцәа хөызцәа хөын, руазә дшәартазамызт, аха Адгәыр Инал-иҭа дхьантан, Москва атомтә физика аганахьала ацара ду иалгаз, зыда псыхәа хамамыз арыпсын. Адгәыр Харазиа иегьа диҳәазаргыы имукәа дҳацны даазаарын. Ибжыы мыцхәы иго азәгыы имаҳазацызт, уажәгыы дхәны дшыкоугыы ичытбжыы гомызт, акы зацәык икалаз агәра иызмго ицъашьаны дҳахәапушан. Аамтыцқәак рылагы дналапсы дцеит, ххыпхазара

ахьмаңыз азы пшыок ахәшәтәыртахь дрыманы
идәыкәлеит аха ардыс хазына уахь инеианза иңсы
ихьцзаап.

Абартқәа зегьы иаарласзаны икалеит. Ушьта
ақыртқәа 30 метра ракара ақынза иааигәахахьаны
икан. Рыбжыкәәцәкьа ҳахауан. Зынза ҳабжы мыр-
газакәа аоны ашьтахь ала ҳакәшаны ақыта рапхьаза
ҳахьалалаз атып ақынза ҳааит. Саатқәак
рыоныцқала, ҳтанки, пшыок итәтәаз ҳаруаи,
Адгәыр Инал-иңеи иҳацәтахахьан. Али, амәа ахь-
еиҕахцәоз атып ақны СКС инаганы инкыдиргылан,
сара сахь *«абри ала иааилак зегьы уреихс!»* ҳәа адца
каитцеит. Снеины абцар ашьтахь сыхәхәаза сианы
стып ааныскылеит. Сыоныцқалагы азәгы дмааирц
Анцәа сиҳәон. Али сара ари абцар сзахаиртәаз даәа
мзызкгы аман. Амәада ишхалаз еиңш ахысра иалаге-
ит сахьышьтаз ақнытә амәа икәкьоз ахқәа сбартан.
Ахаан исымбацызгы збеит агранат мпылк еиңш
икапшьыхәхәараза иааины ҳааигәара ишкаҳаз збеит.
Алираа, иаразнак ҳеидкыланы ххьатцроуп рхәон.
Хтып ахьчара ҳалшазомызт. Иаразнак абцар
ааиыдскылан ҳашьтахкьа аора ҳналагеит. Ҳампсырц
азы ҳабналон. Саатбжак ракара ҳқаҳабғало абыр-
лаштә зауад ааигәара ақынза ҳааит. Таарык, тыпқәак
инапы нарықәкны *«абарт атыпқәа рҕы ауаа ҳартәап,
арт ҳашмаңыз еилыркаахьеит»* иҳәеит. Иаразнак уи
атыпқәа рҕы аңшыхәыцәа ртәаны псшьаразы
ҳнатәеит, уи аамтазы асаат ахәылбыеа 7 иаосхьан.
Ус анакәа 13 саат раахыс аиҕахысра ҳағын. Таарык
сааигәара дааины *«сашьа ак уасхәоит»* иҳәеит.
«Икалеи?» ҳәа саниазцаа *«20-оык ахьалахәу агәып
ақны хык Ашәаа ҳакоуп. Арт алахшақәа иҳажәлар
зегьы ҳақәырхуеит, ушьтан ма уара шьтахька уа-
ангыл, Ашәба Феҳми ицәәаншьап ыцҳамхып»* иҳәон,
аха сара ари аыза сызсыдкыломызт.

Саатк акара ашьтахь Али дааит *«Шамил игьып ааит, Гагратей агьыпгы амаа икьуп, Тьркетейлаа ргьыпгы уи иацзаап. Тьркетейлантэйгы 50-ык ыкоуп. Иахьа 20-ык хяхьажалаз атып, уацъы 356-ык хайцажалоит»* ихъеит. Саргы *«оҳ гьышьа, уацъы идхарбап урт»* хъа аасгъахит. Еихаракгы Тьркетейлаа ргьыпгы ахьаауаз сеигьыргъон. Изле-илыскааз ала ажъылара ду аналага нхара иаазгы агьып иалаланы арахь иааиуан. Шамил игьып акынгы Оқани, Шеидогани, Чамури ыкан, агьырт зегы Гагратей агьып иалан. Уаанза ацшыхъаразы ихартъаз хъызцъа хрыпхъаны, урт ртыпкъа ркны аче-ченцъа хартъеит. Нас ахыргъгъартъа ашьтахь иказ онык хныюналт. Аоны иахапшааз афатъкъа рыла хазхара хфеит. Афатъ аганахъала аразкы хаман, из-банзар аерманцъа рыонкъа уи аганахъала кырза ибеиан. Арагы аерманцъа азын азы идьрмазеихъаз афатъкъа гьамала ифаны хнарылгеит. Ауха ачечен-цъа рымшала хабла хазыхмъеит иаакъымцзакъа ихысит. Арахь, Адгьыр дрыцхашъаны хгьып иалайтцаз тахмадак; цыткгы анижъы *«ажъыларахь сцароуп!»* хъа дахъаанымкыло дыкан. Али убри акара ицсахы еибакит диеихсырц азы ак игымхеит. Анцъа икнытê Адгьыр икаицдалакгы деикъеикит. Ашьыжъ, Али Гага-ратей агьып аихабы дибарц азы дцеит. Харгы Таарыки сарей амзырха ацыхъа акны тыпк пшааны шьыжъхъа афара хъеын. Сара зынза сахъзамышь-цылаз азы аткъац-быжъкъа гацыпхъаза сытырсуан. Тарык *«сашъа икоуи? Уеикъа умкъашъызааит?»* хъа дсыхзасит. Саргы *«Икасцари уара! Сара шъара шъеипш аибашъра сашъцылам»* хъа иасхъон. Мацк ашьтахьгы Али *«иузаазгаз дубома?»* хъа даакылсит. Бахадыр дицын. Иарей сарей хазхара хгьыдибакыле-ит, хайцъажъеит. *«Иацы даараза хдыргъаakit, арт абгассақъа, хрымпыцахаларц акгы аахагымхеит»* хъа

иасхэон. *«Хъаас икоумцан сашъа, хара хтэкъа Акъа иалалахъеит артгъы уаха ирылшазом»* хэа сеиэхэеит, аха Бахадыр дæаакгъы сеиэхэарц итахын. *«Икалеи?»* хэа саниазцаа: *«Беқир иацы ишэхыжæгақæз уаргъы иухъеит, сара азэгъы шътахъка угыл хэа сызиахæом, аха уашъеи уареи хырхартак акны гæйпк æфы шæахъыкоу ииашазам хэа исыпхъазоит. Арахъ, уашъа агæйп дахагылоуп, уи уаангыл хэа хæзиахæом. Уара шътахъка уаагыл!»* хэа дсылабжьон. Абри сақеиршахатхаанза дсыцрымцзеит. Убаскан Бахадыр исеиэхæақæз убри акара сгæафы инхеит, уи нахыс таацæаныла автоубскгъы хæицтатæаны сызныкæом, хаз-хазы хцарц азы ирыдызгалоит.

Али, ахæылбаеханза хæзыпшуаз хзеитеиэхэеит; ажæылара аплан рыпсахуазар хэа ипшызаарын. Ама-ла цсхара хэа акгъы ыказамызт. Хара еи́та иацы хæзлааз ала хдæықелараны хакан, избанзар ушъта акы́та хдыруан. Акы́та хнапæфы аагара ааста нас аканкылара акæын ихадараз. Уи амшала Тырқетæылаа ргæйп ихæцхраарц иааргахъан. Аха, хара абырлаштæ зауад ахъ хнеиаанза, агæйп аихабы, урт армарахътæи аган æфы иыртæахъан. Иара агæйп ажæыларазы адца роуаанзагъы аиæахысра иала-гахъан, арыгъарахътæи аган æфгъы ачеченцæа ргæйп ы́кан, агетæгъы хара хтэкъа имазеин, саргъы сахъы́каз сыпшыр акæын. Асаат 7 реипш амæа икелеит. Сахъы-лаз ацхыраара ласы амашъынақæа гылан. Насгъы ахæра мацқæа змаз аруаагъы сыдгылан. Пытк ашътахъ Умит дшааз анызба сыюны иааигæара снеит. *«Икалеи иеим ак ы́коума?»* хэа сиязцааит. Хыхъ гæғæала аиæахысрақæа шцоз, реихабы дышътааз, иаргъы уаха аниылмша рнапы даынмхаларц азы арахъ дшылбааз сеиэхэеит. Саргъы *«Ибзианы икауцеит иулымшаша уæазумкын, шътахъка ицо амашъынақæа руак уақетæаны уца. Сара араантæи Акæака сылбаауеит»*

схәеит. Амала уи амәала Акәәка сышзымцоз иабантә здыруаз.

Арака хажәлар иңашыхәыз рчыдарак еиҗа исбартахеит. Тырқәтәылатәи агәың рчыза данҗаха, аибашьратә ңышәа иазымхәыцкәа ңсыуала иреихабыз напхгауыс даалырхит. Ари Ескыишьехир аkyнтәи аибашьрахь иааз Ерсин Чкәуа иакәын. Аибашьра агәтангы кәрала иреихабыз икәнага гәартон. Ерсин агәың еихабыс даныкала, агәың ицеггы аәада ихеигәлеит, аха уәка рхы зларыхьчашаз акагы ыказамызт, цлак гыламызт, хыбрак ыкамызт, ихәтагы уәка ишьапы аkyнтә дырхәит. Ачкәынцәагы ңхьакыртак рзиңшаанза акатахәа ахы раахо иналагеит. Бахәдыргы Ерсин дыхәны дахьыказ даннеи аамышьтахь, Ерман Кәтарбеи иареи, Омер Ацәышба дышхәыз ангәартә, далыгарц азы инеин даргы убрака ахы рыкәшәеит. Атың икыантазза икан азы ианамуы Бахәдыр иахәызба ала анышә жны ихы ихьчарц далагеит, аха уи анышә ижаанза ахкәа ишиаахоз иаахон.

Мацк ашьтахь Феррух Ахба дыюуа дааит. Ачкәынцәа санразцаа макъана ишырзалымгоз атәы сеиҳәеит. Уахь сцарц сҗахын, иахьыказ атың сзеиҗеиҳәеит аха *«макъана уахь неишьа умазам, алашьцара хазыңшыроуп. Уажәазы инеиуа зеггы иреихсуеит»* аниҳәа сеааныскылт. Асаат 9 реиңш Сириатәи Усаме Гечба дыхәны дааргеит. Ишьамхы аkyнтә дхәын. Аибашьра аамышьтахь Сириака данцоз иареи сареи Шәача ханеикәшәа, Усаме уи аены Бахәдыр далигарц дшафыз, аха инапгы ахы анааха уаха шилымшаз атәы сзеиҗеиҳәеит.

Шықәсыла схы сақәызбон. Бахәдыр иааигәара сзымнеизем хәа. Сшәазма? Мамзар ауаа иахьсылабжъаз сазымиааизма? Раңхъаза *«икәлалаак сцар акәын, ашәаргәындара кәсҗеит»* хәа схәыцит, схы

гөйбған астеит, аха нас ашьшьыхәа исхызгеит. Избанзар сара айбашьрафы лассы аамта сшөон. Ашәара зныкгы ғызгас икасымцазеит, сышшөоз ахаангы исымзазеит. Амала имшәоз азә сакәзарггы Баҳадыр уаантәи дшысзалаымгоз ибзиазаны издыруан. Зегь дарароуп ухы пүшәар акөын хәа схы ақөызбара сыңсаанзаггы схы-сгөи итағьежьюазаауеит... (Али иакәзар, Баҳадыр далыргаанза дышхөыз шизымдыруаз, идырызтгы уаанза ишыкартахыз еипш, ма акы дағарғаны дшалыргашаз уи аахыс дшазхөыцуа, 16 шықәса раамышьтахь исзеитеихөон).

Сара Баҳадыр сицны ахәшәтәыртахь санца, шытахька иаанхаз Ғыркәтәылатәи агөың иеилаөынты иахьабалаак ахысра иалагазаап. Ацыхәтәан ианамыу, Али, уырғ еидикыларц азы Таарык дырзишьтит. Таарык, агөың зеггы ақыта ашкол аштафы иеизигеит. Амала ақыртқәа уаггы иангәарта абомбараляжьра иналагеит. Али, иөызцәа ицырхрааны ихөыз зеггы уаантәи иалыргеит. Ихөыз рыбжьара Адағазар акынтә ҳөыза Аҳмет Барчанггы дыкан. Али, ахәцәа ртығ ианықөырца итығ ахь дгьежны, аминаршәгақәарыла ихалахысыр калоит хәа шаанза атабиакәа жны идырмазеирц иөызцәа иреихәеит. Нас, Адгөыри иареи аңшыхәра ицеит. Аха ашьыжь данынаңшы Ғыркәтәылаа ргөың аңкытә ыцъа-хөи мацара ракара ауаа шынхаз гәеитеит.

Ауха, ишазхөыцыз еипш амина ршәгақәа рыла ҳалахысра иафын. Ғөызакггы игөи инақөыршәаны ағөыха аниааха Али кырза дшәеит, аха ахәра уацәшәартә икамкәа, насггы ағөыха амыхра мариазшәа аниба деигәырғазаны, ашәра ацәабағь амихуазшәа ағөыхаггы аамхны нақ инаиршәит, аха ихөыз ҳөыза дшәаны дыкан азы, иаразнак ахәшәтәыртахь дцарц анитахха, Седатггы диманы

амжа икөлеит. Ас ианыкала Али згөы т̣к̣аз рац̣еа̣о̣хар агөыг̣ реиха иапырхагахоит х̣еа дазхөыцны шытах̣ька ацара зтаххаз азөг̣ы мап рц̣еимкзеит. Аха ас аныкайтцагы азө ида, даанымгылазакөа зег̣ы хынх̣өит.

Баҳадыр дахыыказ уаҳа дрызтыгомьт Кавказ Атрышба чыдала иахыгзаз аруаа, Баҳадыри егырт ахөцөи ралгаразы ишцаз азбахө рх̣өон. Ауха асаат 10 реипш уаҳа исзымчхазакөа уаанза иахьсарх̣өаз аган ахь с̣өеит. Жөа минутк ракара ашьтах̣ь мышкы ац̣х̣ьа х̣ах̣ьеиҕахысуаз атыг̣ ааиг̣өаранза с̣не-их̣ьан.Аоада сышхалоз алашьцараҕы аарлах̣өа шыо-уки шаауаз гөаст̣өит. Усг̣ы х̣ара х̣төк̣өа роуп с̣х̣өан «О уара!» х̣өа ҕыст̣ит. Арт Кавказ иоызц̣өа ракөын. Анц̣өа иц̣ьшыоуп Баҳадыр далыргазар акөхап х̣өа сазх̣өыцны дара рах̣ь сыөит. Ииашац̣өк̣ьаны Баҳадыр дрыманы иаауан. Иаразнак сарг̣ы снапы нарыласыпс̣өит. «Баҳадыр, саш̣ьа, сара соуп Беқыр» х̣өа ик̣өөыст̣ит. «Беқыр саш̣ьа, сып̣суеит» их̣өаг̣өышьеит. «Баҳадыр уөырг̣өҕөа амарц̣ьа» с̣х̣өөит, арах̣ь ац̣өуара сшаҕыз исырдырыр с̣тахзамьт. Саак̣өымц̣закөа «Абааҕсы саш̣ьа, ич̣а абааҕсы, мац̣к нх̣өит, ах̣өшөтөыртах̣ь узгаша амаш̣ьынак̣өа х̣арзааиг̣өах̣өит» х̣өа иах̣өараг̣ы саҕын. Дук мыртц̣ькөа абырлаштө зуад азааиг̣өаранза х̣өөит, сара сах̣ь ибж̣ьы нырганы «ҕыц̣ьара с̣х̣өуп, аш̣ьа рац̣өаны исыц̣өөөит. Сш̣ьа агруппа акт̣өи ауп» х̣өаны, ахы ах̣ьиаахақөаз ааик̣өип̣х̣ьазөит. Сарг̣ы иаасөих̣өаз зег̣ы амедөх̣өшьц̣өа ирзөитас̣х̣өөит. Нас «сых̣ьташьуөит» аних̣өа зынза сеилаг̣өит ик̣өсыршаша акы саш̣ьтан, имац̣өақөа иах̣ьпырк̣ьказ азы иц̣өа-иж̣ьы аатны икан, дых̣ьташьуазаарын, иаразнак Муаммер исиц̣аз акуртка наганы ик̣өсыршөит. Амедөх̣өшьц̣өа ах̣өшөтөыртах̣ь дызгаша амаш̣ьына дақөырцаанза акапельница иларцар р̣таххазарг̣ы иамуит. «Каман

*аамталантәи ахәшәтәыртәфәи аҳақым дыкоуп, иара-
 занк уахь шәеиха!»* рхәеит. Уи аамталазы Ерқани,
 Омергы ааргахьан, зегьы амашына иақәахтеит.
 Баҳадыр *«Беқыр усыцаала»* хәа дгызит саргы
«Умацара унсыжьраны сыкоума сашьа» схәеит.
 Арахь, амашына сара сақәдыртәарц ртахымызт, аха
 уафь бызшәа саҳаратәы сшыкам анеилыркаа азин
 сыртеит. Каман ханнеи, Баҳадыр мацара дақәхны
 ахәшәтәыртахь днахгеит, егырт ихьантәамаызт. Ацх
 алашыцарафәи ҳахьоналаз ахыбра школызма ма дәәа
 хәынтқарратә хыбразма исзеилымкааит, аха иш-
 хәышәтәыртамыз ибзиазаны иеилкаан, иахьабалак
 ахәцәа злааргаз асакасақәа рыла итәын. Акы-аба
 акапельницақәагы ана-ара игылан уаҳа акымзарак
 убартәамаызт, ус баша хәшәык цъара избар Баҳадыр
 далнаргозшәа сгәы иабон. Акабарда ҳақым, Баҳа-
 дыр акапельница илаицарц дафын, аха иауамаызт.
 Ари имахәар ианамуы егыи имахәар ахь иалеицарц
 итаххазаргыи уи афгы иамуит. Ацыхәтәан ишыапы
 ала, ишыацәкьара ала иалеицар итаххеит, аха ила-
 ломызт, шытахька иаауан. Ари афьа
 атагылазаашьафәи аҳақымцәа Анцәа иаастагыи
 иахзааигәаны иҳагьазон азы икарцалаакгыи иатаху
 усуп хәа хрыхәапшан. Уажәгы «идақәа
 хзыпшаауам» хәа ахьсархәоз сыржьозаарын, сара
 иабантәи зыдруаз, ауафь ицәеижь акапельница
 аднамкылозар, ушьта иеилкаан, аха ишқасархәарыз:
 Баҳадыр, *«Икарцозеи Беқыр!»* хәа дсазцааит. Сар-
 гыи *«Акапельница улартарц азы уда иашьтоуп»* хәа
 аниасхәа *«уара ибзиагәышьоуп аха с...
 иапырыртеит!»* ихәагәышьеит. Икамлеит, иаднамкы-
 леит акапельница Баҳадыр ицәа-ижьы. Ушьта
 Гәдоутәка дахгар акәын, иаразнак дызқәаххыз
 амашына длақәхцан амоа ҳақәлеит.

Сара сылаңш ихымгакөа сашьа санихөапушаз, арахь уи аңсра дафьзаарын. Иарма напы скирц аныстахха агөтантөи ианцөкьыс ацака ажьы тыжөжөаны иамцны ишыказ гөастөит. Арахь хыхь ала акагы убартазамызт инапхыццөкьа атың акны икан, ашьагы аазомызт. Ишьа илыкөкөа ицахьзаарын сашьа рыцха... Лассы-лассы изөыстуан дмыцөарц азы, амедөхөшыцөа ус кацатөуп хөа сархөахьан. Азныказы Акөа амөақөа рөы аиааира ашөақөа ххөараны хшыкоу иасхөарц иақөыскит аха сацөыңхашьөит, егырт сөызцөөи амедөхөшыцөөи сырцөыңхашьөит. Санхөычыз аахыс казшьас исымаз абри амцхө аңхашьара уажөы сөыза гөакьөи сарөи ацыхөтөантөи хаамта ишахтахыз иаххагарц атагылазаашьа снаөомызт. Ажөйтө, аңсуаа ихөыз ауафь изы ахөрашөа рхөон. Уи ашөа сыздырзомызт. Уи аума псышөала ашөакгы сыздыруамызт. Амала издыруаз ахақөитратө ашөақөа ыкан, урт игөы шытанхуазар хөа исхөар стаххөит аха өиңа иамуит сыңхашьөит. Иахьа, убаскан исызиамхөаз ашөақөа абыржөгы сгөы иңцхөит.

Ус хашцоз хмашьына аангыланы алаша-рақөагы аадырцөөит, хмашьына ныкөызцоз. *«Аверталиот ххаңыруөит, арт алахшақөа скори-мкори рыздыруам маңк ххаңшып ихөөит»*. Уи аамтазы Бахадыргы *«сашьа уаха атадын сахазом зынза сыз-мыөзөит цөгьа испырхагахөит»* ихөөит. Ах, сашьа гөакьа! дыңсраны даныказгы иңстазаара дазхөыцуан. *«Хакөыңып атадын сашьа!»* схөөит. Зны-зынла ачабра ырбаазаны икьышө иныкөсшьуан. Арахь ихөрақөа анихьлак даагызуан, уи дгызыцыңхьаза сара сгөы кылнацөон. Азөгы имырбазакөа сцөуон. Бахадыр иган афь Ерқан дышьтан, уи ихөра шөартазамызт, аха изыкарцаз агөыр аамышьтахь азы идыржөыз игөы архынхөын зынк өөинтө өөихит. Уи амшала сар-

ггы Баҳадыр пытк сицёыхарахеит азы Ерқан си-
згәамцуан, аха уиггы иалидраауаз Баҳадыр сара сгәы
дабжаны дышказ.

Амоақәа баапсын азы, атақәатасрақәа рёы Ба-
ҳадыр ихәрақәа реихаггы ихуан. Ускан сарггы «*маҷк
нхеит Баҳадыр сашья, џба-хҭа ахы акаггы узнауам,
ичҭа*» хәа игәы сырғәғәарц сгәакуан. 4 саатк ра-
амышьтахь Гәдоутә ахәшәтәыртәфы хнеит. Баҳадыр
«*ҳааима?*» хәа дансазцаа «*аиеи сашья ҳааит, ҳааит*»
хәаны днаганы аҳақымцәа рнапы данысцеит, ибла
еиқәатәақәа рыла ацыхәтәан хәа
дсыхәапшуазаарын, исыздыруамызт акәымзар.
Ахәшәтәыртәхь хәхьяаиз хазы сгәыргьацәа сықан.
Анцәа сихәон, иҭабуп хәа иасхәон. «*Далҳаргеит*» хәа
схәыцуан. *Амала сгәыграқәа хара изымцеит, аамҭа
ахьынзацаз сыздыруам. Саатк иеиҳазарггы калон,
амардуан афы схы кны сыштәаз медеҳәшьақ даадә-
ылцын «Баҳадыр иҭынха дыкоума?»* хәа данцаа соа-
гылан «*уышпакоу?*» хәа слазцааит, аха лхафсахья
анызба зеггы еилыскааит. Баҳадыр дыпсхьан...
Акымзарақ сзымхәеит, схы аҭып иқәкьаны сықан. Иа-
аигәара сналгарц азы дшааиз анылхәа, «*ибзиоуп,
ҳҭап*» схәан сналышьтәлеит. Сылағырзқәа икахәхәа
алеира иафын. Ауааы ари аоыза амҭазы иреицәазоу
азы иеазыкаипцон. Сарггы Баҳадыр ак ихыыр адунеи
аасырхәуеит хәа схәыцуан. Аха ус икамлеит,
схәыцрақәа сызрылымцкәа амедеҳәшьа
слышьталаны снейуан, Ҷардак ала иеиокааны иказ
аоперация ахыкарцоз аганахь саныоналоз,
идәылтцуаз азәи сарей хәхкәа иааинкьеит, ахьяа ду
сыштәагылазггы аччара аасызцәырцит, ари ис-
гәалашәа цыпхьаза схы аасцәымҭхоит. Зеггы Баҳа-
дыр сиәапшаанза акәын. Ауада саныонала, иблақәа
траа дсыхәапшуашәа дықәын. Ихафы
пышәырчшошәа. «*Амца ахысааит, Акәа ҳзымеицала-*

леит» ихёозшәа дыкан. Иңсыбао цқа санахәақш из-
 шыапык хә-сантиметрак акара ишкәәфыз гәастеит.
 Аха сашәа ишыапы цыркьзомт, избан ишыапы
 зкәәфыз? Нас ииашазма, сыздыруам аха ихәу, ма
 иңцәоу ашыапы ауаы иңсы анихыцлак абас икәәфхар
 калоит хәа сархәеит. Уи аамтазы аҳақым,
 икарцақәаз, Баҳадыр иңсра зыхкьаз сзеиҗаихәон. Са-
 ра, Баҳадыр иҗы ашышыра сафын. Макьана
 дмышшәашәазацыт, ашышыхәа ижакьақәа
 сшышыт сашәа... исзымдыркәа абзиараз хәа
 айбыхәара сафызшәа. Аҳақым иармарахьтәи иыцтра
 аҗнытә ахәра гәгәа шиауз насгы ирацәаны ашыа
 шицәаз сзеиҗаихәеит. Акәылзы ишәақдандаз абас
 ихьзомыт хәа еиҗах схы сақәызбон. Каман ишыкалаз
 еиҗа Баҳадыр идақәа акагы аднамкылазаап ушыта
 аҳауала иҗәызар акәхарын. Снапы иҗы иныкәкны
 ибла еиқәацәақәа наунагза инахызоит. Саҗоумцан
 сашәа ублақәа снапала ихызоит. Уаҳа уарей сарей
 хаблақәа мацара рыла хашҗәицәажәо? Хәз-
 зәиҗызуаз хусқәа ирҗыхәои? Аах! Баҳадыр,
 икауҗәи, исзууи уара? *«Хара, айбашьара ашытаҳь
 ҳцаны, ашыа қыҗак әҗы анхара ҳалагоит, җсыуа
 тыҗацәақәак рыла ҳаҗстазаара еилаҗдоит, гәартак
 ахшара ҳауеит»* хәа иеибаҳамхәазази? Абартқәа
 зегы срызхәыцуанаты, аҳақымцәа ауада аҗынтә
 сдәылганы Баҳадыр имаҗәақәа акы интацаны инас-
 дырkit. Адәахы сдәылҗит, асаат цхабжьон 3 ка-
 лахьан ахәшәтәырта аштаҗы сыбжы
 иахьынзатыцуаз ала сыхәхәеит. Сшыапқәа сыр-
 зышытыхуамыт азыхәан уацәкьа снатәеит. Аамта
 ахьынзацаз сыздыруам. Сгәырәа сыҗәиҗышаша,
 знапы скиша азәы дсывагылазамыт. Сымацара
 сыкан. Нас ҳаазгаз амашына лас аныкәцао Гәдоуҗа
 ақалақь ахь дышцо, истахызар саргы сшигаша ан-
 сейхәа сәааидскылан, Биргьуль дахьынхоз,

сҥынхацаагы иахьыраагаа аоныҥа снейгарц
сҥаххейт. Бахадыр имаҥаацаагы уи аоны аҥны аҥын
иахьыказ. Аоны санааи макыана илашыҥан имшаза-
цызт, арахь алашарақа ыказамызт. Саазгаз ауааы
итабуп хәа иахәаны аоныҥа снейт. Ашә санас Биргь-
иул «узустада?» хәа дҥааит. «Беҥыр соуп» анысхәа
азы дышҥахаз иаразнак иеилылкааит. Избанзар уи
аамҥазы сахьынхоз аоныҥа сымнеикәа лара лахь
снейзар, ушьҥа еилкаан... Биргьиул ашә анаалырты
аҥәуара даҥын. «Дызустада Беҥыр, ихаҥәҥахад?»
хәа дҥааит. Пытк снатәейт. Аибашьра анҥоз, ауаа
зегьы ирзыпшыҥ азы разыҥаҥара аҥахзамызт, арахь
саргы уртқәа срызхәыҥуа сабаказ. «Бахадыр!» схәе-
ит. Уажәы аҥьыз-қрызхәа аҥәуара даҥын, нас кыра-
амҥа сҥәан, чаикгы сызлыршит. Бахадыр имаҥаацаа
сҥаххан исзаалгейт. Исумка усгы аҥагы ҥазамызт.
Сара ашәкәкәа ҥызгейт, еихаракгы изызыыхьаз
ашәкәкәа. Сара изызыызы рыда дәа шәкәыкгы ры-
лан ашәкәкәа, маҥк саҥханы ҥыпҥак ишылыызы
анҥәаста: «ма бзиа дызбоз ҥыпҥак илыюзар» схәан
аҥхара саҥәыҥит. Уи ашәкәы сахәшьа еихабы
Ельҥиу ишылыызы 16 шықәса раамышьҥахь
машәыршәа иеилыскааит. Дәа пытк сәнтәа ашьҥахь
сгылан аоныҥа сҥейт. Хымш раахыс аибашьра
хахьалагылаз скараха сыҥан, аҥәа сыҥын. Ушьҥа
амшгы ашамҥаз инеихьан. Ашә санас Адамыр иаа-
иртит. Лиубараа санырба аҥәуара иналагейт. Аҥагы
исмазҥаазақәа Али аҥ ихьыз ҥьыршьон. Сара Али
деибҥоуп хьаас дҥашәымҥан анысхәа маҥк
иааҥынчхейт, аха Бахадыр дышҥахаз анрасхәа еиҥах
аҥәуара иналагейт. Урт рҥәаанагарала хара
ҥырқәтәылантә иааз ҥынхадә хәкан, хан, хаб, азәгы
даххагыламызт. Ииашазаргы калон. Аха Лиуба, Ал-
ла, Нани, анык леиҥш иахьылаҥшуан, хара хәиҥш
рыжәлантәкәа маҥара раҥәымкәа зегьы рзы убас

иҗан. Урт иахзыруаз хтаацәа иахзыкарцараны иҗаз акәын. Абыржәгы ирымаз ахәычы аайдкыланы иахьынза рылшоз ала афатә җацаны ахәшәтәырта ашҗа идәықәлеит. Насгы уа ишьтаз хәцкәынцәа рымаҗәа-рәытәа аоныҗа иааганы изәзәа-иуанта ирзнар-гон, урт рҗабаа хара иагәа җахцаргы иҳазшәом.

Уи аены хәлаанза ахәшәтәыраәы хәкан. Анцәа иңьшьаны ахыргәғәартақәа ркынтә хзеигәыргъашаз ажәабжықәа хзаауан. Ақәа ушьта хара иахтәын. Ақыртқәа Цабал амәала абналарәа иафәын.

Харт ахыргәғәартахь иҗаз ацсра халагылазар-гы, шытахьҗа иахзыпшуаз рҗагылазаашьа реиҳа иуа-даәзаарын. Ари, ахәшәтәыртаәы ибзианы иеилыска-аит. Ахәшәтәырта апхьа ауаа рыла итәын. Сара *«ихәу ауаа шаҗа ирацәоузеи?»* хәа схәыцуан, аха ус акәымзаарын. Еиҳарак, ахәцәа аазгоз рыла рхәыцқәа ркынтә жәабжык раҳауазар хәа уахгы-еынгы ахәшәтәырта ашҗа илагылан.

XII

«Аңсрақәа ирацәаны асаламқәа рахтахьеит»

Ахәылбыхәа аоны саннеи, адыроәны Акәа сигарц азы Адамыр сихәеит. Иаразнак даагәамтцын, *«макәана ишәартәууп, икоуцәои уақа, ма машәыршәа хык уаахоит!»* хәа дсыцакьеит. Саргы *«уара иудырып, аха сара уацәы сцоит»* схәеит. Ауа, Гәдоутә ахысрала атәыла бгон. Али, сареи ачазыртә акынтә аонынза аарлақәа хнеит. Наницәкәа ишылцәы-мғызгы акәкәа хәа днахысит. Сара сызгәырғьомызт, акы сааннакылон. Баҳадыр итахара сгәырғьара ахәәуан. Адыроәны хәзегы Акәәка амәа ҳақәлеит, ҳашиашазгы Лиубараа рыоныка хнеит. Хәхънеиз, иахбаз кырза ицәахшьеит, избанзар Али аоны дыкан. Уи данызба: *«оҳ, гәышьа! Анцәа ицъшьоуп ипсы тоуп, деибгоуп»* схәеит оныцқала. Иварафы Иаузгы дыкан. Иауз саниба убас сгәыдыкылеит, скәәкәа тьжәжәә скапцеит. Ихыркәацәаны агәырғьара аңсуара иатәым хәа ҳармаазахъази, пхашьарак иамхақатцар хәа дшәон. Аха Баҳадыр дыштахаз анеиликаа игәырғьарахәа акагы аанымхәзеит. Ианизмчха иавтомат ааҭаирцәит, ахауахь дхысуа...

Уи, аерман қыта акынтә Акәа илбаанза Али имацара даанзмьжызы хәа зызбахә сымаз Иауз Атрышба иакөын. Иауз ґыц дыонран, насгы ахшара диоураны дыкан азы Али дирхынхәырц далагеит. *«Арака 80-ык ҳахьыказ 22-ык ҳаанхеит,*

*хтагылазаашьягы шэартоуп имиц аңеи абыда дну-
мыжын ухынхэы» хэа иеихэазаргы Иауз «сара
сыцэааншьап нсыжыт уара уоуп ихынхэыша зэыр
дыказар, уааианзагы уус сара инасыгзоит умшэан!»*
ихэан Али ацыхэтэанынза даангылеит. Али, из-
леихэоз ала кырынтэ аңсра асалам артахьан. Агэың
дузза акынтэ Иауз затэык дицынханы дыкан. Урт ре-
иоызара Ңыркэтэыла ианыхынхэгы иацыртцеит, иаа-
илахэоз егы дихьзон, иеихзызауан есымша. Абри
амшала схатагы Иауз дэаакала сизыкоуп.

Акэа ханаа нахыс, харгы еихарак реиңш
акырткэа итадырцэыз аюңкэа руак нхартас алахьын
уа ханхо халагеит. Ушьтарнахыс арака ханхауан.
Аибашьра еилгара иағын. Акырткэа Цабал аганахь
ала амоа рытаны ианыбнахца, ирацеаны ашьа
катэара хакэымшэазеит. Мрагылареи
Мраташэаратэи хамчракэагы анеикэшэа нахыс,
акырткэа бналара ада моа рымазамызт. Иара Ше-
вардназе ихайрплан дзакэымтэазакэа аурыскэа
рыцхыраарала Аңсны далган дыргеит. Акэа аныхэа
ыкан, иахьабалак ишэахэон, икэашон. Амала сара
ашэак сзымхэеит, аиааира сгэыргьатцэа сзапымлеит.
Знык-оынтэ саргы ауаа реиңш «*Аиааира!*» хэа
сыхэхэар стаххазаргы сыбжыы тымцит. Аиеи! Аиаа-
ира хгахьан Акэа хара иахтэын, аха исзааигэазаз
сөызцэа сыцэтэахьан. Сөызцэа рхьаа сыхэда икыла-
хазшэа икан. Акэа аңшахэағы сахьтэоу сылагрзкэа
сыблакэа ирыхчыла Ңыркэтэыла аганахь схыңшылон.

«*Ажэылара ду*» хэа сзышьтаз ацыхэтэантэи
хжэылара оымш ракара шагыз, Гэдоутэ Ханефи
сикэшэеит. Ханефи Иегож Ңыркэтэылантэи иааганы
Лзаа акытағы индырхаз дреиуан, Дкабардан. Лзаа
акытағы иртэз аюнағы дгэыргьатцэа дынхон. Сара
Гэдоутэ данызбаз: «*сан дычмазаоуп сцаны дсымбар
ауам, арахь акытағы аускэа еикэылоит*» ихэон.

Гѣдоутѣ снейны Бахадыр дахыкѣаз азал акны сан-
неи ауп Ханеифгы уа дшыкѣаз анеиылскаа. Икыта
уаа ажѣыларыхъ иандѣыкѣла иаргы изымчхакѣа
дрыцплазаап. Хара Бахадыр дыхѣны данаахгоз ауха
акыртуа хайрпланкѣа идыршѣыз абомбакѣа рымшала
аиааира ахыкѣ хшыкѣгылаз ицстазаара дналцит. Иан
ачымазаагы уаха дизымбакѣа, хымш раамышьтахъ
Бахадыри Ханефи анышѣ иеицахтеит. Бахадыр иаб
иахѣшѣа кыршыкѣса рапхѣа Апсны нхара даахѣан
азы, апсыжра акагы агымкѣа иеифылкааит. Сгѣы аб-
жа зыкыз сѣыза ицсыжрафѣа тѣымуаѣык иеипш сгы-
лан. Акѣгыларакѣа раамышьтахъ иара ицсы антѣаз
зыгѣра имгоз ахѣацѣакѣа рматанеиракѣа рыла
инышѣынтра дтарцагѣышьеит. Игѣы иакѣѣауаз анышѣ
абжы, абомба ткѣацуазшѣа сартрысуан...

Сыпхызкѣа рѣы, икѣафына дызлахѣаз ипжѣаны
дтытырц дгѣакуан. Саргы иагѣа истѣахызаргы снапы
нароуны сызицхраауамызт. Апхзы саганы сиарта ие-
илажѣжѣа саапшуан. Ушьта уи апхызкѣа збазом. Сы-
мацара саныкоу сгѣаныла сызхара срацѣажѣоит,
схѣаакѣа, сгѣыгракѣа, сгѣырѣаракѣа рыцѣиѣысшоит.
Есыуаха ханеипырцуаз Ефқан, *«Сцоит, абзиабаракѣа
зегы сгѣы итацѣахны»* хѣа иихѣоз ашѣеи, егырт
илафкѣеи, ихѣмарракѣеи аасгѣалашѣоит. Бахадыр,
*«Уареи сареи ичыгѣза ѣынхѣычкѣак харгылап,
атаацѣара халаланы хѣыч гѣартѣак хѣазап»* хѣа ан-
сеихѣоз аамта сыбла иаахгылоит. Зны-зынла
абарткѣа срызхѣыцуа санрылоу, исызцѣыртцуа
атѣуара аарлахѣа сѣацѣысыхѣхарц санаѣу «шьуоки
сырборма» хѣагы сыпхашѣапхѣацѣо снапшы-аапшуеит.

Апсны Аиааира анага ашьтахъ иаанахкылаз,
шьуоки рхѣашѣала «ихѣаѣаназ» аонкѣа рѣы анхара
халагѣеит. Ауаа иахѣтѣоу-иахѣгылоу айбашѣра ахѣа
ушьтарнахыс ишеилго, Апсны ашьапы икѣгыларц азы
гѣѣала аус шутѣу иебырхѣон. Аха схы шѣтыхны са-

нынапшлак избоз зынза дааакын. Зегы «атрафеи» (ачан) архазара иашьтан, харгы убарт хрылан азыхан акымзи абарт аонкха хазрыонатаз. Ацны аихабырагы итацөыз аонкха Тыркетэылантэи нхара иааз рытара иалагахан. 1992 шыкөса нанкха мзасы хапсадгыли, хкультуреи, хбызшөеи рыхчаразы акыртуа фашистцөа храбашьуан. Нас хөызцөа, хтынхацөа тахо ианалага ари ашьаурагы ацлеит. Аибашьра анеилга акөзар, ачан азы аифахысра хналагеит. Сара ас сазыпшзамызт. Уи азы соашьаны сыкан. Ачан еимакрагы хара изымцеит, хажелар уи ала ишызнымхо, аусура шатаху лассы еилыркааит. Хымпада аибашьра иахылфеиааз абеиацица ыцкөагы калеит, аха хажелар реихарафык аблокада иштакызгы, агөакракха зегы ириааины, ххөынткарра иахьанза иааргеит. 17 шыкөса раамышьтахь Ацны Ахөынткарра азөгы ицхраара иазрыцхамкөа ибагыза ашьапы икөгылоуп. Адунеи зегы абри аганахьала Ацсуа желар рымч-рылша иаартны ирбеит.

Стынхацөа Лиубеи, Аллеи, Нании, Адамури рашьа еихабы, иашьеи Алии акагы рмыхкөа иеибганы, аиааирала аибашьра иалцыр шьтөак шишьуаз ала ажөа икөицахьан. Ирахө зегы абна илан азы руак аарлахөа икны иааргеит. Ныхөак еицш имоапыргон, акытауаагы кыр аамта аахыс абас агөыргыаразы аишөа иахамтөацызт. Оымз ракара акытафы саанхеит (Гөада). Адамур иашьеихабы Славики, ран ахкөажөи рыбзоурала сапсшөагы кыр иацыстцеит. Славик, ахырцөара акны хажелар ирыхтысыз ажөабжкөа сзеитеихөон ласы-лассы... Хажелар рыцха! шака агөакра дуззакөа рхыр-гакөазеи.

Акөа саныхынхөы, Адгөыр Гөлырпшь араион ахадас дкарцахьан, Алиггы ихатыпуафыс диман.

Ушьта арра мацура акөымкөа ахөынтқарра мацура
 ныкөыргар акөын. Уи аамтазы Тырқөтөылантөи 100-
 оык инареиҳаны ауаа аараны ишыказ ҳаҳаит. Шөоык
 имацзамызт азы ҳгөыргьаны ҳақсуан. Хашьаду
 Еркөтгы агөық далазаарын. Али, Гөылрықшь араион
 акны Тырқөтөылантөи иааз рнырхара инапы ианын,
 урт зегьрыла ацхыраара рзыкаитцар акөын. Амала
 ҳаргы кыр аамта аахыс Тырқөтөыла ҳамцазацызт.
 Хтаацөеи, ҳөызцөеи игөхьаахғахьан. Али, иусурафьы
 азин рымихит, Еркут даныхынхөуаз Аллагьы
 дааштьхны ҳнаицлан Тырқөтөылака амөа ҳақөлеит.
 Ефкан ажөа шистаз еиқш аибашьра еилгаанза иам-
 сымхыз сқатца ссеит. Даара иуадаөыз амөа
 аамышьтахь пхынцкөын мза 9, 1993 рзы Тырқөтөыла
 ҳнеит. Еитах Ақсны гөхьаагаразы...

XIII

«Аңсны, сгөи итыпраауа аңыс»

Аңснынтөи Тыркөтөылака ххынхөит, ҳаб инапы ҳнагөзы, иарггы Алии среи ҳалахь днагөзит, ҳанцоз дмагөзит аха... Уаҳа акаггы ҳаимхөазеит. Хөызцөа иахьҳацөтаҳаз азы изымгөағызарггы каларын. Мам-зар Аңсны аиааира ахьагаз азы иҳанаижьзарггы се-идру... Сара саб ахөыцкөа реипш дҳацөхауазар хөа сыпшын, аха уи ҳалахь дагөзуан. Игөырғареи хашка имаз абзиабарей арбара абри акара илшон. (7 шықөса раамышьтахь 1999 шықөса рзы икалаз адгьылцысра ду ҳаибганы ҳаналцггы дшьамхнышгыланы Анцөа диҳөон). Аха, сан, саб диеипшзамызт уи даанымгылазакөа хгөыдылкылон, ххыдылкылон...

Саб ҳанхөыцкөаз, ақытафь игылаз ачандар цла ду амцан аихабацөа еидтөалан ишцөажөоз, дарггы харантөи ишырзызыроуаз хзеитөиҳөон. Мышкы; ақыта иалцны даөа хөынтқаррак ахь ицаз цкөынак 40 шықөса раамышьтахь даныхынхөы, атахмадацөа уи атцла амцан идеизаланы кырза иеицөажөазаап. Атц цаны зеггы рыонкөа рахь ианеимлыс ашьтахь ауп, цсуала цхашьароуп хөа зөаанкыланы игылаз иаб дааины «ушьта зегь цөит ҳазбөда» хөа изхара ицкөын дангөыдиқыла. Саб 16 шықөса анихьцуаз иибаз абри ахтыс игөафь инхахьазаарын.

Иахьа 85 шықөса ихьцуөит, шықөсқөак раахыс Тыркөтөыла снөциыцхьаза ахөычыпшқа иеипш сгөи-

дыкылоит. Сара раҥхыаза аҥаанырҕе сахыҥкоу азы ус ҕаитҕоз ҕыышыон, аха саша Алиҕы ус изиуазаап. Ари анеиылскаа саб уаанза дызхымзаз ахарҕаара дшаҕыз еилыскааит. Мамзарҕы *«ушьта стахмадоуп сызцөйҥхашьода»* хәа изхара хҕыдикилон. Анҕәа идырып ианаамтаз хәххҕыдимкылаз шаҕа даххәны дыҕоу...

Сарҕы, иахәа саб дрыҕәҕәаны дҕыдыскылоит, уаанза исцөыыз ашықәсқәа рҕас азы. Шаҕантә саххәраны скалара сыздыруам, ҥхашьароуп хәа ауаа иахыырбо сыҕкәын даххҕыдсымкыло?

Тырқәтәыла саныхынхәы Стамбул аусура салагеит. Саб иахәшьаду лмоҕа Шамил Аҕышбеи сареи хәиҕынхон. 1994 шықәсазы иеиуеиҥшым аамтақәа рзы Бахәдыр изы Ө-шәкәык зөит, иҕсы штам дышзамыҥхыо шыздыруазҕы!...

Бахәдыри сареи Аҕсны ашьха қыҕак аҕны ҕны хәыҕқәак хазмыргылазеит, тыҥха ҕшзақәакҕы хзамгеит, хамоақәа аиааира маҕзак шаҕыз ихазыхеит. Уи аҕсра алихит. Сара аҕстазаара сзааныжһны. Уажәы Аҕснытәи ашьхақәа кырза иреиҥшу Швейцариа аҕалақ хәыҕқәа руак аҕны сынхоит. Сыҕшәмаҕы даспуазам. Швейцариатәуп. 9-ҕык ахшараҕы сымазам, исопхәаҕы сыҕам. Амала адунеи зегы иреиҕысышәо ҕак дсымоуп. Бахәдыр дымтахазтҕы иахәа Аҕсны сыҕазаауан. Аҕсны иаҕа исцөыхаразарҕы, иазааигәазоу рааста аҕсы ҕоуп, сҕы иҕоуп абзиабара...

Ацыхэтэантөи ажәә

Харт, Ацсныка хатәгәаңрала аибашьрахь ицаз ауаа, хазегьы иеиңшыз хакөын. Мцхөы ибеиоу, ма иғару, аиатәа кыдызпаауаз, ма акагы иаңсамыз азегьы дхалазамызт. Ажәлар ирылцыз хакөын. Амала аибашьра хәңсҭазаара ахырхарта зынза ишаңсахуаз хаздыруамызт. Абартқәа зегьы хәрзымхөыцуа акара хгөы пшаауан. Адәахьала иузымбозаргы хгөы пшаауан. Уажөы хәңсҭазаара абри акара изыңсахыз иҭабуп хәа расхәарц сҭахуп. Аха, урт Аңсадгыл зхы ақөызцаз роума? Зны-зынла схы сақөызбоит, схы гөыбған асҭоит, абри акара ашьа аамышьтахь аңсҭазаара ґыцк хәхьазыхынхөыз. Схы-сгөы иҭагьежьюеит абартқәа. Бзиа избазоз соызцәа, реиҳа иахьаҭахыз аҕны амәабжара саанрыжьхьан. Хәргы хуаами, аамҭала ашьшьыхәа зегьы шыҭахька иаанхоит. Саргы иесыуаха сыхәа иҭацаны, рыңсы ҭоушәа сзеиңхызуаз соызцәа ирызкны сгөыҭрақәагы маңхо иналаганы, ацыхэтәан асахьақәа рґы мацара иаанхон. Уажөы ихәашьуа иалагаз сгәалашәарақәа: ацыхэтәантөи хҭаҭын, ацыхэтәантөи хґаҭа, ацыхэтәантөи хәңсың, зеиңеиоахшоз соызцәа рсахьақәа санрыхәаңшуа сгөы убас иңшаауеит, ацәуара сҭаххоит. Амала кыр шықәса цуеит сан рыңца лыңсҭазаара даналҭ аахыс уаҳа сцәуом, сызцәуом. Аха аңыхьа ус ақөызма сшықаз? Уаасылакьысыр сылағырзқәа имазеин. Уажөы снапы асахьақәа ианрықәсшыуагы сгәалашәара пхастахар хәа сшәошәа сыҭрысны снапы снахоит. Сцәа сҭазызаауеит. Исхызгақәаз еилызкааша зегьы зыңеиоысшаша азә дықазар ишпастахыз. Аха иамуит. Азегьы исызиамхәеит сыгәҭыхақәа. Аибашьра

ипырхагахейт, деилацсейт хәә срыцхарымшьарц азы!
Схьаақәагы сгәырғарақәагы уи азоуп сгәы
изтазхәәеыз.

Зегь дарароуп иагьа қахцаргы, хаклубқәа
рәытқәа аибашьра зпырхагахаз ауаа хәә хәпхьазан.
Мацк хабжьы рдуны ханцәажәалаак: *«Абаацсы иры-
машәымкын»* рхәозшә инейхәацшы-ааихәацшуан.

Аиааира иахгаз итахаз хәцкөынцәа ртаацәеи
ирыцеибашьуази рыда зегьы ирханарштуан. Баха-
дыртқәа макьана ыыц дыштахазгы аиааира агәы-
рғара агага ацака даанхон... Аха, хара уи аиааира
акөын ххы зқәахцоз. Убыскан сара *«... зықьыла
уцеицәа гәыкала хәалахархейт ари ақәпара ду.
Хәцәал ааиаанза хәршьит, хәрхейт, хәкнархәит...
Ихаихсит, Оо, хәжәлар хәухоумырштын»* зхәаз Уур
Мумцью* даасгәалашәон.

Ацсны, ауаа аиааирагы рхаштны «атрофеи»
еимтәара ианалага, иара Тьрқәтәылантәи мышқәак
рзы иаазгы ирыхәтамыз аоны дуззақәа иан-
рышьтала схы сацөыпхашьон. Ускан еиҭа
*«...Иахтаххандаз хдипломақәа аҭара ду аҭнаххуан.
Ханцьнырын, ххәқымын, хәдукатын, ханхара,
ханцыра хбеиара иацахцон. Аха хҭы, хәжәлар рзы
иеисуан. Хәпсҭазаара зегьы ашәт шыццәрак еиҭш,
хәмтас ирахтәит хәжәлар, хәршьит. Оо, хәжәлар хә-
ухоумырштын»* зхәоз Уур Мумцью даасгәалашәон.

Ацсны, рапхьаза аибашьра инейз агәып иалаз
Бахадыр ишихәаз еиҭш, *«хцьыба акнытә иахташаз
акагы хәмазамызт хәргы хәпсы акынтә иахтарц
хәаит»* зхәаз хәибашьцәа Тьрқәтәыла ианыгыжьыгы
аихабацәа еихараык зегьы парала икалошәа иш-
хәыцуаз баны: *«Хәмшәазакәа хтахеит хәжәлар,
хәухаумырштын, мышкы хнышәынтрақәа рҭы
ашәтқәа гылоит, хәухоумырштын. Мышкызны хәбжьы
зегьы рылмхәқәа ирҭауеит хәжәлар, хәухо-*

умырштын, ахақөйтра иазку ашөтқәа ҳароызоуп ҳажәлар, ҳаухоумырштын» зҳәоз Уур Мумцьу да-асгәалашәон.

Баҳадыр дантаха цөыббра 22 рзы саргыы «сыңсхьан». Уи иахьоуп иангәаста. Аңсны, ашьаәа гәгәақәа рыла Ахәынтқарратә моафы аныкәара иа-наәу аамтазы, уи иацагылаз ахьырпар анызба даеаз-нык сиит. Абри абицарей адунеи зегьи, иаххаҟақәаз рдырыр сҭаххейт. Уи адаггы Аңсны аибашьра анала-га раҟхьаза июны инеиз агөыҟ иалаз ауаа аибашьра ада даеа уск иадзымкыло зегьи рахь: *«Баша ҳамтахазейт сыжәлар, ҳашәхашәмырштын»* сҭәар сҭаххейт.

Сгәы рықәсыҟсейт абарт абҟыцқәа, сгәы иҭакыз Аңсны абзиабарей, аибашьра аамтазы иаххаҟақәази, ҳагәтыхақәеи иеицеиоахшақәази шәзейтасхәейт. Ба-ҳадыр ихәашьала *«Згәы хәаҟсамыз»* соызцәа шәзейтасхәейт. Ҳаҟсадгьыл абзиабара ашәала ишәзейтасхәейт. Хәыҟла-дула ҳажәлар ықәымзааит, ҳкультуреи уи иахылҟеиааз хҟьанат дгьыл, афашизм ашьа иамхәәәаит хәа ҳақәпара шәзейтасхәейт. Аңсны иахьанза иааианза иахнагақәаз ркынтә хәҭакгы сара ишәзейтасхәарц сҭаххейт. Аңсны ага-нахьала ихәмоу ахәыцрақәа, хҟәанагарақәа насгыи Аңсныка аибашьра ҳаазгаз агәбылра закөыз, зегьи ргәәфы иеилыркаар сҭаххейт. Ҳажәлар рлахьынца анырызбоз ҳаргыи ҳашрылахөыз рдырыр сҭаххейт.

Цәгьарак акөымызт иахҭахыз. Ҳаҟсадгьыл акны ххы ҳақәитны ханхар хҭахын. Амала ирмуит. Ххы дыркьацыр рҭаххейт. Ицқьашәқьаза иказ хҟәы дырхәашьит. Ҳагәқәа арацәа еиҟш иеиқәатәхейт. Ацәуара хҭаштит уи амшала... Абыржәгыи сыкәша-мыкәша имоаҟысуа ахьаақәагы, агөыргьарақәагы исныраум. Сгәы иакәшаз ацәабаҟ сагәылҟны, сыз-

гәйрғазом, сызхәауам. Азәымзар азәгы бзиа
исызбом исцәыңсырхәа сшәаны. Акы затқәк; сгәы иҫоу
ххақәитра мца арцәара рылымшеит, ирылымшеит х-
Аңсына агәыбылра хамхра. Хәңсы хамырхит, аха х-
Аңсына рызхамымхит. Сара; Ашәба Беқыр, Аңсны
сгәы иҫыңраауа цысуп, дарбанызаалак абри аңыс
дырқәаңыр азин рыстазом.

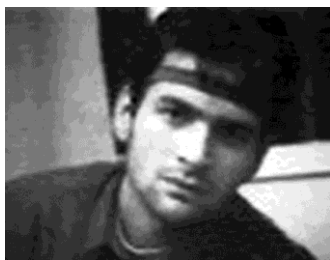
Ҙхынқәын 18, 2009 шықәса.
Ла Ҙоур-де Пеилз. Швециариа.

-
- Уур Мумцью: Ҙырқәтәылатәи иеиңырдыруз
жьюрналист, жьюрныхәа 24,1993 шықәсазы
дзықәтәаз амашына арҘкәацга аңаңжәаны
дҘадырхеит

Асахьяқәа....

*Ҳара Аҗсныка афотосахья җыхразы акәмкәа
аибашьра хәа хамцаззи... Уи амшала уаџцас
сахьяқәак рыпшаарагы иаҳзымариамхеит.*

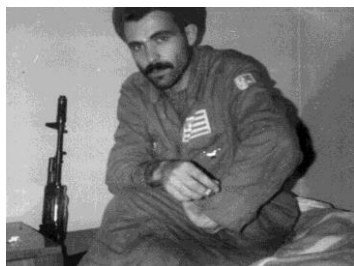
*Ишәыдызгало арҗ афотосахьяқәагы реиҳарак
агазетқәеи, авиио нцамтақәеи иргәыпхқәоу роуп...*

Беқыр Ашәба

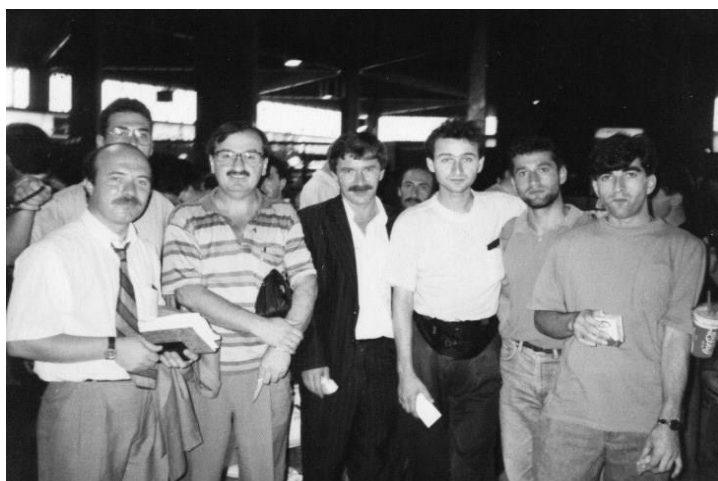
Али Ашәба

Баҳадыр Абағба

Ахақәйтра еибашьцәа Адапазар ианынаскьаргоз

Ахақәйтра еибашьцәа Стампыл аҳаиртбағаза акны

Ахақәйтра еибашьцәа ҫбала Гәдоуҭака амҭа иқәуп

Ахақәйтра еибашьцәа Аҭсны иҭоуп

Ахақәитра еибашьцәа реазыкарцәит

Ахақәитра еибашьцәа ахырхырҭахь амҭа иқәлоит

Ахырхартәғи ақсһара

Оқан Қәзьба – Али Ашәба – Ефқан Цыба

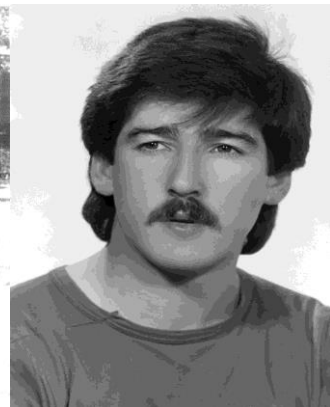
Ведаҭ Кәазба – Ефқан Цыба

Зафер Аргәын

Бирғыул Чуаз-пҭа

Ҳанефи Иегожь

Ғыркәтәһлантәһ еибашһра иааз атыпһаҗәә

Али Ашәба

Беһһир Ашәба

Беқыр Ашәба

СЫХЫТАШЬУЕИТ
(ÜŞÜYÖRUM)

Ғыркәшәала иҗыжуп Стампыл ақ. 2010 ш.

Аредақтор : Владимир Қапба
Ақсшәахь еиҗеигеит: Оқтаи Чкотуа
Компиутерла акьықхьра:Ламара Чамагәуа-җға

Аформат 60x84 1/16. Атираж 1000

Ашәкәҗыжырта «МАТВААСИМ» Ақ. Стампыл. 2014 ш.